

ДЕРЖАВНА СІМЕЙНА ТА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА:

ISSN 2786-6238

DOI 10.58340/2786-6238-2022-4(4)

законодавство, методи та практики

Загальнодержавне науково-практичне видання

Засновник: Державна установа

«Державний інститут сімейної та молодіжної політики»

Видається чотири рази на рік

4 (4)

2022

Рік заснування: 2021

Свідоцтво про державну реєстрацію

Серія КВ № 25065-15005P

від 14.12.2021 року

Видавець:

Державна установа «Державний інститут
сімейної та молодіжної політики»

Головний редактор:

Ф. К. Іллюк

Адреса редакції:

01001, Україна, м. Київ,

вул. Еспланадна, 17, 4 поверх

e-mail: mail@dismp.gov.ua

тел.: (050) 280-98-88

© Редакція журналу «Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практики»

© Державна установа «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
науково-практичного журналу «Державна сімейна
та молодіжна політика: законодавство, методи та практики»

- ДРАПУШКО**
Ростислав Григорович – виконувач обов'язків директора Державного інституту сімейної та молодіжної політики, заслужений працівник соціальної сфери України, кандидат філософських наук, **голова Редакційної колегії;**
- БАЖЕНКОВ**
Євген Володимирович – директор Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», кандидат наук з фізичного виховання і спорту;
- БИКОВСЬКА**
Олена Володимирівна – завідувачка кафедри позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, заслужена діячка науки і техніки України, докторка педагогічних наук, професорка;
- БИРКОВИЧ**
Олександр Іванович – доцент кафедри теорії та історії держави і права Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, доцент;
- БИРКОВИЧ**
Тетяна Іванівна – професорка Навчально-наукового інституту Київського національного університету культури і мистецтв, докторка наук з державного управління, кандидатка юридичних наук, професорка;
- БОЙЧЕНКО**
Наталія Михайлівна – професорка кафедри філософії факультету підвищення кваліфікації викладачів Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, докторка філософських наук;
- БОЛТВЕЦЬ**
Сергій Іванович – головний науковий співробітник відділу наукового забезпечення соціального становлення молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, доктор психологічних наук, професор;
- БУТИНСЬКИЙ**
Володимир Ярославович – доцент Національного юридичного університету імені Я. Мудрого, кандидат філософських наук;
- ВАЙНОЛА**
Ренате Хейкіівна – професорка кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, докторка педагогічних наук;
- ВАКУЛЕНКО**
Олена Василівна – доцентка кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидатка педагогічних наук;
- ВАЩЕНКО**
Костянтин Олександрович – державний секретар Міністерства оборони України, доктор політичних наук;
- ВІЦЕН**
Властіміл – завідувач кафедри права Університету економіки та управління в Братиславі (Словаччина), JUDr. доцент, доктор філософії, LL.M., почесний професор, почесний доктор;

ГАВКОВСКА Анете	– декан факультету Прикладних суспільних наук та реабілітації Варшавського університету Республіки Польща, докторка наук;
ГОЛОВАТИЙ Микола Федорович	– професор Міжрегіональної академії управління персоналом, доктор політичних наук, професор;
ГОРІНОВ Павло Валерійович	– перший заступник директора з науково-дослідної роботи Державного інституту сімейної та молодіжної політики, заслужений працівник соціальної сфери України, кандидат юридичних наук, перший заступник голови Редакційної колегії;
ДНІПРОВ Олексій Сергійович	– заступник керівника Офісу Президента України, доктор юридичних наук, доцент;
ЖУЛЯЄВ Валерій Миколайович	– науковий співробітник відділу наукового забезпечення соціального становлення молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидат історичних наук;
ЗАХАРЕНКО Костянтин Володимирович	– завідувач відділу науково-інформаційного забезпечення та видавничої діяльності Державного інституту сімейної та молодіжної політики, доктор політичних наук, доцент кафедри політичної психології та міжнародних відносин Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, відповідальний секретар Редакційної колегії;
КАНІШЕВСЬКА Любов Вікторівна	– заступниця директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка;
КАПУСТІН Сергій Валентинович	– директор Міжнародного дитячого центру «Артек», кандидат філософських наук;
КИВЛЮК Ольга Петрівна	– завідувачка кафедри методології науки та міжнародної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, докторка філософських наук, професорка;
КІЛЬДЕРОВ Дмитро Едуардович	– декан інженерно-педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор;
КОЖЕНЬОВСЬКІ Лешек Фридерик	– професор Педагогічного університету в Кракові (Республіка Польща), доктор економічних наук;
КОЛЯДА Валентина Север'янівна	– начальниця відділу сприяння розвитку молоді та утвердження здорового способу життя Міністерства молоді та спорту України;

КОМАРОВА Надія Миколаївна	– завідувачка відділу Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатка економічних наук, заслужена працівниця соціальної сфери України;
КУШЕРЕЦЬ Дарина Василівна	– ректорка Університету штучного інтелекту та цифровізації, докторка юридичних наук, професорка;
ЛАМАНАУСКАС Вінцентас	– Головний редактор журналу «Проблеми психології 21-го століття», доктор педагогічних наук, професор Шауляйської академії освіти (Литовська Республіка);
МЕЩАН Ігор Вікторович	– начальник департаменту соціального захисту населення Київської обласної державної адміністрації, кандидат соціологічних наук, доцент;
НЕСТОР Віталій Романович	– доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права Міжрегіональної академії управління персоналом, доктор юридичних наук;
НОВІЦЬКА Таміла Валентинівна	– доцентка кафедри методології та методики навчання фізико-математичних дисциплін вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, керівниця Центру молодіжної політики та соціальних комунікацій університету, кандидатка філософських наук;
ПАВЛИК Надія Павлівна	– професорка кафедри соціальних технологій Житомирського державного університету імені І. Франка, докторка педагогічних наук, доцентка;
ПЕТРОЧКО Жанна Василівна	– професорка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Б. Грінченка, докторка педагогічних наук;
ПОДКОВЕНКО Тетяна Олександрівна	– доцентка кафедри теорії та історії держави і права Західноукраїнського національного університету, кандидатка юридичних наук, доцентка;
ПОПАТЕНКО Марина Миколаївна	– заступниця Міністра молоді та спорту України;
РЕБРИНА Андрій Анатолійович	– молодший науковий співробітник відділу дослідження становища сім'ї, дітей та молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики;
СІРА Оксана Володимирівна	– завідувачка відділу новітніх технологій, національно-патріотичного виховання та лідерства Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатка філософських наук;
СІРИЙ Євген Володимирович	– старший науковий співробітник відділу наукового забезпечення соціального становлення молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, доктор соціологічних наук, професор;

СЛЮСАР Вадим Миколайович	– доцент Житомирського державного університету імені І. Франка, доктор філософських наук;
СТАШУЛАНЕ Аніта	– директорка Інституту гуманітарних і соціальних наук Даугавпілського університету (Латвійська Республіка), докторка філософських наук, професорка філософії;
СУЩЕНКО Людмила Петрівна	– завідувачка кафедри фізичної реабілітації Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, докторка педагогічних наук, професорка;
ТІЛКІНА Наталія Валеріївна	– заступниця директора з наукової роботи Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатка економічних наук, заступниця голови Редакційної колегії;
ТРАЧ Роман Станіславович	– іноземний член Національної академії педагогічних наук України, повний член Американської психологічної асоціації, Американської асоціації гуманітарної психології, Наукового товариства імені Т. Шевченка в Америці та Української Вільної Академії Наук у США, доктор філософії з психології (США);
ФІЛИК Наталія Володимирівна	– доцентка Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, кандидатка юридичних наук;
ЧЕХОВСЬКА Ірина Василівна	– виконувачка обов'язків завідувачки кафедри приватного права Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, старша наукова співробітниця відділу дослідження становища сім'ї, дітей та молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, докторка юридичних наук, професорка;
ЧОРНИЙ Олександр Олексійович	– завідувач кафедри права, філософії та політології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, доктор філософських наук;
ЧУПРІЙ Леонід Васильович	– старший науковий співробітник відділу новітніх технологій, національно-патріотичного виховання та лідерства Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидат філософських наук, доктор політичних наук;
ШУСТ Наталія Борисівна	– професорка кафедри філософії, соціології та політології Державного торговельно-економічного університету, докторка соціологічних наук, професорка.

Editorial Board

- DRAPUSHKO**
Rostyslav Hryhorovych – Acting Director of the State Institute for Family and Youth Policy, honored worker of social sphere of Ukraine, Candidate of Philosophical Sciences (PhD); Chairman of the Editorial Board;
- BAZHENKOV**
Yevgen Volodymyrovych – director of the state scientific institution “Institute of Modernization of the Content of Education”; Candidate of the Science of Physical Education and Sport (PhD);
- BYKOVSKA**
Olena Volodymyrivna – Head of the Department of the National Pedagogical Dragomanov University, honored worker of science and technology of Ukraine, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor;
- BYRKOVYCH**
Oleksandr Ivanovych – Associated Professor at the Department of Theory and History of the State and Law of the Uzhgorod National University, Doctor of Juridical Sciences, Docent;
- BYRCOVYCH**
Tetiana Ivanivna – Professor of the Educational and Scientific Institute of the Kyiv National University of Culture and Arts, Doctor of Science in Public Administration, Candidate of Sciences of Law (PhD), Professor;
- BOYCHENKO**
Nataliya Mykhailivna – Professor of the Department of Philosophy of the Faculty of professional development of teachers of the Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education, Doctor of Philosophical Sciences;
- BOLTIVETS**
Sergiy Ivanovych – Leading Researcher of the Department of Scientific Support for Social Formation of Youth of the State Institute for Family and Youth Policy, Doctor of Psychological Sciences, Professor;
- BUTYNSKYI**
Volodymyr Yaroslavovych – Associate Professor of the Yaroslav Mudryi National Law University, Candidate of Philosophical Sciences (PhD);
- VAINOLA**
Renate Heikivna – Professor of the Department of social pedagogies of the National Pedagogical Dragomanov University, Doctor of Pedagogic Sciences;
- VAKULENKO**
Olena Vasylivna – Associated Professor at the Department of social pedagogies of the National Pedagogical Dragomanov University, Candidate of Pedagogic Sciences (PhD);
- VASHCHENKO**
Kostyantyn Oleksandrovych – State Secretary of the Department of defense of Ukraine, Doctor of Political Sciences;
- VICEN**
Vlastimil – Chair of the Department of Law of the University of Economics and Management in Bratislava (Slovakia), JUDr. Docent, Doctor of Philosophical Sciences, LL.M., Honorary Professor, Honorary Doctor;

- GAVKOVSKA Anete** – Dean of the Faculty of Applied Social Sciences and Rehabilitation of Warsaw University of the Republic of Poland, Doctor;
- GOLOVATYY Mykola Fedorovych** – Professor of the Interregional Academy of Personnel Management, Doctor of Political Sciences, Professor;
- GORINOV Pavlo Valeriyovych** – First Deputy Director for Research of the State Institute for Family and Youth Policy, honored worker of social sphere of Ukraine, Candidate of Science of Law (PhD of Law), First Deputy Chairman of the Editorial Board;
- DNIPROV Oleksiy Sergiyovych** – Deputy Head of the Office of the President of Ukraine, Doctor of Juridical Sciences, Docent;
- YLIAEV Valeriy Mykolayovych** – Leading Researcher of the Department of Scientific Support for Social Formation of Youth of the State Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Historical Sciences (PhD);
- ZAKHARENKO Kostiantyn Volodymyrovych** – Head of the Department of Scientific and Information Support and Publishing Activities of the Institute for Family and Youth Policy, Doctor of Political Sciences, Associate Professor at the Department of political psychology and international relations of the National Pedagogical Dragomanov University, Executive Secretary of the Editorial Board;
- KANISHEVSKA Liubov Viktorivna** – deputy director for scientific and experimental work of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor;
- KAPUSTIN Sergiy Valentynovych** – Director of the International child's center «Artek», Candidate of Philosophical Sciences (PhD);
- KUSHERETS Daryna Vasylivna** – Rector of the University of Artificial Intelligence and Digitalization, Doctor of Juridical Sciences, Proffesor;
- KYVLIUK Olga Petrivna** – Head of the Department of Methodology of Science and International Education of the National Pedagogical Dragomanov University, Doctor of Philosophical Sciences, Professor;
- KILDEROV Dmytro Eduardovych** – Dean of the Faculty of Engineering and Pedagogical of the National Pedagogical Dragomanov University, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor;
- KOZHENOVSKY Leshek Fryderyk** – Professor of the Pedagogical University in Krakow (Republic of Poland), Doctor of Economic Sciences;
- KOLYADA Valentyna Severiyaniivna** – Head of the Department Youth Development and affirmation of a healthy lifestyle of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine;

KOMAROVA Nadiya Mykolaivna	– Head of the Department of the Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Economic Sciences (PhD), honored worker of social sphere of Ukraine;
KUSHERETS Daryna Vasylivna	– Rector of the University of Artificial Intelligence and Digitalization, Doctor of Juridical Sciences, Professor;
LAMINAUSKAS Vintcentae	– Editor-in-Chief of the journal «Problems of Psychology of the 21st Century», Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Siauliai Academy of Education (Republic of Lithuania);
MESHCHAN Igor Viktorovych	– Head of the Department of Social Protection of the Population of the Kyiv Regional State Administration, Candidate of Sociological Sciences (PhD), Docent;
NESTOR Vitaliy Romanovych	– Associate Professor at the Department of the Theory of the State and Law and Constitutional Right of the Interregional Academy of Personnel Management, Doctor of Juridical Sciences;
NOVITSKA Tamila Valentynivna	– Associate Professor at the Department of Methodology and Methods of Teaching Physical and Mathematical Disciplines of Higher School of the National Pedagogical Dragomanov University, Head of the Center for Youth Policy and Social Communications of the University, Candidates of Philosophical Sciences (PhD);
PAVLYK Nadia Pavlivna	– Professor of the Department of Social Technology of the Zhytomyr Ivan Franko State University, Doctor of Pedagogic Sciences, Docent;
PETROCHKO Jhanna Vasylivna	– Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work of the Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, Doctor of Pedagogic Sciences;
PODKOVENKO Tetiana Oleksandrivna	– Associate Professor at the Department of Theory and History of State and Law of the West Ukrainian National University, Candidate of Juridical Sciences (PhD), Docent;
POPATENKO Maryna Mykolaivna	– Deputy Minister of Youth and Sports of Ukraine;
REBRYNA Andriy Anatoliyovych	– junior Researcher of the department of family, children and youth situation research of the state institution "State Institute of Family and Youth Policy";
SIRA Oksana Volodymyrivna	– Head of the Department of New Technologies, National-Patriotic Education and Leadership of the Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Philosophical Sciences (PhD);
SIRY Ievgen Volodymyrovych	– Senior Research Officer of the Department of Scientific Support of Social Formation of Youth of the Institute for Family and Youth Policy, Doctor of Sociological Sciences, Professor;

- SLIUSAR**
Vadym Mykolayovych – Associate Professor of the Zhytomyr Ivan Franko State University, Doctor of Philosophical Sciences;
- STASHULANE**
Anita – Director of the Institute of Humanities and Social Sciences of Daugavpils University (Republic of Latvia), Doctor of Philosophical Sciences, Professor of Philosophy;
- SUSHCHENKO**
Liudmyla Petrivna – Head of the Department of Physical Rehabilitation of the National Pedagogical Dragomanov University, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor;
- TILLIKINA**
Nataliya Valeryivna – Deputy director for scientific work of the Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Economic Sciences (PhD), Deputy Chairman of the Editorial Board;
- TRACH**
Roman Stanislavovych – Foreign member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, full member of the American Psychological Association, the American Association for Humanitarian Psychology, the Taras Shevchenko Scientific Society in America and the Ukrainian Free Academy of Sciences in the United States, Doctor of Philosophy (US);
- FILYK**
Nataliya Volodymyrivna – Associate Professor in Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Candidate of Juridical Sciences (PhD);
- CHEKHOVSKA**
Iryna Vasylivna – Acting Head of the Department of Private Law of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Senior Research Officer of the Department of Family, Children and Youth Studies of the Institute for Family and Youth Policy, Doctor of Juridical Sciences, Professor;
- CHORNY**
Oleksandr Oleksiyovych – Head of the Department of Law, Philosophy and Political Science of Chernihiv Collegium National University named by T.G. Shevchenko, Doctor of Philosophical Sciences;
- CHYPRIY**
Leonid Vasylyovych – Senior Research Officer of the Department of New Technologies, National-Patriotic Education and Leadership of the Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Doctor of Political Sciences;
- SHUST**
Nataliya Borysivna – Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science of the State University of Trade and Economics, Doctor of Sociological Sciences, Professor.

ЗМІСТ

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА

Надія КОМАРОВА.

Формування обґрунтованої молодіжної політики на місцевому рівні під час воєнного стану12

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Оксана МІХЕЄВА.

Характеристика соціальної роботи з військовослужбовцями в умовах війни29

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ

Михайло СТЕПИКО.

Національне самовизначення українців в умовах російської агресії.....36

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА

Наталія ТЕРЕНТЬЄВА.

Психолого-інформаційний супровід професорсько-викладацького складу

закладів вищої освіти України під час воєнного стану49

САМООРГАНІЗАЦІЯ МОЛОДІ В ГРОМАДАХ

Сергій БОЛТІВЕЦЬ.

Дитяче сокілство Романа Расевича.....57

ДЕРЖАВА Й ОСВІТА

Лариса ГОРЯНА, Наталія ВДОВЕНКО.

Механізми й інструменти державного управління створенням освітнього
здоров'язберезувального простору в умовах воєнного стану103

ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО

Віта ТИТАРЕНКО.

Гуманітарні основи єднання громадян України.....112

ФОРМУВАННЯ ОБҐРУНТОВАНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 378:84

DOI 10.58340/2786-6238-2022-4(4)-1

Надія КОМАРОВА,

завідувачка відділу наукового забезпечення
соціального становища молоді НДЦ «Інститут сімейної
та молодіжної політики імені О. Яременка» УДУ
імені Михайла Драгоманова,
кандидатка економічних наук

Молодь відіграє вагомую роль у розвитку будь-якого суспільства. Інструментом взаємного впливу держави та молоді є молодіжна політика. Формування молодіжної політики — складний і багатогранний науково забезпечений процес, який змінюється у відповідності з викликами часу. В статті наведено зміст новітніх підходів до формування молодіжної політики — Молодіжна стратегія ЄС, яка визначає, що молодіжна політика має бути обґрунтованою (доказовою) і базуватися на конкретних доказах, досвіді та знаннях про світогляд і цінності молоді. Визначено, що за відсутності фінансування майже не проводяться масштабні дослідження, які б могли з'ясувати молодіжні проблеми в умовах трансформації політичної, соціально-економічної системи, стану війни. Значно скоротилася кількість дослідних центрів, проблемних лабораторій із вивчення сучасної молоді. Наведено головні напрями молодіжної політики Міністерства молоді і спорту. В якості прикладів поведено деякі напрями діяльності працівників та активістів молодіжної сфери, які потрібно поширювати в окремих громадах та в Україні в цілому: стан психічного здоров'я дітей і молоді в умовах війни, домашнє насильство, використання соціології. Авторка підготувала дайджест соціологічних досліджень, які були проведені в 2022 році й безпосередньо не стосувалися молоді (дані щодо можливостей використання їх результатів у формуванні молодіжної політики наведено нижче). На думку авторки в системі Міністерства молоді та спорту доцільно створити підрозділ, який би збирав та проводив вторинний аналіз соціологічних досліджень різних компаній і установ за різною тематикою. Це в умовах дефіциту досліджень у сфері молоді допомогло би створити базу даних щодо стану та проблем молоді, напрямів реалізації молодіжної політики тощо.

Ключові слова: молодь, молодіжна політика, соціологічні та статистичні дослідження, молодіжна сфера.

Молодь відіграє вагомую роль у розвитку будь-якого суспільства. Інструментом взаємного впливу держави та молоді виступає молодіжна політика. Формування молодіжної політики є складним і багатограним науково забезпеченим процесом, який змінюється у відповідності з викликами часу. Державна молодіжна політика України нормативно спрямована на створення умов для позитивного розвитку молодих людей, надання їм допомоги у вирішенні найбільш актуальних проблем становлення, стимулювання самоактивізації для побудови власної особистості, впливу на розвиток суспільства. Але на фоні перетворень, що проходять в Україні, молодіжна політика залишається в основному патерналістською й будується на старих підходах, що містять думки авторитетних фахівців, які давно вийшли з молодіжного віку.

У той же час Молодіжна стратегія ЄС показує приклади побудови і реалізації обґрунтованої молодіжної політики, базовими цеглинами якої є результати багатоаспектних досліджень становища молоді, позитивний досвід роботи з молоддю, для молоді та разом з молоддю, прагнення самої молоді. Молодіжна стратегія ЄС визначає, що молодіжна політика має бути обґрунтованою (доказовою) й базуватися на конкретних доказах, досвіді та знаннях про світогляд і цінності молоді. ЄС використовує певні інструменти для вдосконалення молодіжної політики, такі, як статистичні дані, дані масштабних соціологічних опитувань молоді, опис кращих практик реалізації молодіжних програм і проєктів, звіти окремих структур (регіональних і галузевих) тощо. Причому базовим рівнем формування молодіжної політики є низовий рівень, де молодь безпосередньо живе, працює та проводить вільний час.

Досвід європейських країн свідчить, що формування обґрунтованої молодіжної політики можливо за наявності та доступності різноманітних даних:

- 1) наявність та доступність масштабних досліджень (статистичних, соціологічних, психологічних та ін..) різних аспектів життєдіяльності молоді (соціального становища, способу життя, цінностей тощо);
- 2) ефективна комунікація фахівців різних рівнів, що формують і реалізують молодіжну політику;
- 3) необхідність створення окремої команди зі взаємодії із суспільством та висвітлення результатів;
- 4) особлива увага виділенню ключових суб'єктів дослідження;
- 5) ведення постійного діалогу та моніторингу із суб'єктами молодіжної політики;
- 6) робота з медіа;
- 7) висвітлення заходів при синергії з іншими партнерами і програмами;

8) публікація звітів та їх доступність для всіх суб'єктів молодіжної політики¹

Метою статті є аналіз особливостей формування обґрунтованої молодіжної політики на рівні місцевих громад під час війни.

Методи дослідження: статистичний, соціологічний, системний та інші.

Обґрунтованість молодіжної політики в Україні, а особливо на регіональному та місцевому рівнях, мають обмежений характер — статистика та соціологія молоді практично не використовуються. Їх застосування на місцевому та регіональному рівнях вкрай обмежено. На **рисунку 1** подано матеріал, який був розроблений спеціалістами Спаської громади Івано-Франківської області до Дня молоді у 2022 році. На ньому наведено весь можливий перелік статистичних даних, які може надати обласне управління статистики. З цих даних важко визначити проблеми молоді². За відсутності фінансування майже не проводяться масштабні дослідження, які б могли з'ясувати молодіжні проблеми в умовах трансформації політичної та соціально-економічної систем. Значно скоротилася кількість дослідних центрів, проблемних лабораторій із вивчення сучасної молоді³.

Міністерство молоді і спорту України визначає такі напрями молодіжної політики:

- працевлаштування молоді;
- громадянська освіта;
- здоровий та безпечний спосіб життя;
- волонтерська діяльність серед молоді;
- молодіжна політика в умовах децентралізації;
- регіональна молодіжна політика;
- інші напрямки⁴.

В інструктивних документах Мінмолодьспорту «Молодіжна політика в умовах децентралізації»⁵ визначено, що «...для представників ОТГ, які безпосередньо займаються роботою з молоддю, відправною точкою ... є визначення кількісних, вікових та інших характеристик цільової групи й оцінка її

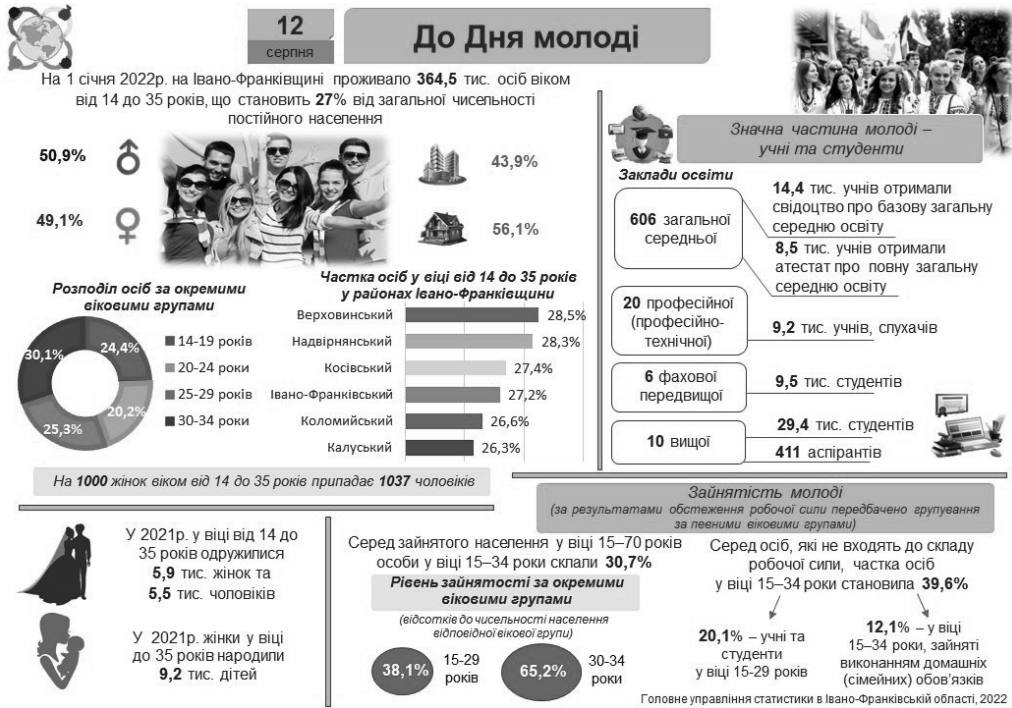
¹ Brussels, 10.9.2012 COM(2012) 495 final COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Draft 2012 Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the renewed framework for European cooperation in the youth field (EU Youth Strategy 2010-2018). URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0495&from=EN>

² <https://spaska.gromada.org.ua/news/1660216447/>

³ <https://dl.kpt.sumdu.edu.ua/mod/book/view.php?id=24298&chapterid=9369>

⁴ <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/napryami-molodizhnoyi-politiki>

⁵ <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/napryami-molodizhnoyi-politiki/molodizhna-politika-v-umovah-decentralizaciyi>

потреб. Результати оцінки дають можливість виділити молодіжну політику в окремий напрям стратегії розвитку ОТГ як на етапі формування такої стратегії, так і шляхом імплементації у вже існуючу стратегію».

Забезпечення координації молодіжної роботи та активного залучення молоді до життя місцевих громад можливе за умови формування молодіжної інфраструктури в об'єднаних територіальних громадах, що передбачає підтримку та розвиток діючих і створення нових молодіжних центрів/молодіжних просторів (на рівні спроможних ОТГ) та запровадження діяльності молодіжних працівників (на рівні сільських та селищних ОТГ). Сучасні події та російсько-українська війна вимушують додавати нові аспекти до молодіжної політики, особливо на рівні громад. Нижче наведені деякі напрями діяльності працівників та активістів молодіжної сфери, які важливо поширювати в окремих громадах та в Україні в цілому.

Стан психічного здоров'я дітей та молоді в умовах війни

Всесвітня організація охорони здоров'я закликає до захисту дітей у збройних конфліктах. За її даними, десять відсотків дітей, які пережили травматичну подію, пізніше матимуть симптоми психологічної травми, а ще десять

відсотків демонструватимуть поведінкові зміни або психологічні розлади, які стануть перешкодою для повноцінної участі в повсякденному житті (найпоширенішими розладами є тривожний стан, депресія і психосоматичні розлади)⁶. Як зазначається найважливіші чинники, що визначають ступінь впливу війни на психічне здоров'я дітей такі:

- відсутність базових ресурсів (як-от притулок, вода, їжа, освіта, охорона здоров'я тощо);
- розрив сімейних стосунків (через втрату, розлуку або переміщення);
- стигматизація і дискримінація (мають значний вплив на ідентичність);
- песимістичний погляд на життя (постійне відчуття втрати та горя, нездатність уявити своє майбутнє) і
- нормалізація насильства.

Психіатричні та психологічні дослідження засвідчували, що війна має довготривалі наслідки для дітей і підлітків. У результаті вони значно частіше, аніж їхні однолітки без досвіду перебування на війні, страждають від таких проблем, як:

- тривожний розлад,
- посттравматичний стресовий розлад (ПТСР),
- депресія,
- дисоціативні розлади (добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація, небажання розмовляти, кататонічний синдром),
- поведінкові розлади (зокрема агресія, асоціальна і злочинна поведінка, схильність до насильства), а також
- більша схильність до зловживання алкоголем і наркотичними засобами⁷.

Як зазначають вчені Джоші та О'Доннелл⁸, психічні розлади насправді є «нормальною реакцією на ненормальні події». Довготривалий вплив насильства на дітей підвищує «ризик розвитку багатьох і нерідко тривалих форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації».

Їхні колеги, науковці Мурті та Лакшмінараяна⁹ проаналізували всі дослідження про психічне здоров'я дітей, що проводилися в таких зонах збройного конфлікту, як Афганістан, Балкани, Камбоджа, Чечня, Ірак, Ізраїль, Ліван, Палестина, Руанда, Шрі-Ланка, Сомалі та Уганда. Вони дійшли висновку, що психологічні травми, зумовлені війною, мають довготривалі наслідки для дитячої психіки — чим довший конфлікт, тим серйозніші симптоми.

⁶ WHO 2005 in Murthy and Lakshminarayana 2006. Сміт (Smith 2001)

⁷ Joshi and O'Donnell 2003, Machel 2001, Wexler et al 2006

⁸ Joshi and O'Donnell 2003:288

⁹ Murthy and Lakshminarayana 2006

Тобто слід відрізнити дітей, які знаходяться в зоні військових дій тривалий час, і тих, хто страждає нетривалий час. Дітей, що знаходяться в зоні військового конфлікту тривалий час доцільно виділити в окрему групу для аналізу результатів дослідження, а також розробити окремі реабілітаційні програми для них.

Разом із тим, останні психологічні дослідження свідчать, що попри нелюдські умови діти мають величезний потенціал життєстійкості¹⁰, що дозволяє їм вирости й стати повноцінними індивідами всупереч отриманим психологічним травмам. Дослідники визначили кілька захисних механізмів¹¹, найважливішими серед яких є ефективні стратегії подолання труднощів, позитивна система переконань, здорові сімейні стосунки та дружба. Водночас бідність, неналежні житлові умови, домашнє насильство, дискримінація і соціальна ізоляція — це лише кілька проблем, які потребують розв'язання після закінчення війни, щоб уникнути наслідків травматичних подій і зміцнити життєстійкість¹².

Найбільший психотравмуючий вплив на стан здоров'я людини, якість її життя та психологічне благополуччя здійснюють не тільки бойові дії, терористичні акти, насилля проти особистості, а й міграція^{13, 14, 15}. Сьогодні поняття «вимушені переселенці» є синонімом терміну «біженці». За даними Управління Верховного Комісара ООН в справах біженців, у світі серед біженців налічується більше половини дітей. Натепер проблема дітей, які пережили той чи інший травматичний досвід, стає однією з центральних у дитячій психіатрії. Пам'ять дитини може зафіксувати картину будь-якої події. Опісля вона буде знову й знову уявляти найстрашніші моменти того, що сталося, може втратити віру в те, що дорослі, зокрема батьки, можуть впоратися із ситуацією. У неї зникають почуття впевненості в собі і в близьких людях. Дитина, яка пережила військові та пов'язані з ними негативні події, відчуває такі ж сильні почуття, як і дорослі, — страх повторення подій, руйнування ілюзії

¹⁰ De Jong 2002, Fernando and Ferrari 2013, Jones 2013.

¹¹ Анна Фрейд «Психологія Я та захисні механізми».

¹² De Jong 2002, Fernando and Ferrari 2013, Jones 2013.

¹³ Козинець І. Г. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам / І. Козинець, Л. Шестаць // Молодий вчений. 2014. № 12(15). С. 258–261.

¹⁴ Лібанова Е. М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 8 жовтня 2014 р.) / Е. Лібанова // Вісник НАН України. 2014. № 12. С. 15–24.

¹⁵ Войналович І. А. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан та реалізація їх прав в Україні. І. Войналович, М. Кримова, Л. Щетініна // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. праць. К.: КНЕУ, 2014. № 2(8). С. 250–258.

справедливості світу, безпорадність, втрату життєвої перспективи^{16, 17}.

Сьогодні за даними ЮНІСЕФ близько 5 млн дітей України потребують психологічної допомоги. Скільки таких фахівців загалом є в нашій країні? На сьогодні максимальна кількість психологів (з дипломами і без) в Україні складає приблизно 60 тис. осіб. В країні існує Реєстр психологів, навчених працювати з дітьми, які постраждали від насильства. Їхня загальна кількість — близько 2-х тисяч. Для того, щоб надавати психологічні послуги, не треба проходити ліцензування, сертифіката про проходження якогось тренінгу достатньо. Додамо, що в МОЗ дитячих та підліткових психіатрів — 289 осіб¹⁸. Тобто надання кваліфікованої психологічної допомоги всім нужденним маловірогідне, треба шукати інші варіанти реабілітації¹⁹.

На сайті «Громадський Простір»²⁰ надано перелік платформ, каналів та контактів:

1. Добірка контактів українських психологів та платформ на сайті [viyna.net](https://bit.ly/3LwkNGN): <https://bit.ly/3LwkNGN>.

2. Психологічна допомога від Інституту когнітивного моделювання

Платформа «Розкажи мені» починає працювати цілодобово й буде надавати безкоштовну психологічну допомогу: <https://tellme.com.ua>. Якщо ви відчуваєте тривогу, у вас трапляються панічні атаки, ви близькі до депресії чи навіть на межі — залиште заявку та очікуйте. Спеціаліст зв'яжеться з вами якомога швидше. Бот першої психологічної допомоги — посилання на бот в Telegram [@friend_first_aid_bot](https://t.me/friend_first_aid_bot).

3. Проект психологічної підтримки «Поруч».

Проект «Поруч» — це групи психологічної підтримки для підлітків і батьків, чие звичне життя зламала війна. Психологи готові допомагати офлайн і онлайн, щоб досвід громадян України не залишився непереборною травмою на все життя. Деталі тут: <https://poruch.me>.

4. Ла Страда-Україна пропонує безкоштовні психологічні консультації для батьків, які хочуть зрозуміти стан своїх дітей й отримати підтримку:

- Facebook (<https://www.facebook.com/childhotline.ukraine>);
- Instagram (https://www.instagram.com/childhotline_ua);
- Telegram (<https://t.me/CHL116111>)

¹⁶ Портнова А. А. Острые психические нарушения в захваченных террористами детей и подростков А. Портнова // Журнал неврологии и психиатрии. 2005. Т. 105, № 6. С. 10–15.

¹⁷ Королюк Е. Г. Патоаутокинез снижения уровня здоровья ребенка, находящегося в условиях хронического социального стресса / Е. Королюк // Вестник новых медицинских технологий. 2011. Т. XVIII, № 4. С. 270–272.

¹⁸ Статистичні дані МОЗ.

¹⁹ https://www.unicef.org/ukraine/media/10531/file/CHILD%20BENEFIT%20UKR_pr.pdf.pdf

²⁰ <https://www.prostir.ua/?news=psyhoholichna-dopomoha-pid-chas-vijny-resursy-ta-kontakty>

Національна гаряча лінія для дітей та молоді працює щодня з 9.00 до 21.00.

- 0 800 500 225;
- 116 111;
- Telegram: @CHL116111.

Одним зі шляхів підтримки психічного здоров'я дітей і молоді є заняття фізичною культурою та спортом. Детально ця тема описана на багатьох сайтах, зокрема «Спорт для всіх»²¹ і «Нова українська школа»²².

Домашнє насильство

Попри повномасштабну війну проблема домашнього насильства загострюється в країні. Це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним ніж у мирний час. Людям, які зазнали насильства зараз, складніше знайти вихід — вони часто обмежені в пересуванні, їм немає в кого просити про допомогу, вони ще більше залежать від кривдників фізично й матеріально²³.

Дослідження, що проводилися в останні роки²⁴ надали можливість отримати дані щодо категорій населення, які найбільшою мірою потерпають від різних видів домашнього насилля. На сьогодні, за визначенням, це малолітні діти, саме вони найбільше страждають від домашнього насильства, на другому місці — діти середнього віку, на третьому — підлітки.

Розподіл категорій сімей, в яких трапляється домашнє насилля, визначене таким чином:

- на першому місці — багатодітні родини;
- на другому — сім'ї з дітьми в складних життєвих обставинах;
- на третьому — родини учасників війни.

Домашнє насильство має серйозний вплив на дітей:

- у жінок, яких били в період вагітності, на 25% збільшується ймовірність народження дітей з малою масою при народженні та інвалідністю, в два рази — збільшується ймовірність викидня;
- майже 100% матерів, які зазнали насильства, народили дітей хворими

²¹ <https://ap.sportforall.gov.ua/start>

²² <http://sportmon.org/fizychna-kultura-zdorove-pokolinnya/>

²³ Юристи б'ють на сполох: під час війни зростає домашнє насильство. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

²⁴ Проєкт «Доступ до верховенства права жінок, які постраждали від насильства». Національна рада жінок України за підтримки Програми МАТРА Посольства Королівства Нідерландів в Україні .

(переважно з неврозами, заїканням, енурезом, церебральним паралічем, із порушеннями психіки);

– діти скривджених матерів у шість разів частіше намагаються вчинити самогубство;

– діти — жертви насильства більш схильні до ризику щодо цілого ряду емоційних і поведінкових проблем, включаючи тривогу, депресію, погані успіхи в школі, низьку самооцінку, непослух, нічні кошмари і скарги на фізичне здоров'я;

– для хлопчиків-підлітків спостереження за домашнім насильством є одним з визначальних факторів вчинення підліткових правопорушень та криміналізації в зрілому віці;

– 63% підлітків-правопорушників, засуджених за вбивство, раніше скоїли вбивство кривдника своєї матері;

– 74% злочинів проти особи, скоєні підлітками, які були виховані в сім'ях, де відбувається насильство;

– ймовірність того, що хлопчики, які стали свідками насильства стосовно своїх матерів, будуть в зрілому віці бити своїх партнерок, в 11 разів вища порівняно з однолітками із сімей, де насильства немає;

– ймовірність того, що діти, жертви насильства, вживатимуть наркотики або алкоголь, — на 50% вища ніж серед інших дітей;

– домашнє насильство є однією з причин втечі підлітків із дому;

– у 55% випадків, коли чоловіки б'ють своїх партнерок, вони також ображають їхніх дітей. Крім того, побита мати, внаслідок морального та фізичного страждання, не може належним чином піклуватися про дітей. Жінки-жертви домашнього насильства починають виявляти відчуженість або ворожість у ставленні до дітей²⁵.

На національному рівні проблема домашнього насильства перебуває в процесі вирішення — 20 червня 2022 року Верховна Рада України ратифікувала Стамбульську конвенцію²⁶, розроблені відповідні плани тощо. Однак на регіональному і місцевому рівнях проблема домашнього насильства загострилася з початком війни. Станом на літо 2022 р. в 17 містах України діяли 30 бригад соціально-психологічної допомоги. Фахівці бригад консультують постраждалих від домашнього насильства з правових, медичних, психологічних та інших нагальних питань. У січні — лютому 2022 року на гарячу лінію протидії гендерно зумовленому насильству «Ла Страда — Україна» надходи-

²⁵ <https://rm.coe.int/poll-druk1-2-/168075de65>

²⁶ <https://suspilne.media/252040-so-take-stambulska-konvencija-j-comu-svatkuut-ii-ratifikaciju-v-ukraini/>

ли майже дві тисячі дзвінків щомісяця. Після початку повномасштабної війни, у березні, кількість таких звернень скоротилася, але вже в квітні гаряча лінія зареєструвала понад півтори тисячі дзвінків²⁷.

У Києві із серпня 2022 розпочали роботу перші п'ять мобільних бригад соціально-психологічної підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Організатори зазначали, «дуже важливо, що ми запускаємо ці бригади саме зараз, під час війни, коли постійний стрес може спричинити неспровоковану агресію до членів родини або оточуючих. На сьогодні ми вже фіксуємо деяке збільшення кількості випадків домашнього насильства. Й завдяки роботі бригад ми зможемо охопити набагато більше звернень та оперативно допомагати більшій кількості людей»²⁸.

Зазначимо й те, що із початку повномасштабного вторгнення росії на телефон довіри 15-00 Київського міського центру гендерної рівності, запобігання та протидії насильству надійшло 5 039 звернень, які стосувалися насильства в родині та переживань через війну.

Відповідно до наукових та нормативних документів протидія домашньому насильству складається з трьох складових: профілактики, допомоги жертві та роботи з агресором.

При тому всі ці категорії сімей є в полі зору керівництва громад, які особливу увагу повинні приділяти профілактиці домашнього насилля.

Соціологія

В Україні проводиться багато різноманітних досліджень, реалізується значна кількість молодіжних проєктів, але можливість їх використання для вдосконалення політики необхідно вивчати, доцільно розробити наукове обґрунтування та методологію формування молодіжної політики, що базується на доказовій базі. Як уже зазначалося, ми підготували дайджест соціологічних досліджень, які були проведені в 2022 році й безпосередньо не стосувалися молоді (дані щодо можливостей використати їх результати у формуванні молодіжної політики наведено нижче). Отже:

1. Рівень довіри до Верховної Ради України. Рівень довіри до парламенту серед молоді 18 — 35 років значно вищий ніж серед інших вікових груп і складає 16%, серед населення 36–50 років — 7%, серед старших респондентів (51+) — 14%. У той же час серед молоді тільки кожен третій респондент знає ім'я депутата, обраного від їх округу (34%), серед 30–50 річних опитаних зна-

²⁷ <https://zaxid.net/news/>

²⁸ <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3554232-u-kievi-pat-mobilnih-brigad-dopomagatimut-postrazdalim-vid-domasnogo-nasilstva.html>

ють «своїх» депутатів 41%, серед старших респондентів — 47%²⁹.

2. Психологічний стан населення. Дослідження вивчало аномійну деморалізованість (психологічну реакцію людей на соціальну ситуацію, коли одна система норм і цінностей, яка об'єднує людей в спільність, зламана, а інша ще не сформована). Дослідження визначило, що молодь має найбільший відсоток осіб з неаномійним (позитивним) станом психіки. Серед групи 18–29 років цей показник складає 61%, серед групи 60+ — 34%³⁰. Тобто молодь психологічно більш стійка ніж інші вікові груп населення України.

3. Ідентичність. Патріотизм. На запитання щодо рідної мови 85% молодих респондентів відповіли, що їх рідною мовою є українська. У той же час тільки 51% респондентів 18–35 років розмовляють українською. Серед інших вікових груп відповіді такі:

– для 73% 36–50-річних респондентів українська мова є рідною, але розмовляють нею 49%;

– для респондентів старше за 51 рік — українська мова рідна для 74%, але розмовляють нею 52% опитаних³¹.

4. Залученість до боєвих дій. «Чи зазнали Ви або ваші близькі рідичі поранення, каліцтва через війну?». Серед усіх респондентів цей показник складав 9%. Найбільшим він є серед молоді 18–29 років і становить 13%³².

5. Комунікації. Молодь від 30 до 39 років споживає новини переважно через Telegram (72,4% — серед опитаних віком 30–39 років, до 86,7% — серед опитуваних віком 18–29 та YouTube (від 57,6% серед опитаних віком 30–39, до 58,5% серед 18–29 річних, 60% українців хочуть більшого контролю держави за інформацією в інтернеті³³.

6. Українські біженці. Через війну з України виїхало 1,4 млн. дітей: тобто кожна 5-та дитина покинула свою домівку³⁴. Серед біженців переважають жінки (93%). Найбільші вікові групи респондентів становлять люди віком від 30 до 39 років (42%) та від 40 до 49 років (29%); 83% біженців — люди з вищою

²⁹ Дослідження «Громадяни і парламент: довіра, взаємодія та відкритість в умовах воєнного стану», проведено компанією Info Sapiens 6–22 жовтня 2022 року.

³⁰ Дослідження «Аномія в українському суспільстві», проведено Соціологічної групою «Рейтинг» 20–21 листопада 2022 року.

³¹ Дослідження «Ідентичність. Патріотизм. Цінності», проведено Соціологічною групою «Рейтинг» 1–18 серпня 2022 року.

³² Дослідження «Правовий захист постраждалих від воєнних злочинів Росії», проведено Соціологічною групою «Рейтинг» 23–26 грудня 2022 року.

³³ Дослідження 3–26 травня 2022 року на замовлення Громадської мережі ОПОРА, провів Київський міжнародний інститут соціології.

³⁴ Українські біженці 2022 в Європі _ підлітки. 4 service group.2022 рік.

або незакінченою вищою освітою³⁵.

7. Плани повернення в Україну: 61% біженців планують повернутися в найближчі пів року; 18% — планують повернутися не раніше ніж через рік або пізніше; 4% не планують повертатися³⁶. Найважливішими потребами респондентів були допомога рідним та/або родичам, потреба в ліках і їжі. Кожен п'ятий — потребував психологічної допомоги³⁷.

8. Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та ДБСМ в умовах війни. Метою дослідження було вивчення потреб і проблем внутрішньо переміщених сімей із дітьми. Звіт містить великий об'єм інформації, наприклад, як батьки оцінюють ефективність спілкування дитини з психологом: ефективність спілкування з приватним психологом оцінюють позитивно 100% респондентів; з психологами державних установ — 42%; з психологами громадської організації — 47%³⁸.

Аналіз наведених вище досліджень свідчить, що їх результати можуть бути цікавими не тільки безпосередньо для замовників, але й для більш широкої аудиторії фахівців, зокрема спеціалістів та активістів молодіжної сфери. На думку автора, в системі Міністерства молоді та спорту доцільно створити підрозділ, який би відслідковував та здійснював вторинний аналіз соціологічних досліджень різних компаній і установ за різною тематикою. В умовах дефіциту досліджень у сфері молоді це допомогло би створити базу даних щодо стану та проблем молоді, напрямів реалізації молодіжної політики тощо.

Список використаних джерел

1. Анна Фрейд «Психологія Я та захисні механізми».
2. Войналович І. А. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан та реалізація їх прав в Україні / І. Войналович, М. Кримова, Л. Щетініна // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. праць. К.: КНЕУ, 2014. № 2(8). С. 250—258.
3. Дослідження «Аномія в українському суспільстві», проведено Соціологічної групою «Рейтинг» 20—21 листопада 2022 року.
4. Дослідження «Вплив і наслідки війни в Україні» 24—31 березня 2022 року провела ГО «Інститут молоді».

³⁵ Дослідження «Наслідки та оцінки українських біженців провів у липні — серпні 2022 року «Центр Разумкова».

³⁶ Дослідження «Життя українців за кордоном внаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України» 15—17 квітня 2022 року, провів ГО «Інститут молоді».

³⁷ Дослідження «Вплив і наслідки війни в Україні» 24—31 березня 2022 року, провів ГО «Інститут молоді».

³⁸ Дослідження «Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та ДБСМ в умовах війни», проведене БФ «СОС дитячі містечка України» у 2022 році.

5. Дослідження «Громадяни і парламент: довіра, взаємодія та відкритість в умовах воєнного стану», проведено компанією Info Sapiens 6—22 жовтня 2022 року.

6. Дослідження «Життя українців за кордоном внаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України» 15—17 квітня 2022 року, провела ГО «Інститут молоді».

7. Дослідження «Ідентичність. Патріотизм. Цінності», проведено Соціологічною групою «Рейтинг» 17—18 серпня 2022 року.

8. Дослідження «Наслідки та оцінки українських біженців проведено в липні — серпні 2022 року Центром Разумкова.

9. Дослідження «Правовий захист постраждалих від воєнних злочинів Росії», проведено Соціологічною групою «Рейтинг» 23—26 грудня 2022 року.

10. Дослідження «Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та ДБСМ в умовах війни», проведено БФ «СОС дитячі містечка. Україна».

11. Дослідження на замовлення Громадської мережі «ОПОРА», провів Київський міжнародний інститут соціології 3—26 травня 2022 року.

12. Козинець І. Г. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам / І. Козинець, Л. Шестак // Молодий вчений. 2014. № 12(15). С. 258—261.

13. Королюк Е. Г. Патоаутокінез зниження рівня здоров'я ребенка, находящегося в условиях хронического социального стресса / Е. Королюк // Вестник новых медицинских технологий. 2011. Т. XVIII. № 4. С. 270—272.

14. Лібанова Е. М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 8 жовтня 2014 р.) / Е. Лібанова // Вісник НАН України. 2014. № 12. С. 15—24.

15. Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: колективна монографія. ГО «Інститут молоді».

16. Оцінка молодіжних політик та практик молодіжної участі на місцевому рівні в Україні URL: <https://inmol.org/otsinka-molodizhnykh-polityk-ta-praktyk-molodizhnoi-uchasti-na-mistsevomu-rivni-v-ukraini/>

17. Портнова А. А. Острые психические нарушения в захваченных террористами детей и подростков / А. Портнова // Журнал неврологии и психиатрии. 2005, Т. 105. № 6. С. 10—15.

18. Посібник з Переглянутої Європейської хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті. URL: <https://rm.coe.int/have-your-say-manual-ukr/1680789a84>.

19. Проєкт «Доступ до верховенства права жінок, які постраждали від насильства». Національна рада жінок України за підтримки Програми МАТРА Посольства Королівства Нідерландів в Україні.

20. Статистичні данні МОЗ.

21. Українські біженці 2022 в Європі _ підлітки. 4 service group, 2022 рік.

22. Юристи б'ють на сполох: під час війни зростає домашнє насильство. Українська гельсінська спілка з прав людини.

23. Brussels, 10.9.2012 COM(2012) 495 final COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Draft 2012 Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the renewed framework for European cooperation in the youth field (EU Youth Strategy 2010-2018) URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0495&from=EN>

24. De Jong 2002, Fernando and Ferrari 2013, Jones 2013

25. URL: <http://sportmon.org/fizychna-kultura-zdorove-pokolinnya/>

26. URL: <https://ap.sportforall.gov.ua/start>

27. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/napryami-molodizhnoyi-politiki>

28. URL: <https://rm.coe.int/poll-druk1-2-/168075de65>

29. URL: <https://suspilne.media/252040-so-take-stambulska-konvencija-j-comu-svatkuut-ii-ratifikaciu-v-ukraini/>

30. URL: <https://www.prostir.ua/?news=psyholohichna-dopomoha-pid-chas-vijny-resursy-ta-kontakty>

31. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3554232-u-kievi-pat-mobilnih-brigad-dopomagatimut-postrazdalim-vid-domasnogo-nasilstva.html>

32. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/10531/file/CHILD%20BENEFIT%20UKR_pr.pdf.pdf

33. URL: <https://zaxid.net/news/>

References

1. Anna Frejd «Psihologiya Ya ta zahisni mehanizmi».

2. Vojnalovich I.A. Vimusheni pereselenci: zarubizhnij dosvid, stan ta realizaciya yih prav v Ukrayini / I. Vojnalovich, M. Krimova, L. Shetinina // Socialno-trudovi vidnosini: teoriya ta praktika: zb. nauk. prac. K.: KNEU, 2014. № 2(8). S. 250— 258.

3. Doslidzhennya «Anomiya v ukrayinskomu suspilstvi», provedeno Sociologichnoyi grupoyu «Rejting» 20-21 listopada 2022.

4. Doslidzhennya «Vpliv i naslidki vijni v Ukraini» 24—31 bereznya 2022, proviv GO «Institut molodi».
5. Doslidzhennya «Gromadyani i parlament: dovira, vzayemodiya ta vidkritist v umovah voyennogo stanu», provedeno kompaniyeyu Info Sapiens 6 – 22 zhovtnya 2022.
6. Doslidzhennya «Zhittya ukrayinciv za kordonom vnaslidok povnomashtabnogo vtorgnennya RF na teritoriyu Ukraini» 15—17 kvitnya 2022, proviv GO «Institut molodi».
7. Doslidzhennya «Identichnist. Patriotizm. Cinnosti», provedeno Sociologichnoyu grupoyu «Rejting» 17— 18 serpnya 2022.
8. Doslidzhennya «Naslidki ta ocinki ukrayinskih bizhenciv, proviv u lipni — serpni 2022 proviv «Razumkov centr».
9. Doslidzhennya «Pravovij zahist postrazhdalih vid voyennih zlochiv Rosiyi», provedeno Sociologichnoyu grupoyu «Rejting» 23— 26 grudnya.
10. Doslidzhennya «Stanovishe vnutrishno peremishenih simej iz ditmi, prijomnih simej ta DBSM v umovah.
11. Doslidzhennya 3—26 travnya 2022 roku na zamovlennya Gromadskoyi merezhi OPORA proviv Kiyivskij mizhnarodnij institut sociologiyi.
12. Kozinec I.G. Mizhnarodni standarti zahistu ta dopomogi vnutrishno peremishenim osobam / I. Kozinec, L. Shestak // Molodij vchenij. 2014. № 12(15). S. 258–261.
13. Korolyuk E.G. Patoautokinez snizheniya urovnya zdorovya rebenka, nahodyashegosya v usloviyah hronicheskogo socialnogo stressa / E. Korolyuk // Vestnik novyh medicinskih tehnologij. 2011. T. XVIII. № 4. S. 270—272.
14. Libanova E.M. Vimushene pereselennya z Donbasu: masshtabi ta vikliki dlya Ukraini (za materialami naukovoyi dopovidi na zasidanni Prezidiyi NAN Ukraini 8 zhovtnya 2014 r.) / E. Libanova // Visnik NAN Ukraini. 2014. № 12. S. 15— 24.
15. Monitoring i ocinka rezultativnosti ta effektivnosti politiki u molodizhnijsferi: kolektivna monografiya.
16. Ocinka molodizhnijs politik ta praktik molodizhnoyi uchasti na miscevomu rivni v Ukraini URL: <https://inmol.org/otsinka-molodizhnykh-polityk-ta-praktyk-molodizhnoi-uchasti-na-mistsevomu-rivni-v-ukraini/>
17. Portnova A.A. Ostrye psihicheskie narusheniya u zahvachennyh terroristami detej i podrostkov / A. Portnova // Zhurnal nevrologii i psichiatrii. 2005. T. № 6 105, S. 10—15.
18. Posibnik z Pereglyanutoyi Yevropejskoyi hartiyi pro uchast molodih lyudej u miscevomu ta regionalnomu zhitti. URL: <https://rm.coe.int/have-your-say-manual-ukr/1680789a84>

19. Projekt «Dostup do verhovenstva prava zhinok, yaki postrazhdali vid nasilstva». Nacionalna Rada Zhinok Ukrayini za pidtrimki Programi MATRA Posolstva Korolivstva Niderlandiv v Ukrayini .

20. Statistichni danni MOZ.

21. Ukrayinski bizhenci 2022 v Yevropi _ pidlitki. 4 service group, 2022.

22. Yuristi b'yut na spoloh: pid chas vijni zrostaye domashnye nasilstvo. Ukrayinska gelsinska spilka z prav lyudini.

23. Brussels, 10.9.2012 COM(2012) 495 final COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Draft 2012 Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the renewed framework for European cooperation in the youth field (EU Youth Strategy 2010—2018) URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0495&from=EN>

24. De Jong 2002, Fernando and Ferrari 2013, Jones 2013

26. URL: <http://sportmon.org/fizychna-kultura-zdorove-pokolinnya/>

27. URL: <https://ap.sportforall.gov.ua/start>

28. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/napryami-molodizhnoyi-politiki>

29. URL: <https://rm.coe.int/poll-druk1-2-/168075de65>

30. URL: <https://suspilne.media/252040-so-take-stambulska-konvencija-j-comu-svatkuut-ii-ratifikaciu-v-ukraini/>

31. URL: <https://www.prostir.ua/?news=psyholohichna-dopomoha-pid-chas-vijny-resursy-ta-kontakty>

32. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3554232-u-kievi-pat-mobilnih-brigad-dopomagatimut-postrazhdalim-vid-domasnogo-nasilstva.html>

33. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/10531/file/CHILD%20BENEFIT%20UKR_pr.pdf.pdf

34. URL: <https://zaxid.net/news/>

Nadia KOMAROVA. Head of the department of scientific support social situation of youth, candidate of economic sciences.

Youth play an important role in the development of any society. Youth policy is an instrument of mutual influence between the state and youth. The formation of youth policy is a complex, multifaceted, scientifically supported process that changes in accordance with the challenges of the times.

The article provides the content of the latest approaches to the formation of youth policy — the EU Youth Strategy, which determines that youth policy should be substantiated (evidence-based) and based on concrete evidence, experience and knowledge about the worldview and values of young people. It was determined that in the absence of funding, large-scale studies that could clarify youth problems in the conditions of transformation of political, socio-economic systems, and the state of war are almost not carried out. The number of research centers and problem laboratories for the study of modern youth has decreased significantly. The main directions of the youth policy of the Ministry of Youth and Sports are given. As examples, some areas of activity of youth workers and activists that need to be disseminated in individual communities and in Ukraine as a whole are given: the state of mental health of children and youth in conditions of war, domestic violence, the use of sociology. The authors have prepared a digest of sociological studies that were conducted in 2022 and did not directly concern young people. Data on the possibilities of using their results in the formation of youth policy are given below. According to the authors, it is advisable to create a unit in the system of the Ministry of Youth and Sports, which would collect and conduct secondary analysis of sociological studies of various companies and institutions on various topics. Given the lack of research in the field of youth, this would help create a database on the state and problems of youth, areas of youth policy implementation, etc.

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the formation of a sound youth policy at the level of local communities during the war.

Research methods: statistical, sociological, systemic, others.

Key words: youth, youth policy, sociological and statistical research.

ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 364.044.355/359

DOI 10.58340/2786-6238-2022-4(4)-2

Оксана МІХЕЄВА,

доцентка, кандидатка педагогічних наук

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8358-3840>

У статті розглянуто соціальну роботу з військовослужбовцями. Надано характеристику поняття, визначено зміст, мету та завдання соціальної роботи з військовослужбовцями. Представлено класифікацію військовослужбовців, які можуть бути отримувачами соціальних послуг. Визначено та здійснено характеристику основних видів послуг, що надаються даній категорії. Представлено перелік технологій роботи з військовослужбовцями. Проаналізовано ряд законодавчих документів, якими керується соціальний працівник при наданні соціальних послуг військовослужбовцям. Визначено особливості надання соціальних послуг військовослужбовцям. Охарактеризовано напрями соціальної роботи з військовослужбовцями.

Ключові слова: соціальна робота з військовослужбовцями, завдання соціальної роботи з військовослужбовцями, напрями соціальної роботи з військовослужбовцями, технології соціальної роботи з військовослужбовцями, види соціальних послуг, що надаються військовослужбовцям.

Постановка проблеми. В умовах тривалого конфлікту в Україні важливим та актуальним аспектом соціальної роботи є робота з військовослужбовцями. Військові дії, які відбуваються наразі на всій території української держави, потребують нових підходів та вдосконалення системи соціального захисту і соціальної допомоги всьому населенню, а особливо такій категорії отримувачів соціальних послуг, як військові. Нинішня ситуація сприяє виникненню нега-

тивних станів, що провокують невизначеність та невпевненість у майбутньому, зміні традиційного життєвого побуту, відсутність сприятливого середовища, що негативно впливають на особистість та її розвиток. Усі перераховані негативні чинники потребують професійного втручання та допомоги соціального працівника. Війна призвела до появи такої категорії отримувачів соціальних послуг, як військовослужбовці. Вони так само, як і інші українці, є вразливими і потребують професійної допомоги. Тому на сьогодні досить актуальним є розробка, впровадження та вдосконалення форм соціальної роботи з даною категорією отримувачів соцпослуг.

Метою статті є вивчення сучасного стану соціальної роботи з військовослужбовцями та характеристика ефективних технологій роботи з ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізовані наукові джерела та дослідження ряду науковців підтверджують актуальність даної теми та їх зацікавленість вказаною проблематикою. На сьогодні значну увагу питанню соціальної роботи з військовослужбовцями приділяють як українські, так і закордонні науковці. Проблема соціальної роботи, зокрема з військовослужбовцями та їх сім'ями, присвячені роботи О. Бойко, О. Міхеевої, Н. Олексюк.

Ще низка науковців — С. Ветлинський, В. Клос, М. Кравченко, С. Ситняківська — присвятили свої дослідження питанням соціального захисту військовослужбовців. Сучасні аспекти соціальної реабілітації учасників АТО та військових дій описані в наукових роботах Ю. Бриднікова. Теоретичні підходи соціальної роботи з військовослужбовцями розглядає в своїх працях І. Трубавіна.

Водночас у ході аналізу наукових праць було встановлено, що вивчення специфіки соціальної роботи з військовослужбовцями в умовах війни не було предметом сучасних досліджень. Відтак дане питання є досить актуальним і має свою значимість для соціальних працівників та суспільства загалом.

Методи дослідження: узагальнення, теоретичний аналіз, синтез, конкретизація.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні важливим видом діяльності є військова служба у Збройних силах України, яка спрямована на забезпечення безпеки українського населення та держави загалом. Дана діяльність зараховується до таких видів діяльності, які мають певну регламентованість та обмеження: визначені вимоги до поведінки, побуту та самої діяльності, наявність статутних відносин, обмежень у громадських, політичних та особистих правах (вступ до політичних партій, нерозголошення військової таємниці тощо), звуження кола спілкування, зміна звичних умов життя. У період війни така діяльність, пов'язана з ризиком для життя, фізичні та психічні навантаження, неякісне харчування призводять до загострення чи появи проблем зі здоров'ям. А в період

військових дій військові часто перебувають в складних соціально-психологічних умовах, тому вони є потенційними отримувачами соціальних послуг і потребують кваліфікованої підтримки, допомоги та захисту.

У ході аналізу наукових досліджень з даної теми нами з'ясовано, що соціальна робота з військовослужбовцями здійснюється як із тими, хто перебуває в складних життєвих обставинах, так і іншими учасниками бойових дій. На нашу думку, далеко не всі військовослужбовці є такими, що перебувають у складних життєвих обставинах. Також важливим аспектом соціальної роботи з військовослужбовцями є те, що переважно допомога надається їм на рівні громади і часто їх не виділяють в окрему категорію. Згадана вже І. Трубавіна доводить, що «...військово-соціальна робота здійснюється силами військових у військових частинах як доповнення до соціальних послуг населенню завдяки власним ресурсам на основі ідей корпоративізму, милосердя, турботи...» [1, с. 220].

Таким чином все вище сказане дозволяє нам дати визначення соціальної роботи з військовослужбовцями. Даний термін ми розуміємо як комплекс економічних, соціальних, правових, виховних та інших заходів, які спрямовані на забезпечення життєвих умов та пільг військовослужбовців, військових, звільнених у запас, та членів їхніх родин.

На думку О. Расказової метою соціальної роботи з військовослужбовцями є «...фізичне і психічне відновлення військовослужбовців; надання соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців; спрямованість соціальної роботи на позитивний соціальний розвиток військовослужбовців...» [2, с. 61–71]. Обґрунтування визначення та мети соціальної роботи з військовослужбовцями дає нам можливість охарактеризувати завдання соціальної роботи з даною категорією отримувачів послуг. Отже, завданнями соціальної роботи з військовослужбовцями є:

- 1) відповідно до існуючого законодавства надання соціального захисту та відповідних гарантій військовослужбовцям;
- 2) планування та організація заходів для зниження соціальної напруги у військових колективах;
- 3) адаптація військовослужбовців до змінних умов;
- 4) надання соціальної підтримки, допомоги, соціального захисту та соціальної реабілітації військовослужбовцям;
- 5) надання підтримки та соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців [3, с. 15–18].

На нашу думку, важливим завданням у цій роботі є проведення соціально-правових консультацій для роз'яснення військовослужбовцям та членам їхніх родин соціальних прав, гарантій, пільг та компенсацій. Ще одним завданням

консультативної роботи з даною категорією отримувачів послуг є надання інформації про можливі шляхи розв'язання наявних соціальних проблем. Не менш важливим завданням при здійсненні соціальної роботи з даною категорією отримувачів послуг є налагодження взаємодії та координація зусиль між державними органами соціальної роботи, громадськими організаціями та органами військового управління.

При здійсненні соціальної роботи з військовослужбовцями соціальний працівник керується низкою законодавчих документів, а саме: Конституцією України; Законами України «Про соціальні послуги», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» тощо.

Проаналізувавши наукові дослідження відповідно до означеної теми, встановлено, що отримувачами соціальних послуг серед військових можуть бути наступні їх категорії:

- військовослужбовці (офіцери, прапорщики, мічмани, сержанти, старшини, солдати, матроси);
- службовці Збройних Сил (цивільні громадяни, що працюють в установах силових відомств за контрактом і не є військовослужбовцями);
- жінки-військовослужбовці та працівниці Збройних Сил;
- військові пенсіонери, колишні військовослужбовці;
- учасники бойових дій;
- сім'ї нинішніх та колишніх військовослужбовців;
- допризовна та призовна молодь.

Значна частина соціальної роботи з військовослужбовцями стосується соціального захисту та соціальної підтримки. Саме цим напрямом соціальної роботи з даною категорією отримувачів послуг приділено найбільшу увагу, оскільки дані аспекти соціальної роботи спрямовані на забезпечення прав військовослужбовців, їх адаптації та реабілітації.

Відомо, що значна кількість військовослужбовців отримують соціальні послуги через мережу соціальних установ. Переважно це наступні послуги: пільги на оплату комунальних послуг, грошові виплати, безкоштовне навчання, послуги із соціальної реабілітації та санаторно-курортного лікування тощо.

На думку дослідниці Н. Квітко, яку ми поділяємо, соціальна допомога військовослужбовцям не повинна зводитися лише до надання виплат та матеріальної підтримки, а має містити елементи допомоги у відновленні та задоволенні їх духовних і соціокультурних потреб [4, с. 283]. На сьогодні основними напрямками соціальної роботи з військовослужбовцями є: медико-соціальний, соціально-правовий, матеріальний, соціально-економічний, соціально-психологічний,

соціально-інформаційний, соціально-педагогічний та соціально-трудоий. Важливим при впровадженні даних напрямів є чітке визначення відповідно до окремої ситуації та окремого військовослужбовця видів послуг, які надаються певними соціальними інституціями, де створенні відповідні умови та наявні кваліфіковані фахівці.

Водночас на сьогодні постає ряд нових завдань перед соціальними працівниками щодо надання комплексних соціальних послуг даній категорії населення. Вони полягають у забезпеченні психологічної реабілітації учасників бойових дій та членів їхніх сімей; налагодженні професійного навчання та підвищення кваліфікації соціальних працівників, залучення інших фахівців сфери соціальної роботи, соціальний супровід під час участі у бойових діях та після повернення до мирного життя, створення передумов для розвитку мережі ветеранських центрів за принципом «рівний–рівному», цілодобова робота «телефону довіри». Також важливим є проведення семінарів та тренінгів, інформування військовослужбовців та членів їхніх сімей щодо можливості надання державної цільової підтримки на здобуття освіти. Стосовно медичного забезпечення, то слід вживати, у тому числі, й превентивні заходи щодо попередження девіантної поведінки, або такої, що містить ризики для здоров'я. Ідеться, зокрема, про проведення роз'яснювальної роботи про шкоду надмірного вживання алкоголю, наркотичних засобів, захворювань, що передаються статевим шляхом, гепатитів, ВІЛ/СНІДу [5].

Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями здійснюється також через надання інформаційних, психологічних та корекційних послуг. Вона спрямовується на можливості клієнта або групи людей, що її потребують. Основним суб'єктом такої діяльності має стати соціальний працівник, який, організовуючи заходи із соціальної допомоги зазначеній соціальній групі, на думку Ю. Таран, має здійснювати: вивчення соціально-психологічних якостей військовослужбовців, які повернулися із зони бойових дій; організацію і проведення соціально-психологічної роботи з підтримки військовослужбовців та їхніх сімей; проведення заходів щодо соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя; організацію соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей; організацію взаємодії з медичною службою [6, с. 101].

Базовими технологіями, що використовуються в соціальній роботі при наданні допомоги та підтримки військовослужбовців є наступні:

- соціальної профілактики;
- соціальної реабілітації;
- соціальної підтримки [7].

Звісно, що використання перелічених технологій залежатиме від глибини та характеру проблем, приналежністю військовослужбовця до контрактного чи призовного контингенту, тривалістю його перебування на військовій службі тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи зі сказаного вище, можна зробити висновки, що соціальна робота з військовослужбовцями має носити комплексний характер. Визначено, що така робота з здійснюється через соціальний захист, соціальне обслуговування, соціальну підтримку, адаптаційно-реабілітаційну роботу тощо. В подальшому необхідно забезпечити вивчення інтересів, потреб військовослужбовців, а також проаналізувати інноваційні технології соціальної підтримки та відновлення даної категорії громадян.

Список використаних джерел

1. Трубавіна І. М., Каліна К. Є., Байдала В. В. До питання про теоретичні основи соціальної роботи з військовослужбовцями (на основі світових і вітчизняних теорій). Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2020. № 7 (338). С. 211–224.
2. Рассказова О. І., Логвінова О. Г. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. Соціальна робота та соціальна освіта. Випуск 2(7). Харків, 2021. С. 61–71.
3. Войтовська А. І., Кравченко А. А. Нормативно-правові аспекти соціального захисту жінок-військовослужбовців. Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи. 2018. С. 15–18.
4. Квітко Н. М. Соціальна робота з вимушено переміщеними особами як наукова проблема. Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: матеріали наук. практи. інтернет-конф. (Дніпро, 3–4 черв. 2021 р). 2021. С. 513.
5. Кондратенко О. О. Державне регулювання механізмів соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їх сімей: дис. канд. наук. з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2019. 280 с.
6. Таран Ю. Я. Соціальна адаптація колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. Досвід роботи недержавних некомерційних організацій. Праця і соціальні відносини. 2010. № 1. С. 211–217.
7. Міхеєва О. Характеристика соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Збірник наукових праць Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Серія 11. НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. С. 44–50.

References

1. Trubavina I. M., Kalina K. Ie., Baidala V. V. Do pytannia pro teoretychni osnovy sotsialnoi roboty z viiskovosluzhbovtsiamy (na osnovi svitovykh i vitchyznianskykh teorii). Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky. 2020. № 7 (338). S. 211–224.
2. Rasskazova O. I., Lohvinova O. H. Sotsialna robota z viiskovosluzhbovtsiamy ta yikhnyimi simiamy v umovakh tryvaloho konfliktu na skhodi Ukrainy. Sotsialna robota ta sotsialna osvita. Vypusk 2(7). Kharkiv, 2021. S. 61–71.
3. Voitovska A. I., Kravchenko A. A. Normatyvno-pravovi aspekty sotsialnoho zakhystu zhinok-viiskovosluzhbovtziv. Aktualni problemy sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty. 2018. Pp. 15–18.
4. Kvitko N. M. Sotsialna robota z vymusheno peremishchenymy osobamy yak naukova problema. Shliakhy rozvytku nauky v suchasnykh kryzovykh umovakh: materialy nauk. prakt. internet-konf. (Dnipro, 3–4 cherv. 2021 r). Dnipro, 2021. S. 513.
5. Kondratenko O. O. Derzhavne rehuliuвання mekhanizmiv sotsialnoho zakhystu uchashnykiv antyterorystychnoi operatsii ta chleniv yikh simiei: dys. kand. nauk. z derzh. upravlinnia: 25.00.02. Kyiv, 2019. 280 p.
6. Taran Yu. Ya. Sotsialna adaptatsiia kolyshnykh viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikh simiei. Dosvid roboty nederzhavnykh nekomertsiiynykh orhanizatsii. Pratsia i sotsialni vidnosyny. 2010. № 1. S. 211–217.
7. Mikheieva O. Kharakterystyka sotsialnoi roboty z simiamy viiskovosluzhbovtziv. Zbirnyk naukovykh prats Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika. Seriia 11. NPU im. M.P. Drahomanova. Kyiv, 2018. Pp. 44–50.

Oksana MIKHEIEVA. Characteristics of social work by military officers in the conditions of war.

The article deals with social work with military personnel. The concept is characterized; the content, purpose and tasks of social work with military personnel are defined. The classification of military personnel who can be recipients of social services is presented. The main types of services provided to this category have been characterized and characterized. A list of technologies for working with military personnel is presented. A number of legislative documents, which are guided by the social worker when providing social services to military personnel, have been analyzed. The specifics of providing social services to military personnel have been determined. The directions of social work with military personnel are characterized.

Key words: social work with serviced, tasks of social work with servicemen, directions of social work with servicemen, technologies of social work with servicemen, types of social services provided to servicemen.

НАЦІОНАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

УДК 32:001. 891. 3 (167).

DOI 10.58340/2786-6238-2022-4(4)-3

Михайло СТЕПИКО,

головний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9499-0097>

У статті опір українців російській агресії розглядається як різновид запізнілої національно-визвольної війни, детермінований непослідовністю та суперечливістю етно-національної політики України перших років незалежності. Показано, що «мирне» здобуття незалежності в 1991 році внаслідок розпаду СРСР не стало, на жаль, винятком з того, що «незалежність» та «війна» значно частіше бувають синонімами, ніж антонімами.

Неминучість російської агресії проаналізовано через імперську агресивність ідеології рашизму, ідеологічного об'рунтування авантюрної політики нинішнього російського президента в. путіна — московського імперіалізму, під якою об'єдналися навіть ідеологічні суперники (компартійні ідеологи та шовіністи й антикомуністи) задля економічного й політичного шантажу держав на території колишньої імперії, перш за все України. Рашизм протиставляє себе західним ліберально-демократичним цінностям та інститутам, зокрема вільним виборам та іншим громадянським правам і свободам. Ця ідеологія заснована на ненависті й несприйнятті західних демократій — Європи, Сполучених Штатів, Канади тощо. У її центрі — культ національного лідера, який повернув Росії колишню «велич».

У статті проаналізовано бажане майбутнє України уже не як «колишньої радянської республіки» (посткомуністичної, посттоталітарної, олігархічної), а дійсно суверенної, незалежної, демократичної держави. Її характерними рисами має стати зростання ролі молоді в громадянському суспільстві та демократичних практик, мілітаризація країни як противага будь-яким посяганням на її суверенітет та територіальну цілісність, подальша українізація всіх сфер суспільного буття.

Ключові слова: національне самовизначення, національно-визвольна війна, ідеологія рашизму, колективний путін, український опір, нова Україна, демократія та «сильна рука», мілітаризація країни, українізація суспільства.

Національне самовизначення — це невід’ємне право кожного народу на вільне облаштування свого економічного, громадського і політичного життя, утворення власної самостійної національної держави та добровільна вибудова взаємин з іншими державами. Абсолютна більшість нинішніх країн на планеті пройшли через війну, щоб здобути справжню незалежність. Поодинокі винятки тут траплялися, але вони завжди були саме винятками, а не правилами. Українське національне самовизначення має довгу, складну, а часто й трагічну історію.

Першою українською війною за незалежність було повстання проти польського панування навесні 1648 року під проводом Б. Хмельницького, яке переможно завершилося влітку 1649-го підписанням Зборівського договору. Й хоча тоді офіційна Варшава визнавала за козаками лише автономію і тільки стану, але по факту в Східній Європі виникла нова держава. Особливістю цієї війни було те, що вона була війною за незалежність колонії від метрополії, яка спиралася і на народне ополчення, і фактично регулярне військо — козацтво.

Упродовж 1917—1921 років Україна вела другу війну за незалежність уже не проти «старої» метрополії, як це було в 1648—1649 р., а проти нового окупанта. радянська росія була новим окупантом, яка спочатку визнала право українців на самостійність, а потім брутально відібрала його за допомогою багнетів. Утім слід зауважити, що довелося їй це робити аж тричі — у 1918, 1919 та 1920 роках.

Мирне здобуття незалежності Україною в 1991 році внаслідок розпаду СРСР не стало, на жаль, винятком з того, що «незалежність» та «війна» значно частіше бувають синонімами, ніж антонімами. Те, що російсько-українська війна не почалася в ранні 90-і, не означає, що відтоді вона автоматично стала неможливою. Росія втрутилася й вирішила на свою користь конфлікти в Придністров’ї, Абхазії та Південній Осетії, Нагірному Карабаху, Таджикистані, не кажучи вже про Чечню. На Україну їй просто забракло сил. У 2003 році Путін спробував промацати міць нашої державу в районі острова Тузла, але наштовхнувся на організовану відсіч. Тоді він вирішив іти іншим шляхом — розколу та розкладення України зсередини — і з 2004-го по 2014 рік більш-менш успішно діяв внутрішньополітичними інструментами. А в 2014-го маски були скинуті й почалася відкрита війна, спершу обмежена, а з 2022 року — повномасштабна.

Виходячи з цього, стає очевидним, що російська агресія на терени України була неминучою. Її ідеологією є концепт рашизму, який протиставляє «руській мір» західним ліберально-демократичним цінностям та інститутам, зокрема вільним виборам та іншим громадянським правам і свободам. Рашизм заснований на

ненависті й несприйнятті західних демократій — Європи, Сполучених Штатів, Канади тощо. В центрі цієї ідеології — культ національного лідера, який повернув Росії колишню «велич». В цій ідеології химерним чином поєднуються погляди на світ як на поле тотальної жорсткої боротьби за виживання з претензією на високу духовність, до якої, на думку рашистів, не спроможна піднятися решта світу. Засадою рашизму є заперечення верховенства права й затвердження права сили, неповага до суверенітету сусідів і самоствердження через свавілля та насильство. Цей термін у формулюванні «русизм» уперше введений О. Герценом у романі «Минуле і думи» 1868 року (задовго до появи ідеології фашизму та націонал-соціалізму) для позначення екстремістського напрямку в русофільстві [1]. Ідеологія рашизму як обґрунтування загарбницької геополітики росії, спрямованої на окупацію та анексію територій інших держав, часто-густо позначається штампом «збирання земель руских» і спирається на місцевий колаборціонізм та підтримку російської п'ятої колони. Так, російський націоналіст О. Іванов-Сухаревський проголошував проєкт побудови Святої Русі — наддержави (станової імперії) на чолі «з народом слов'яно-русів, об'єднаних кров'ю, мовою та історією».

Джохар Дудаєв — перший президент Чеченської Республіки Ічкерії — дав найточніше визначення рашизму як особливій формі людиноненавистницької ідеології, заснованій на великодержавному шовінізмі, повній бездуховності та аморальності. Відрізняється від відомих форм фашизму, расизму, нацизму, особливою жорстокістю як до людини, так і до природи. Принцип дії — знищення всього та вся, тактика випаленої землі. Є особливою шизофренічною формою манії світового панування. Рашизму притаманний постійний політичний, юридично-правовий та ідеологічний тероризм [2].

Сьогоднішній рашизм стосується ідеологічного обґрунтування авантюрної політики нинішнього російського президента в. путіна — московського імперіалізму, під якою об'єдналися навіть ідеологічні суперники (компартійні ідеологи та шовіністи й антикомуністи) задля економічного та політичного шантажу держав на території колишньої імперії. Стосовно України — це розрахована на довгі роки світоглядна програма знищення її цілісності, суверенітету та державності.

Ідеологія «русского міра» фактично проєктує положення, що українці — це природні вороги «руских». Путін оголосив, що Україна «повністю створена росією», що «ніякої України не існує». Це не що інше, як заявка на повне знищення української нації і держави. путінська «денацифікація» означає фізичну ліквідацію всіх, хто не визнає Україну частиною росії. А так звана «демлітаризація» передбачає знищення не лише українського війська, але й загалом української держави та всіх її інституцій. Масові вбивства, руйнування і терор —

аж ніяк не «зловживання виконавців» чи побічний ефект бойових дій. Це одне з головних завдань російського вторгнення в Україну, що було сплановано заздалегідь.

Ця російсько-українська війна — війна без правил з боку рашистів. У ній неможливий компроміс. У насильства, яке загарбники підступно застосовують до мирних громадян, відсутня раціональна межа, бо військо рашистів, позбавлене здорового глузду, налаштоване на тотальне знищення носіїв української ідентичності. Росіяни навмисно стирають з лиця землі українські міста, заводи, інфраструктуру. Вони свідомо цілять у лікарні, пологові будинки, школи, бомбосховища, прицільно стріляють у медиків, журналістів і рятувальників. Вони навмисно відрізають міста від опалення, електрики, води, їжі, ліків, розстрілюють цивільних, що прагнуть врятуватися, прирікають людей на голодну смерть. Окупанти заарештовують, катують, розстрілюють носіїв української ідентичності — керівників органів державної влади та місцевого самоврядування, працівників силових структур, ветеранів АТО та ООС, представників інтелігенції, вчителів, священників ПЦУ й активних громадян.

Це «руській мір» прийшов в Україну виправляти «найбільшу геополітичну катастрофу ХХ сторіччя», вкрай відверто відмовивши Україні та українцям у праві на існування. Промова путіна, в якій він фактично оголосив Україні війну на знищення, засвідчила, що рашизм із маргінальної течії перетворився на державну ідеологію неоімперії, що претендує на відродження шляхом експансіонізму та геноциду.

Тому то сьогоднішній героїчний спротив українців російській агресії — це значно більше, ніж просто опір військовому вторгненню. Це відчайдушна боротьба за право на існування, за самобутність власної культури та історії. Це бажання зламати імперську спіраль російської історії. За цих умов намагання західних політиків «втиснути» українців назад в обійми фіктивних «братніх народів» — цілковито безглузде. «Висока» російська культура, якою так часто захоплюються на Заході, для українців була й залишається інструментом імперіального тиску «метрополії». І нарешті в багатолітній дискусії, чи можна відділяти російську культуру від російської держави, поставлена крапка. Їй поставив її сам путін, підписавши 5 вересня 2022 року указ про затвердження «Концепції гуманітарної політики російської федерації за кордоном».

Концепція визнає, що «російська культура у всі історичні епохи була символом росії» (п. 5) і що «історичний досвід, багатюща культурна спадщина та духовний потенціал росії дозволили їй зайняти особливе місце в світовому культурному просторі та створили можливості для успішного просування за кордоном традиційних російських духовно-моральних цінностей» (п. 6).

Головними небезпеками визначені: а) глобалізація, яка «ставить під загрозу культурну самобутність країн і народів», та б) намагання «поширити і нав'язати спотворене трактування справжніх цілей росії..., дискредитувати «руській мір», його традиції та ідеали, замінюючи їх псевдоцінностями» (п. 9).

Першим серед національних інтересів росії вказаний «захист традиційних російських духовно-моральних цінностей» (п. 13.1), серед завдань окремо відзначені «захист, збереження і просування традицій та ідеалів, властивих «рускому міру» (п. 14.2), «посилення ролі, значення й конкурентоспроможності російської мови в сучасному світі» (п. 14.4).

Нарешті, проголошується, що росія «надає підтримку співвітчизникам, які проживають за кордоном, у здійсненні їхніх прав, забезпеченні захисту їхніх інтересів та збереженні загальноросійської культурної ідентичності» (п. 62), завдяки чому вона «зміцнює на міжнародній арені свій образ демократичної держави, що прагне формування багатополярного світу, збереження його культурно-цивілізаційного різноманіття» (п. 64).

Бацилами шовінізму і фашизму вражені російські політики, журналісти, військові, прості громадяни — опитування, проведене 24–30 березня 2022 р. російською соціологічною агенцією «Левада-центр», встановило, що після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну 24 лютого підтримка росіянами дій російського президента в. путіна зросла до 83% [3]. З цього випливає, що російський фашизм становить загрозу вже для всього людства.

Іншими словами, за реальним в. путіним стоїть «колективний путін» російського народу. Більше того, путін не просто колективний — він повторюваний. За останні двісті років росія пройшла кілька періодів лібералізації. Й кожен із них, на жаль, змінювався періодом репресій. Досить того, що путін прийшов до влади після реформ Горбачова та Єльцина.

Тому в своїй більшості росіяни не жертви, а основа путінського режиму. Засадою цього є колективна порука. Це такий менталітет, з якого ростуть зневага до особистого, до власності, нехтування правами людини і, врешті-решт, злочини проти особистості.

Як вважає науковець і соціолог Є. Головаха, росія вже не придатна для життя освічених, толерантних, інтелігентних людей. Це абсолютно варварська, дика, нацистська країна, де дітей використовують як манекени, що носять на животі в дитячому садку танки і танкові гармати, де дітей вибудовують у формі літери Z, де на одному з найпопулярніших театрів (Табакова «Табакерка») на весь фасад величезна літера Z. На його думку, зсередини з росією вже нічого не можна зробити, в росії має перемогти лише зовнішній світ. Якщо цього не станеться, він приречений, бо ми знаємо, що нацистів можна було знищити лише до ос-

таннього бункера. І якби їм дали можливість, то війна зупинилася б на порозі бункера і вони би потім відродилися [4].

Отже, як пише С. Громенко, дива не сталося. Україна, всупереч візії багатьох російських та західних умів, не отримала незалежність у подарунок. Те, що відбулося з нашою державою в 1991-му, було, радше, виписуванням векселя на суверенітет строком на 25 років. І коли термін сплив, ми мусили почати його оплачувати. Оплачувати власною кров'ю, як це зазвичай і буває у війнах за незалежність [5].

Мабуть, враховуючи ці обставини, деякі історики схильні вважати сьогоднішню боротьбу українців з російськими окупантами запізнілою національно-визвольною війною з-поміж класичних національно-визвольних воєн. За словами Д. Журавльова, через подібні війни пройшли країни, які боролися за самовизначення проти колоніальних імперій: «У даному випадку це дуже запізнiла, відкладена в часі національно-визвольна війна» [6]. За словами Д. Журавльова, війна росії проти України завдасть травму щонайменше трьом поколінням, однак зміцнить націю. Ядро українського опору молодь — 20- та 30-річні чоловіки і жінки, які жертвують своїм життям на фронті, невтомно допомагають українській армії як волонтери та піклуються про біженців усередині України. Це покоління, для якого все українське — звичне, а «українство» — частина їхнього життя. За це вони воюють і переможуть, а нова Україна стане кошмаром для путіна.

На нашу думку, «запізнiлість» національно-визвольної війни в Україні визначалася суперечливістю та непослідовністю її державної етно-національної політики, зокрема непослідовністю й «кумівською» люстрацією колишніх партійних і радянських чиновників та силовиків, відкритою і легальною діяльністю проросійських партій і ЗМІ, засиллям кремлівських агентів у вищих органах державної влади, амбівалентним ставленням до діяльності проросійських «культурних» центрів та УПЦ (МП), недосконалою політикою українізації ЗМІ й мовного простору країни, запізнiлим схваленням закону про колаборацію, про що автор писав неодноразово [7].

Стара пострадянська Україна вмирає під російськими бомбами: люди, будинки, заводи... та ілюзії. Позитивні братерські стосунки України з росією вже ніколи не будуть такими, як до війни. Відчуження народів, що розпочалося з анексії Криму в 2014 році, стало тотальним. Ненависть та гнів матимуть вплив на покоління вперед. Господар кремля розпочав свій похід проти старої України. Вона здавалася йому легкою здобиччю: в економічному та військовому плані Україна була набагато слабшою за росію, у політиці були часті розбіжності, суспільство розколоте, Захід довго підтримував її впівсили. Багато чого з цього — правда, і все ж таки це була колосальний путінський прорахунок.

Автори кремлівського бліцкригу не врахували військову потугу ЗСУ та силу патріотичного духу українців, який поширився по всій Україні через російську агресію. Тисячі добровольців взяли в руки зброю й допомогли зупинити наступ російських військ. За ними стояла армія волонтерів, яка забезпечувала імпровізовану логістичну підтримку війську — від їжі до обмундирування та амуніції. З уроків історії українці знають, що лише збройна сила та патріотичний дух можуть стати фундаментом незалежності нації та держави.

Мейнстрімом розвитку нової України має бути зростання ролі громадянського суспільства, демократичних практик. Від ступеня розвиненості громадянського суспільства залежить ступінь демократизму держави. Без держави немає громадянського суспільства, без останнього неможлива правова держава. Відносини влади та суспільства повинні стати толерантними, партнерськими та взаємовигідними. А партнером держави громадянське суспільство може виступати лише в правовій державі за демократичного політичного режиму. Вони є сторонами одного цілісного буття людини й сучасного цивілізованого суспільства. Головним для держави має стати створення передумов для формування плюралізму державних і приватних суб'єктів, тобто потрібна держава, яка б більше гарантувала соціальні права й менше займалася оперативним управлінням. Держава покликана створювати найоптимальніші умови для розвитку громадянського суспільства, не втручатися в сферу реалізації приватних інтересів, а розвинене громадянське суспільство, у свою чергу, є соціальною базою демократичної, правової соціальної держави.

Проте в умовах війни погляди українців більше тяжіють до автократії, аніж до демократичного режиму. Так, більшість респондентів, опитаних Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), підтримали ідею сильного лідера з широкими повноваженнями, цензуру та заборону політичних сил, які становлять загрозу безпеці держави. Опитування засвідчило: 58% громадян вважають, що для України зараз важливіший сильний лідер, ніж демократична система управління, 79% опитаних упевнені, що Президент під час війни повинен мати можливість втрутитися в роботу парламенту та уряду для посилення оборони країни. Тільки 16% респондентів вважають, що під час війни важливо зберегти розподіл повноважень, 62% дотримуються думки, що на час війни навіть конструктивна критика влади є неприпустимою, а всі політики та партії мають об'єднатися. У той же час 32% все ж таки виступають за збереження політичної конкуренції — має бути конструктивна критика й можливість пропонувати альтернативні вирішення проблем. Майже порівну розділилися думки опитаних щодо того, чи може влада порушувати закони, якщо це потрібно для прискорення перемоги у війні: 48% вважають, що влада повинна мати таку можливість,

41% — не можна порушувати закони за жодних обставин, 52% українців вважають, що після завершення воєнного стану потрібно зосередитися не на виборах, а на інших питаннях. Водночас 40% вважають, що після війни потрібно вчасно провести вільні та чесні вибори до центральних органів влади [8].

Як свідчить історичний досвід, демократична держава може забезпечувати конституційні права людини лише в умовах миру. У випадку війни, загроз національній безпеці держави Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод у статті 15 передбачає можливість відхилення держав від зобов'язань щодо гарантування основоположних прав людини. Так звана войовнича демократія дозволяє обмежувати свободу слова, політичну участь і політичний плюралізм, не змінюючи ключових цінностей, що покладені в основу конституції. При цьому, обмеження основоположних прав розглядаються як обґрунтований та необхідний захід, спрямований на захист демократичної системи.

У перспективі, Україна повинна стати мілітаризованою країною, і, швидше за все, — назавжди. А щоб позбавити росіян від імперського синдрому, потрібні колосальні зусилля всього людства — це дуже серйозна хвороба. Тому ми маємо бути озброєні і пильні (в нас є приклад держави Ізраїль). Нам варто вчитися в них бути озброєними, але не перетворювати життя країни у військовий табір. Нам також доведеться жити в перманентній напрузі, але при цьому вести нормальне людське життя.

На жаль, пострадянська еліта незалежної України, в тому числі й військова, не відчувала своєї причетності до української військової традиції, хоча це питання відіграє визначальну роль у сучасному військовому будівництві. Ці політики, а також деякі історики, аналізуючи історію України, готові були хіба що позитивно оцінити національну збройну силу козацтва, не беручи до уваги позитивний досвід українських військових формувань ХХ ст. Саме в цій сфері, а вона в певному сенсі є визначальною, репродукувався старий (радянський) тип мислення. В 1991 р. Україна не проголосила себе спадкоємницею українських державних утворень ХХ ст. та її військових формувань. Політичним наслідком цього стало те, що держава не пішла шляхом формування національних збройних сил, як це зробили країни Балтії, хоча такі спроби були (ідеться про Національну гвардію України, 04.11.1991 — 11.01.2000 рр.).

Ігнорування мілітарної спадкоємності призвело до того, що радянська (проросійська) ментальність перейшла та закріпилася в ЗСУ, а її носії почали блокувати розвиток українського війська, власне, як і національних Збройних сил України. Події, що відбулися в Україні за останні роки, докорінно змінили суспільну свідомість і, без сумніву, тягнуть за собою відповідні перетворення в усіх державних інституціях, у тому числі й у силових структурах, що вимагає

зміни способу мислення керівників цих структур щодо відродження та творення власне українських військових традицій. Це сприятиме самоусвідомленню й самоідентифікації українця в однострої та нації загалом, підвищення престижу військової служби.

У новій Україні ні в кого не буде виникати сумнівів у потребі подальшої українізації всіх сфер суспільного буття. Питання не в тому, треба йти шляхом українізації чи не треба, а в тому, який саме має бути цей процес з огляду на методи, терміни, рівень жорсткості тощо. Усі спроби утримувати в одній державі дві різні України — українську та російську (в культурно-ментальному сенсі) виявилися безперспективними і провальними. Як справедливо стверджував журналіст В. Портніков, боротьба за перемогу української ідентичності є не розвагою національно стурбованих інтелігентів, а боротьбою за майбутнє Української держави [9].

Проте винятково важливими є певні оптимальні пропорції в обсязі та часі, а також граничні межі, за які українізація не має йти (не повинна стати тотальною). Зокрема, повинно йтися про певні гарантії для російськомовного населення (їх, до речі, ніколи не мало україномовне). Тому можна стверджувати, що проблема етнічних росіян, російськомовного населення України — це не проблема їх культурного самовизначення. Її в Україні не існує, натомість існує проблема самовизначення їх місця і ролі у формуванні української політичної нації.

На думку Євгена Головахи, в майбутній Україні проросійські сили залишаться на маргінесі. Він нагадує про три етапи соціокультурного визначення громадян України. Високий рівень проросійських настроїв — аж до 2014 року. Уже в першій половині 2014 року він знизився, стало 20–25% проросійськи налаштованих. Зараз таких — лічені відсотки. На його думку, проросійські громадяни стануть таким самим рідкісним явищем, як і профашистськи налаштовані. Вони вже в жодному разі не визначатимуть порядок денний чи напрямок країни [10].

Більшість опитаних українців вважає, що в Україні не порушуються права ані українськомовних, ані російськомовних, ані носіїв мов нацменшин. Лише близько 10–12% респондентів вважають, що «права російськомовних» чи меншин в окремих випадках порушуються. Про це свідчать результати опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. За останній рік сприйняття важливості мовної проблеми знизилося: в 2021-му її вважали актуальною близько 32% респондентів заходу та центру країни. Натомість зараз у респондентів зросла впевненість, що ця проблема надумана (з 27% до 44%). *Такі результати ще раз доводять, що, нібито, наявні існуючі мовні протиріччя всередині українського суспільства, які намагається роздмухувати російська пропаганда, насправді є штучними [11].*

Очевидно, що з горнила національно-визвольної війни постає уже не «колишня радянська республіка» (посткомуністична, посттоталітарна, олігархічна), а дійсно суверенна, незалежна та демократична держава. Як вважає Р. Гончаренко, за шість місяців після вторгнення путіну протистоїть нова Україна, що саме народжується. Консолідація розпочалася раніше, але напад росії все прискорив. Нова Україна рекордними темпами прощається з усім, що десятиліттями, навіть століттями пов'язувало її з росією: мова, назви вулиць, пам'ятники. Найголовніше — нова Україна вчиться захищатися і робить це швидко [12].

Українська національно-визвольна війна є продовженням століть боротьби за свободу, незалежність і державний суверенітет України, європейські ідеали гідності та справедливості, принципи правової держави та народовладдя, власної соціокультурної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Русизм. URL: <https://cyclowiki.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
2. Джохар Дудаєв ще в 1995 году предупреждал, что русизм — страшнее фашизма и нацизма. URL: <https://informator.press/dzhokhar-dudaev-eshche-v-1995-hodu-preduprezhdal-chto-rusyzm-strashnee-fashyzma-y-natsyzma/>
3. Після вторгнення Росії до України підтримка дій путіна зросла до 81%. URL: <https://konkurent.ua/publication/92640/pislya-vtorgnennya-rosii-do-ukraini-pidtrimka-diy-putina-zrosla-do-81/>
4. Євген Головаха, директор Інституту соціології НАН України. Якщо порівняти з «братським» народом — ми такі святі. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3524730-evgen-golovaha-direktor-institutu-sociologii-nan-ukraini.html?fbclid=IwAR0s_VLk7HbcqcJ-qS9CElflOgApPGdeELGzLEZ-N3DbCArayqfhSAloULE
5. Відкладена війна за незалежність України. URL: https://lb.ua/news/2022/08/24/527130_vidkladena_viyna_nezalezhnist.html/
6. Журавльов Д. «Війна в прямому етері»: харківський історик про повномасштабне вторгнення РФ в Україну. URL: <https://suspilne.media/275721-vijna-v-pramomu-eteri-harkivskij-istorik-pro-povnomasstabne-vtorgnenna-rf-v-ukrainu/>
7. Степико М. Т. Українська ідентичність в глобалізованому світі: монографія / М. Т. Степико. Х.: Майдан, 2020. С. 190—192.
8. «Сильна рука» чи демократія: опитування показало, чого хочуть українці на тлі війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/18/novyna/suspilstvo/sylna-ruka-chy-demokratiya-opytuvannya-pokazalo-choho-xochut-ukrayinczi-tli-vijny>

9. Лосев І. Межа дискусії. Про політичний сенс національно-культурної ідентичності // Український тиждень. № 44 (624). 1—7.11. 2019. С. 23.

10. Якою буде перемога, і якою стане Україна після перемоги? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3463666-akou-bude-peremoga-i-akou-stane-ukraina-pisla-peremogi.html>

11. Що українці думають про «утиски російськомовних» та державну мову? Опитування. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/06/2/248924/>

12. Старої України більше немає, нова стане кошмаром для гутіна. URL: <https://www.dw.com/uk/komentar-staroi-ukraini-bilse-nemae-nova-stane-kosmarom-dla-putina/a-62900801>

References

1..Rusyzm. URL: <https://cyclowiki.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%B7%D0%BC> [Rusism.: <https://cyclowiki.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%B7%D0%BC>]

2. Dzhokhar Dudaev eshche v 1995 hodu preduprezhdal, chto rusyzm — strashnee fashyzma y natsyzma. URL: <https://informator.press/dzhokhar-dudaev-eshche-v-1995-hodu-preduprezhdal-chto-rusyzm-strashnee-fashyzma-y-natsyzma/> [Back in 1995, Dzhokhar Dudayev warned that Russianism is more dangerous than fascism and Nazism. [Electronic resource] — Mode of access: <https://informator.pres/dzhokhar-dudaev-esche-v-1995-godu-preduprezhdal-chto-rusizm-strashne-fasizma-i-nazizma/>].

3. Pislia vtorhnennia rosii do Ukrainy pidtrymka dii putina zrosla do 81%. URL: <https://konkurent.ua/publication/92640/pislya-vtorgnennya-rosii-do-ukraini-pidtrimka-diy-putina-zrosla-do-81/> [After the Russian invasion of Ukraine, support for putin's actions increased to 81%.

4. Yevhen Holovakha, dyrektor Instytutu sotsiologii NAN Ukrainy. Yak porivniaty z «bratskym» narodom - my taky sviati. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu:

https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3524730-evgen-golovaha-direktor-institutu-sociologii-nan-ukraini.html?fbclid=IwAR0s_VLk7HbcqcJ-qS9CElflOgApPGdeELGzLEZ-N3DbCArayqfhSAloULE

5. Vidkladena viina za nezalezhnist Ukrainy. URL: https://lb.ua/news/2022/08/24/527130_vidkladena_viyna_nezalezhnist.html/ [The postponed war for the independence of Ukraine.[Electronic resource] — Mode of access: [tps://lb.ua/nvs/2022/08/24/527130_otkladena_viyna_nezalezhnist.html/](https://lb.ua/nvs/2022/08/24/527130_otkladena_viyna_nezalezhnist.html/)]

6. Zhuravlov D. «Viina v priamomu eteri»: kharkivskiy istoryk — pro povnomashtabne vtorhnennia RF v Ukrainu. URL: <https://suspilne.media/275721-vijna-v-pramomu-eteri-harkivskij-istorik-pro-povnomashtabne-vtorgnenna-rf-v-ukrainu/> [D. Zhuravlev. «The war is live»: Kharkiv historian - about the full-scale

invasion of the Russian Federation in Ukraine. Electronic resource] — Mode of access: <https://suspilne.media/275721-vijna-v-pramomu-eteri-harkivskij-istorik-propovnomasstabne-vtorgnenna-rf-v-ukrainu/>].

7. Stepyko M. T. *Ukrainska identychnist v hlobalizovanomu sviti: monohrafiia* / M. T. Stepyko. Kh.: Maidan, 2020. S. 190—192.

8. «Sylna ruka» chy demokratiia: opytuvannia pokazalo, choho khochut ukraintsi na tli viiny. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/18/novyna/suspilstvo/sylna-ruka-chy-demokratiya-opytuvannya-pokazalo-choho-xochut-ukrayinczi-tli-vijny>

9. Losiev I. Mezha dyskusii. Pro politychnyi sens natsionalno-kulturnoi identychnosti // *Ukrainskyi tyzhen*. № 44 (624). 1—7.11. 2019. P. 23. 10. Yakoiu bude peremoha, i yakoiu stane Ukraina pislia peremohy? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3463666-akou-bude-peremoga-i-akou-stane-ukraina-pisla-peremogi.html> [What will the victory be like, and what will Ukraine be like after the victory? [Electronic resource] — Access mode: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3463666-akou-bude-peremoga-i-akou-stane-ukraina-pisla-peremogi.html>].

11. Shcho ukraintsi dumaiut pro «utysky rosiiskomovnykh» ta derzhavnu movu? Opytuvannia. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/06/2/248924/> [What do Ukrainians think about the «oppression of Russian speakers» and the state language? Poll. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/06/2/248924/>]

12. Staroi Ukrainy bilshe nemaie, nova stane kosmarom dlia Putina. URL: <https://www.dw.com/uk/komentar-staroi-ukraini-bilse-nemae-nova-stane-kosmarom-dla-putina/a-62900801> [The old Ukraine no longer exists, the new one will become a nightmare for putin. URL: <https://www.dw.com/uk/komentar-staroi-ukraini-bilse-nemae-nova-stane-kosmarom-dla-putina/a-62900801>].

Mykhailo STEPIKO. National self-determination of Ukrainians in the conditions of Russian aggression.

The article considers the resistance of Ukrainians to Russian aggression as a kind of belated national liberation war, determined by the inconsistency and contradictions of the ethno-national policy of Ukraine in the first years of independence. It is shown that the «peaceful» gaining of independence by Ukraine in 1991 as a result of the collapse of the USSR was, unfortunately, not an exception to the fact that «independence» and «war» are much more often synonymous than antonyms.

The inevitability of Russian aggression is analyzed through the imperial aggressiveness of the ideology of racism, the ideological justification of the adventurous policy of the current Russian president V. Putin — Moscow imperialism, under which even ideological rivals (Communist ideologues and chauvinists and anti-communists) united for the sake of economic and political blackmail of states on the territory of the for-

mer empire. Racism opposes itself to Western, liberal-democratic values and institutions, including free elections and other civil rights and freedoms. It is based on hatred and rejection of Western democracies — Europe, the United States, Canada, etc. At the center of this ideology is the cult of the national leader who returned Russia to its former «greatness».

The desired future is no longer a «former Soviet republic» (post-communist, post-totalitarian, oligarchic), but a truly sovereign, independent, democratic state. Their characteristic features should be the growth of the role of civil society and democratic practices, the militarization of the country as a counterweight to any encroachment on its sovereignty and territorial integrity, and the further Ukrainization of all spheres of social life.

Key words: *national self-determination, national liberation war, ideology of racism, collective Putin, Ukrainian resistance, new Ukraine, democracy and «strong hand», militarization of the country, Ukrainianization of society.*

ПСИХОЛОГО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 378:159.9

DOI 10.58340/2786-6238-2022-4(4)-4

Наталія ТЕРЕНТЬЄВА,

завідувачка кафедри олімпійського і професійного спорту,
докторка педагогічних наук, професорка Національного
педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3238-1608>

Актуалізовано питання необхідності психологічної підтримки професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти в умовах воєнного стану, оскільки професійна викладацька діяльність наразі здійснюється під час війни і пандемії. Ці умови прирівняно до умов невизначеності, що спричиняє психічні зсуви і, відповідно, вимагає рекомендацій щодо стабілізації психологічного та психофізіологічного стану фахівців сфери освіти і науки.

Зауважено, що професійна діяльність в умовах воєнних дій постійно відбувається під впливом стрес-чинників, в екстремальних ситуаціях, незважаючи на приналежність до конкретної професії. Наведено авторські переконання щодо здійснення інформаційного супроводу та його впливу на психіку людини в екстремальних умовах з акцентуванням уваги на низькій ефективності психологічних порад для цивільного населення, якщо вони ґрунтуються суто на перефразуванні порадників із морально-психологічного забезпечення військовослужбовців та інших представників сектора безпеки і оборони. Зазначено, що робота професорсько-викладацького складу України відбувається в умовах невизначеності, зокрема з 2014 року — початку захоплення українських земель військами російської федерації та в умовах пандемії коронавірусу з 2019 року і, тим паче, з початку повномасштабного воєнного вторгнення російських окупаційних військ у нашу країну.

Зроблено попередній висновок, що психологічна і психофізіологічна та інформаційна підтримка професорсько-викладацького складу станом на зараз є питанням особистого сприйняття й особистої відповідальності, і саме особистісне ставлен-

ня професорсько-викладацького складу до своїх професійних дій і є засвідченням рівня формування безпекового стану держави.

Ключові слова: професорсько-викладацький склад, умови невизначеності, воєнний стан, психологічна підтримка, безпековий стан, інформаційний супровід.

Із початком активного вторгнення в Україну російських військ та обстрілів об'єктів, окрім військової, ще й критичної та цивільної інфраструктури (з 24 лютого 2022 року), переважна більшість освітян опинилася в ситуації невизначеності щодо професійної та особистої діяльності. Зауважимо, що державне керівництво сфери освіти і науки країни тримало довготривалу паузу мовчання, яка спричинила посилення кризових станів в окремих викладачів. Це стосувалося як осіб з маленькими дітьми, хворими батьками чи іншими родичами, так і викладачів, які несли персональну відповідальність за життя і безпеку студентів. Хоча зауважимо, що вже в перші дні вторгнення окремі керівники, зокрема факультету фізичного виховання, очолили студентів і стали до лав або ЗСУ, або ТрО, хоча були й такі, які просто втекли за кордон, кинувши очолювані колективи напризволяще. Специфічним проявом персональної відповідальності та свідомої громадянської позиції вбачаємо також активні волонтерські дії з боку представників професорсько-викладацького складу, а з іншого боку — намагання окремих із них уникнути будь-якої громадянської активності, засвідчуючи її відсутністю в рейтингових показниках діяльності закладів вищої освіти. Зрозуміло, що прагнення збереження власного життя і здоров'я є базовим інстинктом, проте дивно, що цей інстинкт нівелював відповідальність за життя і здоров'я, а спричинив міграцію за кордон, причому не в країни, які є прикордонними до України, а, в тому числі, до Франції, Італії, Ірландії, Австралії, США, Канади, інших держав, що засвідчує небажання повертатися в Україну, а можливо, й свідоме використання відкритих кордонів задля власних інтересів. Чи могла запобігти такій ситуації продумана політика психологічної підтримки професорсько-викладацького складу з боку відповідних керівних структур?

Для фахівців ЗСУ, Нацгвардії України, Нацполіції, СБУ, ДСНС та інших воєнізованих структур і формувань, чия професійна діяльність відбувається в умовах невизначеності, розроблено та активно вдосконалюються розробки (методичні рекомендації, порадики, інструкції тощо), зміст яких спрямовано на здійснення психологічної та соціально-психологічної підтримки, допомоги та реабілітації, на кшталт Алгоритм роботи військового психолога та ін. [1, 2]. Розроблено також порадики для фахівців, які працюють із дітьми, людьми з обмеженими можливостями, соціально незахищеними категоріями.

В окремих авторських дослідженнях зазначалося, що робота професорсько-викладацького складу України також відбувається в умовах невизначе-

ності, зокрема з 2014 року — початку повномасштабної агресії на нашу землю військами російської федерації та після початку пандемії коронавірусу з 2019 року [5, 6, 7]. Ї хоча в Україні війна триває з 2014 року, на жаль, для підтримки психологічного та психофізіологічного стану професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти немає спеціальної програми. А це питання вбачаємо актуальним, оскільки одним з основних завдань викладачів в умовах воєнного стану є всебічна підтримка студентської молоді. А яку ж адекватну підтримку може надати викладач, який сам потребує відповідної допомоги? Особливо це стосується викладачів тих регіонів, які знаходяться в зонах безпосередніх воєнних дій, на тимчасово окупованих територіях, залишилися в своїх домівках, а не емігрували в безпечні регіони / до родичів, або скористалися нагодою відкритих кордонів й реалізували давню мрію щодо еміграції. Аналізуючи поради психологів, які пропонуються від початку війни, поки не може засвідчити їх професійне спрямування на таку цільову аудиторію, як професорсько-викладацький склад. Тож робимо висновок, що психологічна і психофізіологічна підтримка професорсько-викладацького складу станом на зараз є питанням особистого сприйняття й особистої відповідальності, як і рухова активність, про що йшлося в попередніх авторських дослідженнях. І саме особистісне ставлення професорсько-викладацького складу до своїх професійних дій і є засвідченням рівня формування безпекового стану держави [5].

Із власного досвіду й досвіду колег — освітян і науковців, котрі опинилися в певній інформаційній ізоляції, якою супроводжувалася ситуація воєнного захоплення українських територій та активних бойових дій із відключенням від енергоносіїв та джерел інформації, — роблю висновок, що найбільша психологічна криза після інстинкту самозбереження і збереження дітей та родини, то інформаційний голод, який викликає не лише депресивно-агресивні стани, а й намагання компенсувати інформаційну недостатність за рахунок домислів і передбачень, які ґрунтуються на неперевіреній інформації та перенесенні досвіду.

Освітняни й науковці, чия професійна діяльність безпосередньо пов'язана з інформаційними потоками, які вони опрацьовують та трансформують, перетворюючи у власний друковано-інформаційний науково-методичний продукт, ретранслюючи на здобувачів освіти усіх рівнів. Постійно перебуваючи в інформаційно-комунікативному середовищі, освітянам і науковцям вкрай складно тривалий час бути в так званому «просторі інформаційної пустоти». Для професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти, чия діяльність з 2019 року (пандемія та її наслідки, пов'язані з переформатуванням освітнього процесу на дистанційну та змішану форми) зосереджена на активному застосуванні комп'ютерної техніки з обов'язковим мережевим доступом (підключення до мережі

інтернет) та використанні платформ дистанційного навчання й додатків для спілкування зі студентською аудиторією, катастрофічною стала не лише втрата сфери практичного застосування своїх компетентностей і досвіду, а й втрата здорового глузду та адекватного світосприйняття при відсутності постійної зайнятості. Також не будемо ігнорувати значну кількість фейкової інформації, яку на початках складно відрізнити від реальної, особливо за умови відсутності цілісної картини подій та усвідомлення власного майбутнього як у життєвих, так і професійних напрямках.

Щодо фейкової інформації, на жаль, така інформація подекуди ретранслюється не лише засобами масової інформації та дописами в соціальних мережах країни-агресора, а й вітчизняними так званими «диванними експертами», котрі, не володіючи специфічною інформацією і ґрунтуючись на власних домислах, надавали певні прогнози та поради, які аж ніяк не сприяли забезпеченню психологічної стійкості населення в умовах воєнного часу. Наряду з цим негативні емоції викликало й поширення в соціальних мережах «радісних облич тих, хто, маючи гроші, виїхав і насолоджувався мирним життям», наче вимушена еміграція — це виїзд на курорт. Зауважу, що «транзити» за перші три дні аж до Австралії, Нідерландів, Бельгії, Великобританії, Канади та Сполучених Штатів, є засвідченням певної позиції громадян щодо їх неповернення на батьківщину, які б дописи в соцмережах вони не поширювали.

Певне обурення в прогресивної науково-педагогічної спільноти викликали й пости на кшталт «давайте всі обнімемося й одразу припиниться війна», «пошир відео з цією піснею і наступить мир» і таке інше, хоча й окремі представники цієї спільноти поширювали такі прокламації (переважно шляхом репостів). Також незрозумілим стали повідомлення в групах щодо місць прильотів та інших пошкоджень, що складало враження або про тупість окремих співвітчизників, або ж про їх роботу на ворога. І це в той час, коли офіційними ТБ-каналами постійно наголошувалося на неприпустимості поширення таких повідомлень. Тобто безалаберність і низький рівень усвідомлення небезпеки для себе й оточуючих — це прояв низької освіченості й відсутності критичного мислення людей.

Психологічні поради для цивільного населення, які почали з'являтися на офіційних сайтах державних і громадських установ приблизно через місяць після початку широкомасштабної воєнної агресії, містили інформацію односпрямованої дії: займіть себе повсякденною роботою, читайте / малюйте, спіть, відпочивайте, спілкуйтесь позитивно... Проте для фахівців високої категорії сфери освіти і науки (доктори наук, професори, академіки) такі поради не були дієвими, оскільки вже був напрацьований досвід перебування в екстремальних

умовах [4], у тому числі досвід 2014 і подальших років, пов'язаний з окупацією східних регіонів України військами РФ та вимушеного переміщення закладів освіти разом з частиною професорсько-викладацького складу і їхніх родин, втратою майна, знущань з боку окупаційної влади, подальшою адаптацією на новому місці роботи й життя.

Набули значної кількості переглядів у мережі й відео на тему формування психологічної стійкості в умовах війни на кшталт лекція курсу з кризової психологічної обізнаності для цивільних «Психологічна стійкість в умовах війни» [3], цикл психологічної підтримки в часи війни [4] та ін. Проте маю зазначити, що переважно це або адаптація порад щодо формування морально-психологічної стійкості військовослужбовців, або інтерпретація реальності крізь призму власного досвіду. На жаль, адаптація порад щодо формування морально-психологічної стійкості військовослужбовців для цивільного населення не завжди є доцільною, оскільки це передбачає наявність попередньої професійної підготовки, пов'язаною з виконанням певних дій в екстремальних умовах / умовах невизначеності тощо.

Слушними для значної кількості науково-педагогічних працівників виявилася конкретна інформація щодо алгоритму дій в умовах воєнного часу, але ця інформація надавалася переважно відповідними службами, зокрема ДСНС, СБУ, Нацполіцією, Кіберполіцією, Міністерством реінтеграції тощо. Й хоча ця інформаційна підтримка здійснювалася без урахування специфіки професійної діяльності окремих груп і категорій населення та, здебільшого, реально допомагала зорієнтуватися, що потрібно й не потрібно робити в тих чи інших ситуаціях, з якими не стикалися раніше. Зауважимо, що професійна діяльність в умовах воєнних дій постійно відбувається під впливом стрес-чинників, в екстремальних ситуаціях, незважаючи на приналежність до конкретної професії.

Щодо професійної діяльності в закладах вищої освіти, яка в залежності від ситуації в регіонах розпочалася з 15 – 24 березня 2022 року, тобто вже через місяць після початку широкомасштабного воєнного вторгнення, то відповідно до рекомендації МОН України, кожен ЗВО отримав автономію в прийнятті рішень стосовно особливостей проведення освітнього процесу. Проте відключення світла, відсутність інтернету, вимушена еміграція викладачів і студентів без засобів для навчання, отримання поранень, долучення до лав ЗСУ і ТрО, втрата зв'язку, перебування в зоні тимчасової окупації або активних бойових дій вносило свої корективи в реалізацію освітнього процесу в різних закладах вищої освіти України. Та зазначимо, що більшість викладачів, чия діяльність була реально спрямована на забезпечення якісного освітнього процесу і до повномасштабної війни, намагалася максимально залучити студентську молодь до навчання, від-

шукуючи різні способи й прагнучи до професійної самореалізації навіть у таких складних умовах.

Частково цьому сприяли й спільноти науковців у додатку Вайбер, на телеграм-каналі тощо, розсилки щодо можливостей взяти участь у науково-освітніх проектах, наприклад публікації в різних вітчизняних та закордонних виданнях (інколи навіть зі знижкою), участь у конференціях різних рівнів, стажування та підвищення кваліфікації, долучення до міжуніверситетської співпраці тощо.

Проте, наголошу знову, особиста відповідальність професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти і наукових установ за якість надання освітніх послуг, професійну підготовку молоді й сприяння формуванню в неї критичного мислення й відповідальності за наслідки власних дій та розвиток адекватного світосприйняття. Останнє навіть визначило спрямованість проекту «PsycheЯ» громадської організації ARC.UA (Analyze. Research. Create. Ukraine), метою діяльності якої визначено «поширення здорового глузду в Україні та за її межами» [8].

Список використаних джерел

1. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України (методичні рекомендації). МОУ. К.: НДС ГП ЗС України, 2016. 147 с.
2. Довідник для фахівців структур морально-психологічного забезпечення. URL: <https://dovidnykmpz.info/category/>
3. Психологічна стійкість в умовах війни. 10 лекція курсу від служби турботи про психічне здоров'я. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VeJx0xuPsQ>
4. Психологічна стійкість в умовах війни, що триває: калібруємо формулу. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Xn04YMSfguk>
5. Терентьева Н. О. Безпековий стан держави: освітній ідентифікативний потенціал. Трансформація системи публічного управління створенням здоров'язбережувального та безпечного простору України (модернізація, інновації, розвиток): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22 червня 2020 р.). Київ: МАУП, 2020. С. 64–66.
6. Терентьева Н. О. З досвіду роботи в умовах змішаного та дистанційного навчання (здоров'язбережувальний аспект). Контекстуалізація орієнтирів на створення стійкого благополуччя людини в здоров'язбережувальному просторі України: науково-просвітницький альманах. 2021. № 3. С. 130–132.
7. Терентьева Н. О. Професійна діяльність викладача ВНЗ – постійне перебування в екстремальних умовах. Особистість в екстремальних умовах: матеріали

VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 травня 2017 р.). Львів: ФОП Корпан Б. І., 2017. С. 45–48.

8. ARC.UA. URL: <https://arcua.org/proekti/psixeya/dyakuyu-za-dosvid-2020.-teper-ya-znayu-yak-pikluvatisya-pro-vlasne-mentalne-zdorovya.html>

References

1. Alhorytm roboty viyskovoho psykholoha shchodo psykholohichnoho zabezpechennya profesynoyi diyalnosti osobovoho skladu Zbroynykh Syl Ukrayiny (metodychni rekomendatsiyi) [Algorithm of the work of a military psychologist regarding the psychological support of the professional activities of the personnel of the Armed Forces of Ukraine (methodical recommendations), 2016. Kyiv, Ukraine. 147 p.

2. Dovidnyk dlya fakhivtsiv struktur moralno-psykholohichnoho zabezpechennya [Handbook for specialists of moral and psychological support structures]. Retrieved from <https://dovidnykmpz.info/category/>

3. Psykholohichna stiykist' v umovakh viyny. 10 lektsiya kursu vid sluzhby turboty pro psykhične zdorovya [Psychological stability in the conditions of war. 10th course lecture from the mental health care service]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=VeJx0xuPsQ>

4. Psykholohichna stiykist' v umovakh viyny, shcho tryvaye: kalibruyemo formulu [Psychological stability in the conditions of an ongoing war: we calibrate the formula]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=Xn04YMSfguk>

5. Terentieva N. O. (2020). Bezpekovyv stan derzhavy: osvityniy identyfikatyvnyy potentsial. Transformatsiya systemy publicjnoho upravlinnya stvorenyam zdorovyazberezhuvalnoho ta bezpechnoho prostoru Ukrayiny (modernizatsiya, innovatsiyi, rozvytok): materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (22 chervnya 2020 r.) [The security state of the state: educational identification potential. Transformation of the public management system to create a health-saving and safe space of Ukraine (modernization, innovation, development): Proceedings of the international scientific and practical conference (June 22, 2020)]. Kyiv, Ukraine, 64–66.

6. Terentieva N. O. (2021). Z dosvidu roboty v umovakh zmishanoho ta dystantsiynoho navchannya (zdorovyazberezhuvalnyy aspekt) [From the experience of working in conditions of mixed and distance learning (healthcare aspect)]. Kontekstualizatsiya oriyentyriv na stvorennya stiykoho blahopoluchchya lyudyny v zdorovyazberezhuvalnomu prostori Ukrayiny: naukovo-prosvitnytskyy almanakh — Contextualization of guidelines for the creation of sustainable human well-being in the health care space of Ukraine: scientific and educational almanac, 3, 130–132.

7. Terentieva N. O. Profesiyna diyalnist' vykladacha VNZ – postiyne perebuvannya v ekstremal'nykh umovakh. Osobystist' v ekstremal'nykh umovakh : materialy VIII Vseukrayins'koyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi (12 travnya 2017 r.). [The professional activity of a university teacher is a constant stay in extreme conditions. Personality in extreme conditions: Proceedings of the VIII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (May 12, 2017).]. Lviv, Ukraine, 45–48.

8. ARC.UA. URL: <https://arcua.org/proekti/psixeya/dyakuyu-za-dosvid-2020.-teper-ya-znayu-yak-pikluvatisya-pro-vlasne-mentalne-zdorovya.html>

Nataliia TERENTIEVA. Psychological and informational support of the teaching staff at higher education institutions in Ukraine during wars.

The issue of the need for psychological support of professors and teachers of higher education institutions in wartime conditions has been updated, as professional teaching activities currently take place under martial law and a pandemic. These conditions are equated to conditions of uncertainty, which causes mental shifts, and accordingly, requires recommendations for stabilizing the psychological and psychophysiological state of specialists in the field of education and science.

It was noted that professional activity in the conditions of military operations is constantly under the influence of stress factors, in extreme situations, regardless of belonging to a specific profession.

The author's beliefs regarding the implementation of information support and its impact on the human psyche in extreme conditions are given, with an emphasis on the low effectiveness of psychological advice for the civilian population, if they are based purely on the paraphrasing of advisers on the moral and psychological support of military personnel and other representatives of the security and defense sector. It is noted that the work of the teaching staff of Ukraine takes place in conditions of uncertainty, in particular since 2014 — the beginning of the military occupation of Ukrainian lands by the troops of the Russian Federation and after the start of the coronavirus pandemic in 2019, and even more so since the beginning of the full-scale military invasion of the Russian occupation forces.

A preliminary conclusion was made that the psychological, psychophysiological and informational support of the teaching staff as of now is a matter of personal perception and personal responsibility, and it is the personal attitude of the teaching staff to their professional actions that is evidence of the level of formation of the security state of the state.

Key words: *teaching staff, conditions of uncertainty, martial law, psychological support, security situation, information support.*

ДИТЯЧЕ СОКІЛЬСТВО РОМАНА РАСЕВИЧА

УДК 379.8

DOI 10.58340/2786-6238-2022-4(4)-5

Сергій БОЛТІВЕЦЬ,

головний науковий співробітник віггілу наукового забезпечення соціального становлення молоді НДЦ «Інститут сімейної та молодіжної політики імені О. Яременка» УДУ імені Михайла Драгоманова, доктор психологічних наук, професор
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4432-5272>

Стаття висвітлює унікальний набуток української педагогічної культури, до якого належить творчий доробок молодіжного орудника українського дитячого сокільства Романа Расевича, що відзначається багатогранністю засобів і вимірів духовно-інтелектуального розроблення природовідповідного розвитку дитини. Більш як три десятиліття український педагог Роман Расевич присвятив відродженню й розвитку дитячого і молодіжного руху українських соколів у своїй практичній педагогічній, методичній, організаційній, письменницькій, поетичній, видавничій та інших сферах діяльності, неперехідною метою якої була і є самоорганізація дитячого і молодіжного українського сокільського руху в нерозривній сув'язі дитячого сокільства з пластунством і Козацькими січами. Представлено авторську позицію Р. Расевича, який пропонує для школи українське виховання у триєдності ролей: Соколи + Січі + Пластуни. Головною методологією невтомної молодіжної праці педагога є настанова: «Сокіл — це творчість, а творчість — це життя» і відтак традиція української педагогіки в своєму відродженні цілком очевидно набуває тих форм, які обирають самі діти — юні соколята. Представлено педагогічні погляди й розмірковування Р. Расевича, розкриті в книгах «Товариство «Сокіл» (Організація роботи молодіжних дитячих товариств та об'єднань на традиціях українського народу) (1993 р.), «Молодіжне товариство «Сокіл» (2000 р.), «День прийдешній» (2009 р.), «Полуднева бистринь» (2013 р.), «Дорогами долі» (2017 р.), «Суголося доби» (2019 р.), «Долоні правди» (2020 р.), «Громадівське виховання молоді» (2020 р.), «Сокільська повість. Книга перша» (2021 р.), «Сокільська повість. Книга друга» (2021 р.), «Сокільська повість. Книга третя» (2021 р.), «Твердінь» (2022 р.). В них молодіжний орудник Р. Расевич висловлює індивідуальні враження та міркування з конкретного приводу або про конкретний предмет, але не зазіхає на роль вичерпного чи визначного судження і

цим самим не завершує їх, а розкриває просторінь для творчого мислення читачів. Українське сокільство представлено як добродійний, культурнопросвітницький, національно-визвольний, спортивно-технічний рух українських осередків і товариств «Сокола» в усьому світі, але, як доводить у цій книзі Роман Расевич, — це насамперед інтелектуально-духовний рух до власної душевної і фізичної досконалості та гармонії, а в цілому — це рух до спільного піднесення незглибимих можливостей всього Українського народу вже з найперших порухів і вияву готовності до поєднання індивідуальних зусиль кожної дитини. Наведено настанови, висловлені Р. Расевичем, серед яких найпершою є така: ніщо так не зробить із нас нації, як ми самі це зробимо — єдиної і неподільної, зі справжнім достатком у рідному домі. Втілення цієї настанови полягає насамперед в умінні самому собі зарадити там, де народився і живеш. Це — збереження екологічної чистоти території твого побутування, яка допомагає зберегти твоє здоров'я. Це — збереження і передача від покоління до покоління багатющого народного досвіду, який відкриває для себе кожна людина з раннього дитинства. І нарешті — чи не найважливіша думка, яка досі належно не усвідомлюється педагогами: пора пропонувати для української школи щось вагомніше і предметніше, аніж різного роду ігри: як не пластмасові, то справжні, лиш би відсунути теперішнє життя дитини від справжньої його суті. Ідея «суті життя дитини» далеко не еквівалентна грі, якою забавляють педагоги безмір покоління дітей, всерйоз вважаючи, що це і є дитяча провідна діяльність. Привернуто увагу до магістральної думки Р. Расевича про те, що жити треба власним розумом, а будь-які запозичення інших народів, якими б привабливими вони не були, не приживуться ні за яких зусиль так само, як неможливо позичити чуже життя. Розкрито сокільське просвітництво, що його невтомно здійснює Роман Расевич у його постійній праці й спілкуванні з дитячими та молодіжними орудниками й наставниками Українського дитячого сокільства — світового культурологічного молодіжного руху, який упевнено доводить свою самодостатність.

Ключові слова: педагогічна культура, молодіжний орудник, дитяче сокільство, творче мислення, інтелектуально-духовний рух, сокільське просвітництво, постійна праця.

Ціложиттєве молодіжне орудництво

Кожна людина вносить у культуру свого народу власну індивідуальну неповторність, яка не знеосіблюється з часом, а набуває особливої виразності. Так само відбувається нині й у відродженні дитячого та молодіжного гімнастичного руху «Сокіл», який разом із гармонією рухів тіла ширив ідею відродження власної національної ідентичності чехів, словаків, українців та інших слов'янських народів, що прагнули піднесення найвищих взірців духовної і фізичної досконалості кожної людини, а відтак власної нації в цілому. З відновленням незалежності України першим виданням Книжково-журнального видавництва «Тернопіль», що в 1993 році вже узагальнило досвід відродження

Українського дитячого сокільства, стала книга Романа Расевича «Товариство «Сокіл» (Організація роботи молодіжних дитячих товариств та об'єднань на традиціях українського народу)». Ця книга визначала педагогічні завдання «створення нової виховної системи — національної системи виховання, складовою частиною якої є створення дитячих товариств та об'єднань на традиціях українського народу» [1, с. 3], співвідношення колективного та індивідуального у формуванні українського виховного ідеалу на етнопсихологічних засадах Володимира Яніва, шляхи створення виховної системи української національної школи, організацію роботи молодіжного дитячого товариства «Сокіл» на традиціях українського народу, починаючи з однієї з перших організацій «Сокола» в селі Купчинці на Тернопіллі у 1894 році. Методична частина книги, адресованої вихователям, вчителям, керівникам шкіл, працівникам органів народної освіти і методистам, містила загальне положення про молодіжне дитяче об'єднання «Сокіл», його статут, положення про дитячо-юнацькі об'єднання «Соколята», «Молоді соколи», зміст виховних завдань для дітей 1 — 4 класів «Стежини «Соколят», накази відділу освіти Монастириської райдержадміністрації від 10 лютого 1993 року «Про структуру органів учнівського самоврядування в школах району» та від 31 березня 1993 року «Про реалізацію «Основних напрямів діяльності відділу освіти й організації роботи дитячих товариств «Сокіл» і «Молода просвіта» та інші змістовно-організаційні документи. Нині, через три десятиліття, можна упевнено стверджувати, що за короткий проміжок перших двох років незалежності України в Монастириському районі Тернопілля було створено всі необхідні умови для становлення й розвитку самоврядного дитячого і молодіжного руху.

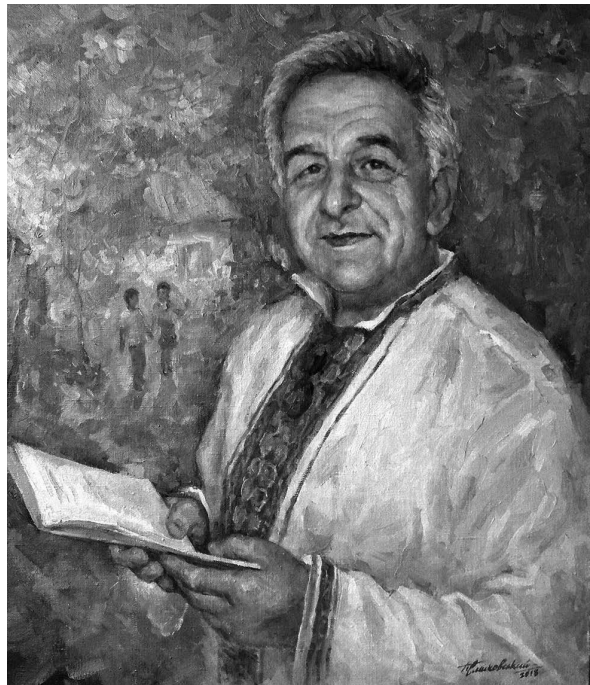
У вступному слові до ґрунтового навчально-методичного посібника Романа Расевича «Молодіжне товариство «Сокіл», що побачив світ у 2000 році, визначний український вчений Мирослав Стельмахович відзначив насущну потребу відродження українських дитячих та молодіжних об'єднань у національній школі: «Виховна діяльність молодіжного товариства «Сокіл» — славна традиція української педагогіки, підступно затоптана більшовиками. Потреба відродження цієї традиції цілком очевидна. Похвально, що автор взявся за дану ділянку праці, здійснює її послідовно, ґрунтовно, зі знанням справи, на сучасному європейському рівні. В основу створення посібника лягли здобутки української педагогіки, результати аналізу власних творчих пошуків самого автора, а також висвітлення організаційного досвіду роботи з молодіжними об'єднаннями, набутого вчителями і виховниками шкіл Монастириського району Тернопілля, як і освітянськими новаторами цієї області в цілому. Викладені в посібнику положення, висновки та рекомендації можуть і повинні бути з повним успіхом вико-

ристані не тільки в школах Тернопільщини, але й усю Україну» [2, с. 3].

Посібник висвітлює традиції українського підліткового руху, роль і місце освітньо-молодіжних товариств у національній системі виховання, організаційно-педагогічні основи діяльності молодіжного товариства «Сокіл».

Наступне видання, книга поезій, спогадів і статей Романа Расевича «День прийдешній», яка вийшла друком у 2009 році у видавництві «Мандрівець», якнайповніше розкриває афоризм автора: «Сокіл» — це творчість, а творчість — це життя» [3, с. 106]. А в наступній своїй книзі «Полуднева бистринь», виданій у 2013 р. у

видавництві «Терно-граф», Роман Расевич дає власне визначення мудрості в осмисленні діяльності молодіжного товариства «Сокіл»: «Мудрість — у гнучкості: якщо вчора було не так, то сьогодні нехай буде так». Цю думку, вистраждану життям, вкладаємо в наші есеї. Та й есей, як літературний жанр, висловлює індивідуальні враження та міркування автора з конкретного приводу або про конкретний предмет і не зазіхає на роль вичерпного чи визначного судження. Ми б хотіли, щоб саме так сприймалися читачами наші педагогічні есеї, які написані з цілком означених тем: діяльності молодіжного товариства «Сокіл» та становлення управлінської системи освіти району, яка відбувається за участі ще одного суб'єкта управлінського процесу — районного методичного кабінету» [4, с. 3]. Педагогічні есеї Романа Расевича в цій книзі охоплюють роздуми автора щодо поставленого ним питання «Чи потрібні школі дитячі товариства?», відповідями на яке є есеї-розмірковування «Традиції Сокільського гнізда», «Управлінська система освіти району — нові акценти» та інші, пов'язані з поліпшенням взаємодії між її суб'єктами, основою якої є здатність до самоорганізації.

*Портрет сокільського орудника
Романа Расевича (2018 р.),
художник Петро Смиковський.
Полотно, олія.*

Відродженню дитячого і молодіжного руху «Соколів» протягом п'ятиріччя 2017 — 2022 років присвячена серія з восьми книг, що становлять собою змістовну цілісність, українського педагога — орудника дитячого сокільства Романа Расевича.

Це восьмикнижжя свідчить про незнищенність набутків української орудницької культури, яка творилася товариством «Сокіл», заснованим «у Львові в 1894 р. Василем Нагірним та Володимиром Лаврівським. Іван Боберський стає у 1901 р. заступником голови та керівником гуртка вчителів цього товариства, а в 1908–1914 рр. — його головою. Під його керівництвом Львівський «Сокіл» стає центральним товариством «Сокіл-Батько», довкола якого гуртуються сотні сокільських гнізд-осередків в містах та селах Галичини. У 1914 р. їх налічувалося вже 974» [5].

Відродження Сокільського руху у 90-х рр. ХХ — початку 20-х рр. ХХІ століття, його педагогічне значення і перспективи розвитку розкриті Романом Расевичем у зазначеному «восьмикнижжі», виданому ТОВ «Терно-граф» у Тернополі протягом п'ятиріччя 2017 — 2022 років. До цих видань належить книги «Дорогами долі» (2017 р.), «Суголося доби» (2019 р.), «Долоні правди» (2020 р.), «Громадівське виховання молоді» (2020 р.), «Сокільська повість. Книга перша» (2021 р.), «Сокільська повість. Книга друга» (2021 р.), «Сокільська повість. Книга третя» (2021 р.), «Твердінь» (2022 р.).

Джерела дитинства в свідомій самоорганізації молоді — про книгу Р. Расевича «Дорогами долі»

Доля всього Українського народу впродовж століть є неспинним рухом до відновлення і творення власної державності, в якому до сьогодні ще мало поцінованими є вікові джерела розвою насамперед власного національного самоусвідомлення кожної дорослої людини, яка з покоління в покоління ставала на борню за право українців мати власну Державу. Здавалося, що саме юність підносила жертвну самовідданість гімназистів і студентів стати на смерть в обороні Української Народної Республіки біля Крут, віддати життя за соборну смостійну Україну в лавах ОУН — УПА, численних осередках опору окупації нашої України чужоземним зайдам впродовж усього ХХ століття. В цьому високо-вартісному сьйві юнацької доблесті і саможертвності ще досі замало поцінованим життєвим періодом є дитинство усіх майбутніх героїв, з'єднане в нерозривну сув'язь єдності зі старшими поколіннями, які переповідали й заповідали власні, за трагічних обставин бездержавності, ще не втілені мрії про майбутнє. В педагогічній есеїстиці, як визначає Роман Расевич жанр основної частини книги, що втілює сокільську ідею, автор вбачає підтвердження життєздатності українського

дитячого і молодіжного «Сокола»: «То ж думаймо, браття, допоки не пізно! Твори́мо ж бо Сокіл — прийшов його час. Його хочуть діти, всі такі різні. І цього не зробить ніхто, окрім нас», — писав Роман Расевич. Він щедро поціновує те значення, яке мала перша, видана в 1993 році, книжка «Товариство «Сокіл», вручена керівникам освіти з усіх районів Тернопільської області та чотирьох інших регіонів України на I Всеукраїнському сокільському зльоті 19 – 20 травня 1993 року в місті Монастириська, що започаткував подальше ширення сокільського руху впродовж наступних десятиліть аж до сьогодні. Важливою заслугою і прикладом для всіх читачів книги є ласкаве й щире відзначення автором державних і громадських діячів, які долучилися до відродження українського «Сокола»: «А ще був прекрасний Костянтин Шендеровський, — відзначає Роман Расевич, — керівник управління молодіжної політики, з ним ми ховали наш шкільницький «Сокіл» від різних посягань на нього. Я був членом президії цього високого органу. А ще — Ігор Демків, за керівництва освітою області якого ми просунули сокільство в усі райони. Діяла тоді обласна координаційна рада, і я голова, а фактично, невидимо, Ольга Іванівна все це й робила — творила, бо і викликала, і спрямовувала, і направляла всі райони в сокільське русло. Зрештою, і не без обласних керівників інституту все це робилося: Юрія Бугана, Галини Свінних та Володимира Урського — прекрасних керівників, прекрасного закладу.

А ще була створена, на основі відповідної установчої угоди шести підписантів, сокільська лабораторія на базі Монастириського РМК, якою я разом із покійним академіком Мирославом Стельмаховичем чверть століття керував. А нещодавно її безпідставно закрили?! Зрештою, було освітянське життя в області — цікаве й багате. І всюди не без нашої участі! Ми розуміли один одного, бо знали, навіщо трудимось. Та не все так сталося, як гадалось. Але може воно і на добре. Майже заборонена, бо перебуває нині на таких правах, наша сокільська лабораторія (вдома ж трудимось), а фактично — в екзилі. Та переходимо, хоч із трудом, але на ширші овиди в Україні», — резюмував він.

Саме ці ширші овиди розкривають педагогічні роздуми відомого педагога, поета й громадського діяча Романа Петровича Расевича... [6, с. 6 – 9].

Дитяче сокільство в русі до майбутнього щастя свого народу: про книгу Р. Расевича «Суголося доби»

Книга «Суголося доби» є свідченням неминучого постання «Доби соколів» — учасників Українського патріотичного всесвітнього товариства «Сокіл», яке вже друге століття виникає щоразу там, де з'являються українці, — зовсім маленькі дитинчата, середульші, більшенькі діти, підлітки, юнаки і юнки, а також люди дорослі і зрілі. Всі учасники будь-якого осередку товариства «Сокіл» —

соколи, що підрастають і стають на крило, — цю істину майбутнього розкриває відомий український педагог і засновник відродження українського товариства «Сокіл» в незалежній Україні Роман Расевич.

Осереддям цього відродження на початку 90-х років ХХ століття стало місто Монастириська на Тернопіллі, де центром ширення діяльності «Соколу» на всю Україну став Монастириський районний методичний кабінет, очолюваний Романом Расевичем. Ця Монастириська місцина явила всій Україні своє джерело сили, міці й дужості Української нації, яка народжувала і плакала нові покоління нинішніх і майбутніх переможців усіх загарбників, зайд, окупантів, нищителів і катів Українського народу, сповнених духовної, душевної й тілесної здатності здолати будь-яку ворожу навалу на українські села і хутори, станиці і міста. Кожен учасник і учасниця товариства, за задумом і принциповим наполяганням Романа Расевича, наvertsаючи до шкільництва, цим самим наvertsається до сокільства, органічно приймається до товаришування ровесників і старших дітей, підлітків і юнаків та юнок — соколів. І якщо сучасне шкільництво формується на засадах селекції дітей за віком, тобто рік життя здебільшого відповідає певному класові, то сокільство об'єднує спільним духовно-тілесним зростанням менших зі старшими так само природно, як це відбувається в лоні рідної нації.

Уже тільки це, відзначене нами в доробку Романа Расевича й ґрунтовно представлене в згадній книзі, вартє того, щоб проникнути в складні і багатовимірні перипетії становлення українського сокільства як дитячого і молодіжного руху учнівських та студентських осередків товариства «Сокіл». Відзначимо одразу, внутрішні окупаційні діячі не змирились з відродженням вітчизняного патріотичного товариства «Сокіл» й ліквідували його змістовне осереддя — Монастириський методичний кабінет сокільського руху. Але при цьому вороги і зрадники Українського народу не врахували того, що сокіл — це птаха, яка миттю підноситься у височінь і звідти пильно пантрує зверху все, що діється внизу у неосяжних обширах. До результатів відстеження всього, що перешкоджає належному розвою сокільства, Роман Расевич надає численні спостереження, роздуми, оцінки, поради й висновки, які стануть у нагоді кожному — і юному, і дорослому, зрілому та поважному українському патріотові.

Суголося автора книги не означає співзвучність, бо свій голос український педагог Роман Расевич подає в усьому розмаї октав і тонів — лагідний до дитини, приязний до патріотів-виховників і саркастичний — до численних бездушних і бездарних управителів міністерства освіти та педнауки в країні, яка скидає з себе пута комуністичних та промосковських забобонів і табу. Роман Расевич підносить свій голос в обороні справедливості, правди й істини, яка животворить сокільською наснагою, непереможною спритністю й нездоланною силою.

Українське сокілство — це добродійний, культурнопросвітницький, національно-визвольний, спортивно-технічний рух осередків і товариств «Сокола» в усьому світі, але, як доводить у цій книзі Роман РАСЕВИЧ, — це насамперед інтелектуально-духовний рух до власної душевної і фізичної досконалості та гармонії, а в цілому — це рух до спільного піднесення незглибимих можливостей всього Українського народу вже з найперших порухів і вияву готовності до поєднання індивідуальних зусиль кожної дитини: «Гартуймося! Одиниця ніщо — цілість усе! На думці Батьківщина, в серці відвага, у раменах сила!»

Водночас образ птаха-сокола — індивідуально відповідальний, бо сягнути високості й утримувати себе в ній можна лише власними зусиллями. Підхопити на крила можна тільки знесиленого птаха, який падає, але виключно для того, щоб врятувати життя, не дати розбитись, а не для піднесення догори. Цією індивідуальною відповідальністю сокола-птаха наповнена вся книга, в якій автор відповідальність за власний голос висловлює поетично:

*«Чому мовчав РАСЕВИЧ?
Бо навіть у децю вірив.
Чому прощав РАСЕВИЧ?
Бо так Господь націлив».*

Уся книга Романа РАСЕВИЧА — бесіда, розмова, суголосся з тією добою, яка триває і для якої кожний голос важливий, бо має вирішальне значення для розвою сокілського руху, а з ним і України. Пророчі слова мудрого навчителя сокілства, втілені у віршовані рядки, прямують у майбуття й розкривають його жертовну сутність:

*«Тепер живуть
СОКОЛИ І СОКІЛКИ –
Живуть безсмертні
нині в небесах.
Вони ж бо,
члени СОКІЛ-СПІЛКИ, –
Залишили
майбутнього посаг»*

Книга містить і неповторні життєві спостереження автора, і поради для збереження власного здоров'я, і приклади того, як діяти культивованим автором «методом малих доз», аби не сходити з обраного шляху, не полишати поставленої мети, незворушно досягаючи потрібного впливу на людей, від яких залежить результат, і осягнення мети в цілому.

Але водночас необхідно знати і сповна використовувати природну закономірність людського розвитку, яка полягає в тому, що інтроєкція людини, тоб-

то її усамостійнення, здійснюється шляхом наслідування більшою мірою собі подібних на віком, тобто переважно ровесників, ніж дорослих, а отже, батьків, дідусів і бабусь.

Нестійкість ровесників через незавершеність їхнього виховного становлення може прилучати дитину або підлітка до небезпечних для її морального розвитку, здоров'я і життя вчинків й узалежнень, а тому лише дитячі і молодіжні організації, до яких належить товариство «Сокол», служать дитячому і підлітковому усамостійненню якнайкраще, виконуючи свою природовідповідну службу в інтересах сім'ї, родини — усього роду і всієї нації, пов'язуючи ці цілісності людського самоздійснення й повноцінного самозбереження кожної людини між собою.

Голос Романа Расевича обстоює саме ці названі нами цінності дитинства і юності, дорожчі за які не знає жодна найбагатша людина нашої планети. Як би щасливо не складалася людська доля, але спогади про дитинство і юність повертають кожного з нас у той неповторний світ, учасником або учасницею якого людина була завдяки гармонійному дитячому, підлітковому і юному усамостійненню й самовипробуванню. Дитині прийнято торувати щасливий шлях, який цією книгою Роман Расевич уподібнює польоту сокола-птаха, не приховуючи в своїх розмірковуваннях ні труднощів, ні неминучих зіткнень, ні відчуттів суцільної безвиході, з якої соколи-учасники й сокілки-учасниці обов'язково знаходять переможні виходи і розв'язки. Незважаючи на будь-які перепони, українські соколи й сокілки стають на крило і це засвідчує як написання, так і вихід друком цієї книги [7, с. 3 – 6].

Витоки майбутнього розквіту українського дитячого сокілства в книзі Р. Расевича «Долоні правди»

Кожне слово про будь-яке видання несе в собі відповідь на питальне очікування читача: про що в цій книжці йдеться і чи варто її далі читати? Мені пощастило стати автором двох попередніх передмов до книжок Романа Расевича «Дорогами долі» (2017 р.) і «Суголосся доби» (2019 р.), а тепер я став першим ще й читачем нової книги «Долоні правди» (2020 р.) і, прочитавши, кажу — варто. Варто тому, що навряд, а я додам, що напевне, ви не зустрінете такої багатогранності мислення, як у цих денниках, статтях і віршах Романа Расевича. Це неповторність, а отже — це різноманіття думок і почуттів, вкладених ретельним автором до циркадіанного ритму буднів і свят, надій і втрат у невтомності нових сподівань. Ви відчуєте це, коли почнете читати, коли читатимете і навіть, коли прочитаєте.

Роман Расевич пише так, як говорить, а говорить так, як думає. Чи багато ви знаєте таких книжок? Так свого часу писав статті Антон Макаренко, так з'явля-

лися образки Василя Сухомлинського й оповіді Януша Корчака. Так промовляє писане слово до нас, його сучасників, Роман Расевич, простягаючи свої «Долоні правди» — не завжди гладенькі, часто шкарубкі, але відверті і щирі.

Про що ця книжка? Про дитинство в сокільстві і сокільство дитинства, яке відроджується в свідомості нашого народу. Минає збайдужіння до величі більш як столітнього сокільського руху, який дбав про постання могутньої Української Самостійної Держави невтомними щоденними стараннями в зміцненні власного духу й сили, здатної здолати все. Книга справедливо ставить питання про загальносуспільну необхідність відновлення роботи науково-методичної установи, яка зароджувала дитяче сокільство в шкільництві України. Така установа вже була створена і діяла на Тернопіллі, очолювана автором цієї книги Романом Расевичем. На базі Монастириського райметодкабінету як науково-методичної установи функціонувала сокільська науково-дослідна лабораторія. Однак знайшлися недруги українського дитячого сокільського руху, які знищили це надбання й стали нашому рухові на перешкоді. Чи змирився з ворожим нападом Роман Расевич? Ні, з-під його пера полинули статті і вірші на славу дитячого сокільства, які підносять дух відродження цього дитячого руху не лише на Тернопіллі, але й у цілій Україні.

Цей потужний і щирий поклик Романа Расевича почув і я в Києві, залучивши невтомного пана Романа до парламентських слухань у Верховній Раді України. Тепер уже вся Україна долучається до розвою дитячого сокільства, і ця книга стане для цієї справи у великій нагоді. Зокрема, для чіткого ведення хронології подій, згідно з якою 11 лютого 2032 року потрібно відзначити 40-річчя відродження Українського дитячого сокільства, а 11 лютого 2042 року — півстолітній ювілей. Створення козацько-сокільської системи виховання в українських школах — одна з провідних ідей, яку обґрунтовує й обстоює у цій книзі Роман Расевич, відкривши для її обговорення, уточнення, доповнення й удосконалення накопичувальний хештег: #дитяче_сокільство_30_Роман_Расевич. На його думку, школи, в яких переважають козацькі традиції, мають культивувати козацтво, а там, де сокільські, — сокільство, або як одне, так і друге разом. Така практика була запроваджена його авторською технологією «Сокільство», що працювала в школах Монастирищини та й усього Тернопілля понад чверть століття, але нині її поширення потребує вся країна. І якщо в кожній доленосній для всієї України справі є власне осереддя, де ставиться стіл, і ця місцина задяки столу стає столицею, то завдяки Романові Расевичу і його соколам, соколятам та соколяткам столицею дитячого сокільства по праву стало славне місто Монастириська на стрімкій ріці Коропець, що котить свої води до самого Дністра. Чи не тому давне Підгородне, а нині столичне Монастириська, за влучним висловом Р. Расевича,

«святістю огорнуте та святою водичкою освячене!» На кону, який у столиці дитячого сокільства підносить автор, постає замість колишньої науково-дослідної лабораторії Інститут дитячого сокільства (ІДС), базою якого мають стати десятки і сотні шкіл по всій Україні. Варто прислухатися до Романа Расевича, який справедливо каже в «Долонях правди»: «Наша белетристика в педагогіці хіба що забиває нас у глухий кут, бо там нема живої людини. Тому, а таки наше письмо має перспективу, як би не старалися його затолочити. Раз уже почав на цю тему, то й продовжу її, аби мої шановані читачі не розчарувалися в моєму написаному. А такого в мене не так уже й мало. Педагогічні денники стоять на першому місці в моїй книжці «Суголосся доби». Є така есеїстика і в «Полудневій бистрині», і «Дні прийдешньому», і ще в кількох моїх книжках».

Автор розмовляє з нами так, як дихає, як зустрічає, проводить і проводить день певним повчальним денником — роздумом про день прожитий заради дня прийдешнього. Заклик «Читаймо Расевича», що є одним із розділів книги, має глибокий правдивий сенс. Справді, йдеться про марноту виходу багатотомними виданнями спадщини нинішніх, нікому не відомих педагогів, а тим часом припадають порохом томи тих, чий вчення вічні. Але хай би порахувалась із нами, які живляться від живого джерела, де б'ються дитячі серця із нашим щоденним життям, а не там, на заасфальтованих вулицях, і аби, не дай Боже, не почути голос волаючого в пустелі, як називає мене мій читач Василь Пришляк, аби нарешті і самому змовкнути».

Трагізм зупиненого живого життя оживає в есеях самого Романа Расевича, який зі столиці дитячого сокільства промовляє до кожного, здатного чути й співпереживати, творити і діяти заради зростання соколяток у соколят, а соколят у соколів. От чому все ж — «Читаймо Расевича». Дуже просто й зрозуміло для кожного дорослого і дитини він пояснює сутність дитячого сокільства: «Наше місце дислокації — це місце проживання школярів. А дитяче сокільство — це форма співжиття дітей та їх самовиховання. Школа тут має суто консультативну роль, а не роль ранжиру, що мали комсомолпідприємця. Та й принцип самоорганізації дітей у нас різновіковий, коли старший дбає про молодших, як у багатодітній родині. Але де їм було до того, як вони на всьому лише політикували, а не про дітей дбали».

Про українських дітей дбає Роман Расевич, для якого всі українські діти — це його одна багатодітна родина. По-державницькому ставиться засновник відродження сокільського руху до взаємодії споріднених українських дитячих і молодіжних організацій: «І те, що буде робити «Пласт» для виховання наших дітей «знадвору» (втручання в його діяльність влади та органів самоврядування не допускається), то «зсередини», а це як у школах і за місцем проживання зробить

дитяче сокільство, причому разом із владою, бо школи і громади є полем саме такої зацікавленості не лише нинішньої, але й наступних влад, що зробить цей процес цілісним. Фактично, це два крила одного й того самого птаха, що має спільну мету — виховання наших дітей». Серед настанов, висловлених у книжці, найпершою є така: «ніщо так не зробить із нас нації, як ми самі це зробимо — єдиної і неподільної зі справжнім достатком у рідному домі. Якщо самі собі не допоможемо, то ніхто нам не допоможе: то й трудімось із впевненістю для такої мети».

Книжка містить розмірковування, рецепти й поради з траволікування, що органічно поєднуються з працею щодо розвою дитячого сокільства. Насамперед — це вміння самому собі зарадити там, де народився і живеш. Це збереження екологічної чистоти території твого побутування, яка допомагає зберегти твоє здоров'я. Це збереження і передача від покоління до покоління багатющого народного досвіду, який відкриває для себе кожна людина з раннього дитинства. І нарешті — чи не найважливіша думка, яка досі належно не усвідомлюється педагогами: «пора пропонувати для української школи щось вагомніше і предметніше, аніж різного роду ігри: як не пластмасові, то справжні, лиш би відсунути теперішнє життя дитини від справжньої його суті». Ідея «суті життя дитини» далеко не еквівалентна грі, якою забавляють педагоги безмір поколінь дітей, всерйоз вважаючи, що це і є дитяча провідна діяльність, якій навчили українських педагогів московські і місцеві педакадеміки. Книга Романа Расевича «Долоні правди» спростовує цю педагогічну ілюзію. З живого життя людей списує автор правду і подає її читачеві в своїх розкритих долонях. Хто здогадався, що ж є індикатором розчарувань народу? А Роман Расевич спостеріг, що таким індикатором є базари, які вимірюють ступінь невдоволення усіх — і покупців, і продавців. Отже, купівля-продаж — це регулятор суспільних взаємин, який несе в собі загальносуспільний сенс як задоволення (зачарування), так і невдоволення (розчарування).

Відображенням цієї індикації є школа: «Наша школа ніби завмерла на нульовій відмітці і ніяк її ніхто не може зрушити: ми всі перебуваємо у вчорашньому дні. І якщо учорашнім може так і добре, бо залишаються в кріслах ще й понині, то нас аж ніяк не завольняє теперішній стан української освіти: за останній період вона і на йоту не просунулася вперед». Водночас діти живуть власним життям і їхній розвиток жодним чином не може зупинити ця завмерла школа. Настає час соколів, про яких розмірковує в цій книзі Роман Расевич: «Коли б мене запитали, що найголовніше в «Соколі», я не задумуючись відповів би — сокільське гніздо. Оскільки сокільське гніздо таке значуще з педагогічної точки зору, то маємо зазирнути в таїну стосунків цього дитячого утворення.

По-перше, все залежить від того, для якої мети об'єдналися діти в сокільське гніздо. Думаю, що відповідь дістанемо однозначну — для діла. Ось цей принцип «для діла» найкраще відповідає потребам самої дитини». Але «діло», яке висновується з природних потреб дитини, відповідає не лише цим, інколи потребам миті, але й потребам духовності всього Українського народу: «Адже духовність — це стан людської душі. А тому потяг до позитивного й бажаного ідеалу — це той шлях, яким маємо пройти в роботі сокільського гнізда. Тут на перше місце постає роль сокільського лідера, керманіча сокільського гнізда, його керівника». Відзначимо принагідно, що плекання в кожному дитячому сокільському осередку особистості керівника має в своїй зовсім недалекій перспективі заповнити ту порожнину здатних до державного, політичного, громадянського, господарчого та будь-якого іншого керівництва в державі Україна, яку допоки виконують нащадки колоніальних попиначів, а часто й відверті вороги Української Державності на різних місцевих та найвищих державних посадах. При найпильнішій увазі і повазі до американського тейлоризму і його засновника Фредеріка Тейлора, що поклав початок багатогранного менеджеризму упродовж усього XX століття, варто пильно взяти до уваги настанови й розмірковування Романа Расевича, перед розвитком яких уже сповна розгорнулося XXI століття піднесення й розвою найкращих зразків керівництва в Українській Державі, джерела яких животворять в українському дитячому сокільстві.

Через усю цю книгу проходить магістральна думка про те, що жити треба власним розумом, а будь-які запозичення інших народів, якими б привабливими вони не були, не приживуться ні за яких зусиль так само, як неможливо позичити чуже життя. Майбутнє України Роман Расевич вбачає у відродженні громад, народження яких можливе лише завдяки становленню сокільства вже з раннього дитинства, коли дитина відчуває природний потяг до самоздійснення в суспільно важливих місіях — усвідомлення власної суспільної важливості. «Соколята стають на крило!» — кажуть про це найменші соколята. Озираючись на часи Івана Франка й Михайла Драгоманова, автор книги запримітив точно, що часи не змінилися й Україна так само виборює власне право на життя. Але чи може вона рушати однією вузькою стежкою в цій неокраїй борні? Саме тому Роман Расевич виносить у заголовок одного зі своїх найважливіших есеїв Тризуб-тріаду напучувань: «І СОКОЛИ, І СІЧІ, І ПЛАСТУНИ». Справді, для збереження життя Українського народу у власній державі на власних предковичних землях потрібні всі роди захисту України — і Космічні війська у складі могутніх Військово-Повітряних Сил, щодо їх вишколу найближчі соколи, і Сухопутних військ, і Військово-Морських сил, до яких найближчі січі і пластуни. Але дитинство — саме та пора, коли кожна дитина має випробувувати себе у всіх

найкращих дитячих осередках — сокільчих гніздах, пластових станицях і козацьких січах.

Протягом денників всієї книги Роман Расевич згадує нищителів дитячого сокільства, що прагнули вбити його в зародку відродження початку 90-х років ХХ століття. Але на їхнє і всесвітнє диво вони тільки порушили гніздо, з якого здійнялися в небесну блакить мільйони українських соколят під пильним оком батька сокола — предковічного оборонця нашого народу. Нині соколи зміцніли й стали на крило. Добру службу цьому злету послужили книги Романа Расевича «Товариство «Сокіл» (Організація роботи молодіжних дитячих товариств та об'єднань на традиціях українського народу)» (1993 р.), «Молодіжне товариство «Сокіл» (2000 р.), «День прийдешній. Поезії. Спогади. Статті» (2009 р.), «Плуднева бистринь» (2013 р.), «Дорогами доли» (2017 р.), «Суголося доби» (2019 р.) і нинішня — «Долоні правди» (2020 р.). Я справді вважаю, як справедливо відзначив Роман Расевич у цій книзі, що із сокільської височини й висот незборимого духу Українського народу вся виховнича діяльність за межами школи є понадшкіллям, а не «позашкіллям». Поза школою мусять бути задвірки її господарки, але дитяче сокільство, пластунство і січі — це понадшкільна височина всієї Української нації, її майбутнього. За прикладом автора я також звертаюсь до ворогів Української нації в особах нищителів дитячого сокільства, але з власними словами: ви навіть уявити собі не можете, якій можуть ви наважились завадити! Краще одразу тікайте, здавайтесь або ховайтесь, хоч і це не врятує вас від незнищеної пам'яті оборонців Українського народу і його найдорожчого скарбу — дітей та молоді, що зростають у непримиренній боротьбі за право жити разом з іншими дружніми до українців народами на спільній планеті Земля. До цього кличе вся книжка вустами невтомного подвижника українського дитячого сокільського руху Романа Расевича, і я приєднуюсь до цього могутнього поклику нашого народу [8, с. 4 — 11].

Про молодіжне понадшкілля української громади в книзі Р. Расевича «Громадівське виховання молоді»

Педагогіка понадшкілля, про яку йдеться в книзі Романа Расевича «Громадівське виховання молоді», — це справедливе піднесення дитячого і молодіжного сокільства над шкільництвом, де школа — основа, завдяки якій соколята стають на крило подібно до аеродрому, ракетодрому чи космодрому, без якого неможливий старт в омріяні висоти. І хоч досі дехто ще дбає про гурткове й громадське діяння дітей і молоді поза школою, іменуючи це «позашкіллям» або «позашкільною освітою», ми з автором книги цілковито переконані, що Українська громада і є тією височиною, заради якої школа навчає й виховує її юних

громадівців-громадян вільної і ні від кого й ні від чого не залежної України. Саме тому громадівське виховання дітей і молоді — це понадшкілля, що включає в себе школу, а не «позашкілля», яке її виключає.

Громадівське виховання дітей і молоді, якому присвятив цю книгу Роман Расевич, — це сокільство, в якому діти стають орудниками й орудницями свого життя і власної громади вже тепер і в якнайближчому майбутньому. А це те, про що мріє більшість країн-членів Європейського Союзу, в яких найвищим досягненням і найбільшою цінністю є громадянська активність молоді, кожної молоді людини. На це спрямовуються мільярди євро з місцевих, національних та загальноєвропейських фондів і державних бюджетів. В Україні громада і її діти та молодь століттями привчені піклуватися самі про себе в побудові тієї держави, яка завдяки спільним зусиллям втратить нарешті колоніальні властивості лукавого визиску, замаскованої ненависті й ворожості до всього українського, починаючи з дітей, їх природних прагнень до усього рідного — українського.

У книзі справедливо наголошено: в Українській державі, якщо вона є українською, мусить бути лише козацько-сокільське виховання і аж ніяк не яничарське, манкуртське, антиукраїнське чи збочене на будь-який інший лад, ворожий або байдужий до всього рідного — українського. У цих поглядах Романа Расевича — тисячолітні основи самозбереження нашим народом своїх дітей і молоді, серед яких завжди знаходили собі прихисток і розуміння діти будь-яких інших знищуваних і переслідуваних національних спільнот з усього світу. Україна щедро обдаровувала їх своєю людяністю, милосердям, терплячістю, співчутливістю та іншими чеснотами.

У чому ж полягають джерела рідного виховання, до якого цією книгою кличе Роман Расевич? Чи не найкраще на них вказав визначний український педагог і психолог першої третини ХХ століття Яків Чепіга, арештований у Харкові і розстріляний у 1938 році поблизу кладовища «Стахоновец» для масових поховань «Севвостлагу» Сусуманського району Магаданської області РФ. Яків Чепіга порівнював рідне виховання з усіма іншими на прикладі ялинки, яка росте в лісі й живиться усім необхідним з рідного ґрунту, та зрубаної ялинки, нарядженої блискучими іграшками та привабами, що поступово, але неминуче, всихає й гине. Так само й дитина, позбавлена рідного ґрунту родини і громади, тим самим втрачає джерела природного розвитку задатків власних здібностей і таланту. Саме тому дитяче сокільство Романа Расевича — це гуртування дітей у громадах: там, де живуть, там і гуртуються, і де уже ніхто не скаже, що діти не наші, і де кожна дитина змалку отримує тверду опору для власного подальшого ціложиттєвого розвитку. А це вже понадшкілля громади, яке вбирає в себе школу, але не обмежується її шкільними класами, коридорами і ганком, школу, яка

зобов'язана освоювати навколошкільне середовище громади в співдружності з іншими громадами України.

У книзі ясно названий критерій ворожості влади до всього рідного або його елементів, що його називає Роман Расевич: коли вже й своя влада, українська, та підлаштовується під чужинство, то з нами щось неладне коїться. Звернімо увагу на те, що неладне коїться не з владниками, а з нами, які дозволяють це підлаштування, котре Роман Расевич справедливо засуджує.

Важливим є визначення в книзі процесу опанування дітьми світу людей у формах дитячого гуртування. Гуртування не менш важливе, ніж навчання. Виховання неможливе без дитячого гуртування. Цим самим дитяче гуртування є самоцінністю, яке визначає в майбутньому здатність творити, оберігати й розвивати якнайкращим чином власну рідну, а не чужиноподібну Українську державу.

Роман Расевич присвятив відродженню й ширенню дитячого сокільства в Україні більше трьох десятиліть його більш як столітньої історії, обравши за столицю сокільства рідне Монастириське на Тернопіллі, і це помітний знак того, що столиця кожної громади постає там, де гуртується дитяче сокільство для її майбуття. Дитячі столиці, образно кажучи, — це не тільки столи, що їх ставлять дорослі, але насамперед сокільські гнізда, тривкість яких найчастіше єднає українських людей протягом усього життя так само міцно, як сузір'я — власні зірки і планети. Ось чому, як справедливо відзначає автор, без дитячого сокільства уже не обійтися: його просять діти, бо знають, що багато поколінь уже пройшли сокільську школу і це вартісна школа. Дитяче сокільство якраз і є основою для постання громад і громадівського життя в Україні, майбутнє якого визначається дитячим сокільським гуртуванням кожної епохи.

Чи не вперше в книзі привернута увага до вуличного виховання, яке утверджує найкращі сокільські виховні взірці замість тих найгірших, що утвердилися в період російської окупації, України найперше в зросійщених окупантами українських містах. Вулиця також стає рідною, очищеною від окупаційного бруду, завдяки дитячому сокільству, що має вуличну природу.

Принцип «Жива школа життя», що його своєю невтомною працею втілює Роман Расевич, ґрунтується на доведеному факті — діти ладні самі для себе створювати комфортне середовище проживання, а це позбавляє як школу, так і верхівку громади від необхідності безвідривного нагляду за дітьми: «А їм і не так багато треба: відпустити місце під міністадіон, причому один на кут, чи літню кухню, яку й самі помиють та приберуть, чимало таких чекає на провітрювання та дитячі голоси, що пустіють у теперішніх селах. І все це для дітей, які приголублені нашим теплом перебувають не десь, а на наших очах. Та й гурти різновікові, як у багатодітних родин, матимуть своїх старших поводитирів, які до злого

дитину не приведуть. І так по черзі і старшувати будуть один за другим, старші за віком діти, аби той самий поводити не приїдався надовго. Але це навіть уже не наша справа — діти самі й дадуть собі раду. А справ, які визначають, набереться більш, ніж достатньо. Та й ніхто не заставлятиме їх ходити лише «гусачком», а тільки при нагоді разом, тоді, коли задумують, то й гукнуть один одного, їх же небагато: 7 — 15 діточок у гурті, що на одному куті й проживають. А тоді раз і є — збіглись, щоб разом і вирішити, ще й малечу до себе прикличуть. Ось так і вчитимуться діти живої школи життя».

Книга вустами її автора пропонує для школи виховну конструкцію, яка має взяти на себе українське виховання в триєдності ролей: «Соколи» + «Січі» + «Пластуни». Отже, Роман Расевич не залишає місця для жодної конкуренції, жодних зіткнень, жодних конфліктів у цій тріаді єдності виховних систем, способів і ролей. Відзначимо одразу, що названа тріада не є вичерпною, і, судячи зі змісту книги, відкрита до всього найкращого — рідного для дітей та молоді у громадівському вихованні. Афористичною є виховнича позиція Романа Расевича, названа в цьому виданні: «Із допомогою дитячого сокільства ніколи не звернемо з українського шляху, бо наш шлях — український». А поряд із цим — афористична фігура іронії щодо сучасних владоможців, чії діяння розходяться з громадівськими і сокільськими: «Коритцем» лише й марять»; «Педолімп наразі твердо сидить у кріслах, низами колотить»; «А тепер школа стала ніякою, трохи фінського, трохи австрійського — аби не своє»; «Наше громадівське виховання дітей і теперішнє балакане (словесно-класне), то як небо від землі», а безкінечні шкільні показові заходи автор іронічно називає — «бенгальськими вогнями».

До важливих педагогічних афоризмів Романа Расевича належать вислови, яким, ми певні, дано стати загальноживаними, які, немов соколи, стають на крило: «Місце проживання — місце виховання», «Пустімо соколів до школи», «Продовжуємо, бо мусимо», «Соколам належить літати», «Державницьке це питання — діти», «Українське бере верх», «Традиції сокільського гнізда», «Я за сокільські гнізда на кожному куті», «Маємо закорінюватися на своєму, аби ніякі вирви нами не сотали, бо то наша земля», «Часи громад грядуть і для шкіл», «Щоб сучасне українське виховання було українським, треба закласти в нього український зміст. Найкраще було б, щоб основу цього змісту становило сокільське виховання, яке має давні українські традиції».

Громадівське виховання молоді — це ґрунт, на який у сьогочассі ще ніхто не ступав, а тому однойменна книга є першим кроком у цю царину. Родинне виховання, що організовується за місцем проживання дітей, відзначає Р. Расевич, «охоплює сокільське гніздо, до якого входять не лише діти з однієї сім'ї, а з декількох. Вони і без того контактували одні з одними, а тепер тим більше будуть

це робити, бо й батьки об'єдналися для добрих справ — створення умов для повноцінного розвитку їхніх дітей. Думати, що за батьків це мала би зробити школа, а чи громада, не варто: про наших дітей — ми й подбаймо».

Думка про те, що місце виховання дітей — це біла пляма у вихованні, цілком справедлива. Як відзначає Р. Расевич, «ніхто не придумав способу освоїти цю територію проживання дітей. А ми її освоїли. І перекинули місточок не із школи на місце проживання, а навпаки: від місця проживання — і до школи».

Стежина в світ, що пролягає перед дитиною з рідного дому найперше через школу, лине в пісенній мелодії Платона Майбороди крилатими словами Андрія Малишка:

*«Чому, сказати, сам не знаю,
Живе у серці стільки літ
Ота стежина в нашім краї,
Одним одна біля воріт»*

Це стежина в світ, в якому школа — засіб, а не мета, що її втілює в собі предковична мудрість громадівського виховання дітей і молоді. Сокільське просвітництво, що його невтомно здійснює Роман Расевич, відображено в книзі, в його постійній праці й спілкуванні з дитячими та молодіжними орудниками й наставниками українського дитячого сокільства — світового культурологічного молодіжного руху, який упевнено доводить свою самодостатність.

На сонячному видноколі дитячого сокільства все виразніше упродовж усієї книги грайливо посміхаються до читачів іскринки іронії: «Але про яку відповідальність може йти мова — це слово взагалі треба викинути із вжитку, бо раз так, то за це мав би хтось постати перед судом. А так, є воно, а чи його нема, то все одно», «А мені кажуть, дайте нам ідеологію дитячого сокільства, і ми будемо її впроваджувати. А тої ідеології, читай — політики, воно не має, бо педагогічне воно. А там, де педагогіка, там мали би бути діти, а не бенгальські вогні. «Не збираємося нікого виховувати — на те й іронічна проза, яку заводимо до своїх книжок. Уже й поза десяток перевалило, і не кожна з них — лише іронічна, є і світла».

Книга нагадує про народження Товариства «Сокіл» 11 лютого 1894 року у Львові, і цього ж дня — відродження на Монастирищині (Тернопілля) в 1992 році, а отже, про найближчі ювілеї: 130-річчя з дня народження 11 лютого 2024 року. Важливо чи ні вшановувати ці пам'ятні дати? На наш погляд, календар українського дитячого сокільства є ще одним помічником співвіднесення віку своєї громади, сокільського гнізда і власного віку з обширом розвитку дитячого і молодіжного руху соколів упродовж XIX, XX і XXI століть. Кожен сокіл і соколятко своєю участю й активністю додає українському сокільству нового часу — днів, місяців і навіть років.

До нових підручників з педагогіки, на наш погляд, мають увійти навпрочуд точні й зрозумілі визначення Романом Расевичем основ утворення сокільських гнізд: «Сокільські гнізда можуть бути одновіковими та різновіковими. Одновікові об'єднання більш пригідні для організації дитячого життя, пов'язаного із розвитком природних задатків дитини. Там, де конкурентність людської природи на основі великого творчого потенціалу конкретної дитини треба не тільки розвинути, але й задати їй нової динаміки, варто скористатися можливостями одновікових об'єднань».

Там, де на перше місце мають постати стосунки дітей, багатий світ розквіту і самореалізації особистості в довколишньому її середовищі, найкраще знадобиться різновікове об'єднання, утворене за місцем проживання. Різновікові гнізда — перспектива роботи «Соколу». Принцип багатодітної сім'ї, коли дорослі опікуються старшими, ведуть їх по стежині життя, найбільш природно знадобиться в «Соколі».

Важливим у цій книзі є нагадування Романа Расевича про спільні слов'янські витоки сокільського руху, що зародився в Чехії ще в середині XIX століття і був перейнятий молоддю по всій Польщі та українцями Галичини. Молодь гуртувалася заради вживання рідної мови, фізичного загартування в спорті, єднання власних народів, створення незалежних держав під гаслом: «Гартуймося! Одиниця ніщо — цілість усе! На думці Батьківщина, в серці відвага, у раменах сила!» Ці сокільські ідеї об'єднали молодь слов'янських народів у русі до творення власних національних держав, які завдяки цим зусиллям були реалізовані впродовж минулого XX століття.

Книга «Громадівське виховання молоді» знаного молодіжного орудника Романа Расевича кличе сучасну українську молодь і її наставників до зміцнення основ Української державності в кожній місцині мешкання найменших українців. А це — творення дитячих і молодіжних осередків спільної наснаги, взаєморозуміння й розвитку, які в своїй сукупності становлять собою загальну можуть усієї нації. Громадівське виховання молоді, втілене в українському дитячому сокільстві, чи не вперше постає перед читачем окремою книгою, писаною автором у формі денників — щоденних роздумів під впливом сучасних відповідному записові загальновідомих суспільних подій. Це розкриває перед читачем приклад змінюваності суспільного контексту, але незворушності руху нашого народу, разом зі своєю молоддю й дітьми, до найкращого, самоорудництва навіть малечі, здатності нашого народу до найкращого, без жодного чужинецького втручання, самоврядування українських людей від найменшого до найстаршого віку на власних Соборних українських землях [9, с. 4 – 11].

На світлині: подарунковий комплект книг Романа Расевича, присвячених українському дитячому сокільству.

Сокільське орудництво Р. Расевича

Сокільське орудництво самоврядне за своєю природою. І сокіл-тато, і кожне його соколятко мають однакове право голосу з тією лише різницею, що перший часом свого народження є і перший правом висловлювання. Бо той, хто прожив хоч на один день більше, інколи має настільки більше чого розповісти, що його не вмістити в ціле життя, а буває й ні. Але якщо є про що сказати — треба обов'язково це зробити, бо таким є сокільський обов'язок перед усіма соколятами. І Роман Расевич як сокіл-тато виконує цей сокільський обов'язок щоденно й завдяки цьому щодня з'являються і нові враження, і нові розмірковування в обрамленні кожного дня, які так і називаються — денники. З денників сокола-тата — Романа Расевича складається сокільська оповідь, яка саме тому й отримала назву «Сокільської повісті». Дні наповнені враженнями, зустрічами, роздумами, настановами — і всі вони денниками розгортають полотно цієї повісті.

Магістральною настановою сокола-тата, автора цієї книги, є настанова про налагодження в школах повноцінного учнівського самоврядування на основі роботи різновікових сокільських гуртів (гнізд), організованих за місцем проживання школярів. Система взаємин, в центрі якої перебуває дитина, поєднує і школу, і місце проживання цієї дитини, бо такою є їх природа.

Із тонким, майже невловимим, гумором Роман Расевич висміює копіювання фінської, польської чи системи освіти будь-якого іншого народу та закликає до творення своєї рідної української освіти: «І ми точно це зробимо! А ви, наші керманічі, не зволікайте, використовуйте на повну наш власний потенціал! А як із європейськими мірками?! Нічого, адже центр Європи знаходиться все-таки в нас. Тому, якщо добре піднатужитись, то наше в освіті може стати європейським мірилом!»

Українське мірило, яке увиразнює в цій книзі Роман Расевич, полягає в організації виховання дітей і молоді за місцем мешкання, де відбувається щоденний, разом із вихідними та святами, і вдень і вночі плін життя нашої юні. Постійність виховних впливів — ось сутність і головна властивість українського мірила виховання, яку розкриває орудник сокільського розвою Роман Расевич, а центром постійної взаємодії школи та позашкілля має виступати якраз школа та різновікові сокільські гурти, створені за місцем проживання школярів. Для термінологічного втілення такої взаємодії школи і позашкілля найточнішим терміном є *понадшкілля*, оскільки життя є цінністю понад усе, включаючи школу.

Амплітуда розмірковувань, якої сягає перша книга «Сокільської повісті», поєднує буденність з вічністю, сучасних політичних і державних осіб, які в книзі називаються поіменно, з геніями виховання поколінь, чий педагогічні надбання увійшли до світової культурної спадщини, поетичні й пісенні рядки автора з рецептами траволікування. Але всі думки, міркування й прагнення, викладені в цій книзі, спрямовані на виховне втілення головного завдання, яке стоїть нині перед школою, — виховання патріотів України. Ідея різноманіття зосереджена в найголовнішому — принципі різновіковості, який, як справедливо твердить Роман Расевич, є простим, як життя. Природний праобраз цього простого принципу відповідає життю дітей у багатодітній родині, де старша дитина дбає про молодшу.

Книга «Сокільська повість» є важливим інструментом «розконсервування», як поетично висловлюється автор, тієї застиглої магми академічної науки, яка, заховавшись у міцну академічну шкаралупу, давно відособилась від реалій життя і живе лише в своєму власному коконі. Оповідь у «Сокільській повісті» така ж, як мислить її автор, як він спілкується з дорослими та дітьми, — відверта, правдива, поетична, інколи трохи іронічна, але завжди — щира. Бо на кону —

розвиток ідеї сокільства і діяльне впровадження його в школах України, яке в своєму розвитку змінюється, як і саме життя.

Глибокі особисті переживання, пов'язані з відродженням сокільства в Україні, Роман Расевич розкриває відверто і прямо: «Направду, я з Петрилова Тлумачького (Товмачького) району, що на Івано-Франківщині (Станіславівщині). І там, у Товмачі, працював «Сокіл» — гімнастичне товариство. Був тоді «Сокіл» і в Петрилові, що над Дністром. А тепер син свого краю уже цілих чверть століття в своїй рідній державі відроджує (стверджує) товариство «Сокіл» в українській школі. Правда, батьківщиною цього відродження є Монастирищина, що на Тернопіллі. Не все так просто йде у цьому процесі. І читачі моєї сторінки на ФБ мають змогу в тому переконатися, бо «багато чого відчув на власній шкірі та квіти таки посадив...» А Петрилів, який розміщений на лівому березі Дністра, на межі південно-західної частини, тепер уже рідного для мене Тернопілля, залишається мені найдорожчим. І най це знає нарід мого краю та його околиць, зрештою, і вся Україна. Бо що би хто не казав, але життя скінченне. Та закладене в підвалини нами, справді колись та проросте».

Уже в цьому короткому авторському визнанні ми можемо побачити ту величезну роль вражень дитинства і юності, які покликали до життя наснагу автора до відродження сокільства в Україні. Соколятко Роман Расевич стає соколом, а нині соколом-татом відродження українського сокільства та ім'я мільйонкратного помноження фізичної й духовної потуги Української нації в її ненастанному виборюванні свого суверенного права на власну долю. І нині ми певні, що відродження України обов'язково настане, оскільки завдяки Роману Расевичу та його послідовникам відроджується українське сокільство, в якому кожне нинішнє соколятко зростає таким же ретельним і завзятим, як і його сокіл-тато.

Важливою є антитеза панавангардизму й сокільства, що не сховалася від соколиного ока сокола-тата. Генералізований комплекс неповноцінності педагогів-колишніх комуністів ненастанно спонукав їх весь час наздоганяти втрачений цивілізаційний час розвитку: наздоганяти й переганяти Америку, шукати по всіх світах, крім власного, комуністичного, в якому, звісно, ніколи нічого не було свого, новації та інновації, передовий досвід і нові технології. Всі ці потуги завжди закономірно закінчувалися й закінчуються банальним плагіатом — крадіжками чужої інтелектуальної власності. Справді, для таких педагогів-панавангардистів інші народи цінніші за український, бо їх можна обкрадати: у їхній фразеології — запозичувати досвід, новації та педінновації. Протиставлення панавангардизму і сокільства таке ж слушне, як розуміння відмінності між смертю і життям, брехнею і правдою, зрадою і вірністю.

З огляду на це ми виносимо ці доленосні для виховання молоді міркування й незаперечні аргументи Романа Расевича наперед, щоб читач найперше ознайомився з ними вже тут: «Панавангардизм і сокільство — речі майже несумісні, майже взаємовиключні, але кожна з них стремить до української школи. І якщо сучасний авангардизм під різними марками пнеться, як може, аби замінити учорашній день, то сокільство помалу, але повносило, йде до свого рідного дому, до української школи. Різного роду «авангарди» намагаються підлаштуватися під український лад, на протипагу своєму рідному, українському, а ще й до того сокільському.

Не перебирають такими утвореннями навіть ті, які, здається, першими їх і зрікалися. Замість того, щоб уже на рівні, по-українському, зайнятися своїм. Може, й нам варто би було на державному рівні ввести якусь «грінкарту» на зразок американської чи польської (Карта поляка), аби збирати по світу свої культурні (національні) надбання і впроваджувати їх щодень у практику української школи. Та й за досвідом далеко ходити не треба. Він у нас уже є, сокільський досвід, рідний український досвід, апробований нашою чверть-столітньою практикою в рідній українській школі. Залишається тільки підняти цей наш досвід. І не допустити на рідні терени панавангардизму, який не проти розмивати наші національні береги, підвалини українського виховання. Маємо стати надійно на сторожі цих процесів». На сторожі українського виховання нашої молоді пильно несе варту сокіл-тато, напучуючи педагогів України ставати на власне крило.

Ненастанне реформування освіти, яке «бенгальським вогнем» спалахує при заміні кожного нового її очільника й чадною завісою завершує одну за одною стрімкі реформаторські кар'єри, Роман Расевич окреслює самою лише суттю, не зважаючи на особи: «за реформою дидактичного змісту освіти мусить наступити реформа змісту виховання». Але зміст виховання — це не вакуум, який порожні голови заповнюють плагіатом фінського, польського або будь-якого іншого досвіду. Спрямованість мислення педагогів має власну оруду: «Краще порозмислити на предмет його (виховання) перспективи, аби визначитися як концептуально, так і позиційно, у тих кроках, які нам треба здійснити, щоб українське виховання стало кращим. По-перше, щоб сучасне українське виховання було українським, треба закласти в нього український зміст. Найкраще було б, аби основу цього змісту становило сокільське виховання, яке має давні українські традиції», — писав Р. Расевич.

У згаданій книзі «Сокільської повісті» автор наводить п'ять запитань, які найчастіше виникають щодо сокільства, і власні відповіді на них. Перед тим, як читач дізнається про те, що запитують і які на ці запитання є відповіді, ми вва-

жаємо нашим обов'язком випередити події й навести зразок філігранної точності педагогічних передбачень автора, хоча б двох із них: «А чи не «пищить» у сокільстві його політична складова?»

— Якщо не брати до уваги ті випадки, коли українське уже вважається політичною складовою, то за сокільством в українській школі — майбутнє. І до цього ми все одно прийдемо.

— Що переважає в технологіях, які пропонуєте?

— Переважає педагогічна складова цього процесу. Всякого роду «не наше» і на поріг не повинно допускатися до української школи. Тому новоявлені сокільські месії, які хочуть працювати в такому ключі, не мають майбутнього».

Крім запитань і відповідей, перша книга «Сокільської повісті» рясно обрамлена авторськими поетичними рядками й завдяки цьому раціональність педагогічних оповідей стає тим виразнішою, чим вищий регістр почуттів ці рядки підносять. Ось як найвища місія людського таланту і генія представлена поезією:

*«Блискавка вдаряє
в ті дерева,
Які в полі
вищими ростуть.
Мабуть, є у Господа
потреба
Оцінити так
Життєву суть».*

Либонь, у цьому полягає найбільший трагізм людства і долі людських устремлінь у ньому. Саме собою напрошується припущення про те, що посередністю бути безпечніше, а тому краще. Але Роман Расевич в цього приводу вважає зовсім не так:

*«Бійтесь посередностей
і нездар,
Бо багато зла
ввібрали вони в серце.
Поклоніться тим,
хто має Божий дар
І кує життя
у творчій герці».*

Творче начало людини, вважає Роман Расевич, становить і її життєве призначення, і її людську сутність, і визначає ненастанний рух до неперевершеної людської досконалості, що одна тільки й підносить сяйво культурної поваги кожної нації, як це більш як століття тому відзначив засновник першої Київської

«Просвіти» Борис Грінченко. Нині ж це знамено «Просвіти» Монастириського краю не втомлюється підносити у височінь сокіл-тата — Роман Расевич, нехтуючи, як і всі подвижники, ударами долі зусібч.

Який він, нинішній подвижник Роман Расевич? Якщо все в нашому гравітаційному світі здобуває стійкість, лише набуваючи триаду точок опори, у першій же книзі «Сокільської повісті» автор щиро розкриває читачеві власну особистісну триєдність, до якої належать: а) Сокільство як окремий напрям педагогічної теорії та практики, над яким ми роками працюємо; б) літературна творчість із нашими поетичними, прозовими та публіцистичними напрацюваннями; в) природне оздоровлення з достатньо великим пластом набутого нами народного та наукового досвіду траволікування». Кожним із цих вимірів ціложиттєвих зацікавлень і невтомної праці цікавий для читача «Сокільської повісті» її автор — Роман Расевич. Насамперед тому, що його перо є післядією зробленої праці — і молодіжної сокільської, і літературної, і траволікувальної.

Автор веде «Сокільську повість» у докладній розмові з читачем — і розповідній, і поетичній, і ремінісцентній, що відновлює в народній пам'яті незабутнє — епізоди, події, незабутні слова. Читаючи «Сокільську повість», кожен стає співрозмовником Романа Расевича — сокола-тата, навчителя молоді й усіх, хто бажає навчитися доброму й вірному служінню своєму безмежно талановитому Українському народові. Ми вважаємо таку невимушену й щирю бесіду про дитяче сокільство і його величне майбутнє надзвичайно важливою, бо це пролог у прийдешнє кожної української людини і всієї Української нації [10, с. 4 – 11].

Своє, рідне виховання української молоді

Друга книга «Сокільської повісті» Романа Расевича веде читача до роздумів про міру ідентичності кожної людини в її відповідності власній природі й природі людей, що дали їй життя, об'єднаних спільним походженням, яким є кожний народ на нашій планеті. Тому природним бачиться питання про те, що досягнення кожної людини водночас набуток нації, яка дала їй життя, випестила й викохала її. В українських громадах, як відзначає автор, виховання здійснюють і соколи, і січі, і пластуни.

По-соколиному пильно Роман Расевич вдивляється й розкриває перед читачем ганж нейтральності, що найбільше шкодить розвитку власних можливостей — і в шкільництві, і в країні в цілому. «То чие провідництво, — справедливо запитує Р. Расевич, — в такий спосіб здійснюємо, коли не пускаємо на освітянське поле свого рідного. А потім плачемо, що треба вертатися і когось прибирати до рук, коли нас уже давно прибрали». Такою є ціна нейтралітету до всього рідного — рідної мами й тата, власної сім'ї, родоводу й нації.

Особливості викладу другої книги «Сокільської повісті» Романа Расевича залишаються незмінними — її розділи складаються з денників у межах долоні автора для того, щоб їх було легше читати й переключатись при будь-якій нагоді. Змістовно кожен денник становить собою розповідь про спостереження та розмірковування протягом дня, а відтак і читання може бути поденним — за заголовками цілоденних міркувань. У кожному з авторських денників втілюється ясно усвідомлена споконвічна мрія українців про своє самовиховне дитяче товариство, яке було б здатне самостійно дбати про дітей так само, як громада про усіх людей, котрі до неї належать. І якщо в так звані радянські часи, які насправді були часами російської окупації України, небезпечна через окупантів вулиця була незаперечним злом, то вулиця, опанована громадою, стає, як влучно відзначає Р. Расевич, нашою — українською вулицею, де здійснюється громадівське виховання, як і вдома.

Педагогічні роздуми Романа Расевича в цій книзі — це невимушена розмова з читачами, в якій усі учасники знайомляться з розмірковуваннями автора, котрі несподівано уриваються рядками білої поезії:

*«Варто жити,
якщо є велика мета.
Сокільство
в школах України
якраз і є
тією великою метою».*

Білий вірш цим само допомагає не втратити розмовний спосіб взаємодії з читачем — зв'язує між собою обидва стилі: і прозовий, і поетичний. Але, крім білих віршів, Роман Расевич виявляє себе і майстром вдалих римованих образів юності — миттєвостей цього періоду, які запам'ятовуються чи не на все подальше життя:

*І ніжно хвильки шепотіли:
«До тебе юність прилетіла...»
Моє дитинство чарівне
В незнаний світ вело мене».*

Але діалог з читачем у цій книзі «Сокільської повісті» не обмежується лише поетичними й прозовими рядками — автор прямо звертається до своїх читачів, які відгукнулися в соціальній мережі, на ім'я і прізвище: «Народити шкільницьке таке, яке би задовольняло дітей та батьків, а потім уже державу, — непросто. Тому навіть найменший діалог на цю тему є похвальним. Це вже діалог про щось. А ми — про сокільство. Щиро вдячний. що так активно дискутуєте й берете участь в організації таких дискусій. Це піде лише на ко-

ристь. Ми також не претендуємо на довершеність думок. Але процес народження нового так ся має». Після такого шанобливого визнання важливості власної думки кожному хочеться засвідчити і власну повагу авторові «Сокільської повісті», і цим самим кількість і значущість провісників та орудників сокільства щоразу зростає.

Але в спілкуванні з читачами це ще далеко не все, оскільки Роман Расевич чи не найперший мислитель нашої планети, який визначає нескінченність міжлюдського спілкування як сутнісну властивість і сенс життя: «А звертаюся із цими словами вдячності до тих моїх друзів, чії відгуки (добре слово) поміщені в книжці (відгуки та фото подаю один за одним на моїй сторінці у Фейсбуку), і до тих, чії ще продовжують надходити. Бо моя душа не терпить спокою. Вона прийшла на цей світ аби жити до останнього людського подиху, жити тут, на Землі, аби вознестись, як буде на то Господня воля, до межі Вічності». Справді, там, де є спілкування, є життя, за межами якого немає спілкування. І водночас спілкування вміщує в собі сенс життя, поза яким сенс втрачає субстанцію власного втілення.

Звертаючись до сутності, автор свідомий того незаперечного факту, що з його участю народжується майбутня суть молодіжного руху в шкільництві України. Як народжується ця сутність? На це питання Роман Расевич відповідає відверто і прямо правдивим закликком: «Закликаємо всіх ставати до наших рядів відстоювання рідного, українського. Робіть це так, як ми це робимо, послідовно й наполегливо, незважаючи на ті труднощі, яких зазнаємо на цьому шляху. Бо хтось це мусив би в Україні робити! Бо тільки так ми ствердимось як держава». В цьому закликку — нинішня й майбутня сутність будь-якого руху української молоді, бо це рух від власних предковічних джерел до неповторних височин свого ціложиттєвого самоздійснення.

Справедливим є твердження автора про те, що заперечити чи перешкодити твердженню сокільства в українських школах уже точно не можна, оскільки воно стало загальноукраїнським явищем. Можливе лише запізнення у сприянні його утвердження. «Але це вже буде не вина тих, хто запізнюється, — відзначає Р. Расевич, — а хіба що їхня біда, яка дуже мало вплине на перебіг самих процесів щодо утвердження сокільства в сучасній школі. Бо цей процес уже запущений настільки, що він, фактично, став незворотнім. Його уже не зупинити. Тому маргінальні потуги перешкодити цьому процесові уже точно є марними. Нам трудно, але в цьому процесі ми вже не одинаки. Число прихильників сокільства щодень зростає». Справді, наведена тенденція є спільноукраїнською, оскільки Український народ повертається до свого природженого розвитку, що полягає в змаганні родів за честь бути представленими на обличчі нації її

найкращими діями, витоки яких в українському дитячому і молодіжному сокільстві очевидні.

Багатократно в цій та попередніх книгах наводиться факт знищення в Україні Монастирського райметодкабінету, що на Тернопіллі, слава про який ширилася на всю Україну. Як відзначає автор, «нами друкувалися книжки про сокільство, приїжджали делегації по досвід, діти в школах району займалися справами, які мали всеукраїнський резонанс. А сокільство, яке ми впровадили в школах Монастирищини, що на Тернопіллі, розпросторювалось на весь Подільський край».

Скоєне посадовими особами правопорушення не ліквідувало того доконаного факту, що Монастирська вже стало, є і буде історичною столицею ширення українського дитячого і молодіжного сокільства, а до судової оцінки злочину проти майбутнього нашого люду ніколи не стане пізно повернутися — такі злочини строку давнини не мають. Адже результатом цих та інших подібних діянь із ліквідації просторіні для дітей і молоді є виродження всієї Української нації, яка не відтворюється сповна в своєму майбутньому поколінні. Про цей факт свідчать об'єктивні дані Державного інституту сімейної та молодіжної політики України, які фіксують зменшення чисельності молоді в Україні у віці 14 — 34 роки з 2011 по 2020 рр. на 3 322 612 осіб або на 24%. Загальна чисельність молоді за ці роки скоротилася з 13 877 677 до 10 555 065 осіб молодого віку¹. Ціна скорочення дитячої і молодіжної інфраструктури таким чином становить за 9-річний період втрату більш, як 3,3 мільйона дітей і молодих людей, або 1,1 мільйона молодих людей кожних 3 роки. Виходячи з цього, психологічна позиція конкурентного протиставлення себе вже народженими особами, які набули повноліття й допущені до здійснення владних повноважень, своїм ще ненародженим землякам «Ми вже є, а інших нам не треба», має бути визнана неприпустимою, більше того, злочинною, оскільки заперечує збереження життя на Землі. Однак прикладом втілення саме такої антидитячої й антимолодіжної позиції, втіленої в злочині проти людяності (щодо створення необхідних умов для розвитку дітей і молоді), є Монастирська трагедія на Тернопіллі, яку мужньо засвідчує Роман Расевич у цій та інших своїх книгах.

Жанрове різноманіття видання пропонує серед віршів і роздумів короткі замальовки з натури, до яких належить «Петро і пташечка». Роман Петрович Расевич замальовує в образі Петра власний автопортрет, певно, для того, щоб разом із читачем глянути на себе неупередженим поглядом. У замальовці не названо птаха, з яким веде розмову Петро, і чи з соколової він родини — підсоколик ма-

¹ Чисельність молоді в Україні у віці 14-34 роки. ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». URL: <https://dismp.gov.ua/stat/younght-count-ua/?gen=all,men,women&age=14-34> (дата звернення: 21.02.2021).

ленький чи великий, кібчик, кречет чи боривітер це. Певно, не має значення пташиний рід, якщо людину і птаха еднають спільні польові думи — про життя. І хоч просить Петро поступитися птаха, але не перешкоджає його поживі. Так і живуть разом у поступливості й перейманні найкращих здатностей одне одного. Чи не звідси така бережна повага до сокільської різноманітності — і за віком, і за характерами, й за усім іншим, адже українське дитяче сокільство відкидає будь-яку сегрегацію: немає й не може навіть думка виникати про будь-який добір, конкурс або іншу перешкоду долучення до дитячої громади. Усі діти громади без жодного винятку — юні соколята.

Іронія знищує непотрібне й шкідливе, очищає від нього природний життєвий плін людини і народу, що підтверджує іронічна афористика Романа Расевича: «Десь там, на педолімпі, працюють державні академіки, що самі й для себе пишуть. І десь там, у глибинці, ми пишемо для людей. Знімкуємо живу правду життя, що педагогікою зоветься. То й трудно сказати, чия правда краща: їхня, а чи наша. А скепсис, що маргінеси, то взагалі ніщо, помало перетворюється у правило: в тому щось є. А таки насправду є, бо із життя взято». І це насправді так і є: слово Романа Расевича шириться з ласки приятних до українського сокільства доброзичливців нашого народу, і пише автор з живого життя для живого життя нинішніх і майбутніх поколінь дітей та молоді. В цьому — кардинальна різниця написаного, така само, як між добре знаною нашим народом за численними казками мертвою і живою водою. Різниця є лише в тому, що українське дитяче і молодіжне сокільство — це не казка, а реальність природовідповідного викохування потужної української громади й українського суспільства в цілому своїм рідним вихованням дітей і молоді.

«Педолімп, — справедливо відзначає Р. Расевич, — живе вчорашнім днем. Там своя політика — доживають у добрі, ще й сусіду не проти допомогти. А в нашому — завтрашній день, котрий все одно прийде. І такого підходу потребує не лише Україна, а цілий світ. Творімо разом цей новий світ життя дитини — для того й народжуємося. А все решту — минуще». У цих словах — мета і сенс викохування своєї рідної дитини і свого рідного виховання української молоді.

Друга книга «Сокільської повісті» Романа Расевича — це суцвіття різноманіття: і способів спілкування з читачем, і жанрів висловлювань, і думок співрозмовників, які залучаються автором ставати героями цієї книги в справі розвитку молодіжної політики нашої держави.

І найголовніше — ця книга кличе до дії: «Установча угода на заснування дитячого сокільства в школах Монастирищини не має терміну дії: вона вічна, як і дитяче сокільство. Все тепер у нас є. Одного тільки немає: політичної, а якщо точніше, педагогічної волі, аби дитяче сокільство на Монастирищині заново

постало». Отже, як і попередні книги Романа Расевича», друга книга «Сокільської повісті» закликає до відродження волі в усіх розуміннях — і як свободи сокільського розвою дитинства, і як здатності до вчинку відновлення сокільського викохування дітей і молоді.

Ми певні, що ці обидва виміри будуть сповна втілені в своєму — рідному вихованні української молоді, яке одне тільки здатне піднести розвиток Українського Суспільства й Української Держави на омріяні височини духовної, моральної, культурної, наукової, освітньої, господарчої, фінансової, військової та інших вимірів можуть нашої одвічно молоді й однієї з найстарших серед інших народів планети Української Нації [11, с. 5 — 11].

Сокільське гуртування заради життя

Третя книга «Сокільської повісті» Романа Расевича — це продовження роздумів автора про потребу нинішнього піднесення й майбутнього розвою українського дитячого і молодіжного сокільського руху, тривкість і міць якого перевірена багатьма поколіннями оборонців і творців української самостійної держави, будова якої досьогодні не викінчена, хоч вже видно її могутні прийдешні обриси. Жанр повісті покладає ці роздуми на вільну розповідь, що кличе читачів до жвавих відгуків і дій для ширення, підтримки й розвою сокільського руху.

Варто лише дослухатися до написаних автором сентенцій і постане рідне українське виховання, яке, як припрошує читача Роман Расевич, по-рідному й маємо організувати. Тому, як справедливо стверджує автор, сокільським виховництвом можуть займатися лише ті, хто розуміє природу дитини. Виходячи з фундаментального педагогічного принципу природовідповідності, не можна безапеляційно заперечувати й твердження про те, що й термін «пейдогогос» скоро стане уже застарілим, але не тільки тому, що не всі ті, що називаються педагогами, насправді є такими. Варто лише поставити поряд із запозиченим з давньогрецької мови найменованого педагогами рабів-дітоводів, підневільну працю яких донині продовжують сотні тисяч сучасних їх наступників, з таким же загальновідомим запозиченням з давньогрецької назви професії демагогів — народних провідників.

Шанований у давній Греції фах демагога в запозиченні обернувся в свою протилежність, що на наших очах відбувається і з нерідним в Україні поняттям не тільки раба-дітовода — педагога, а й їхнього глибоко скомпроментованого сучасного змістилиця у формі бездітної академії педнаук. Ми підтверджуємо ці влучні спостереження Романа Расевича, який веде читача третьої книги до справедливого розуміння того, що вічним може бути тільки рідне, народжене самим народом, відповідне його природі, а відтак і його найменшому поколінню

дітей та молоді. За цим — вічність побутування в людській свідомості, а з неї — у пам'яті і з пам'яті — знову в свідомості людини і її народу. Усе ж запозичене зникає так само невідворотно й непомітно, як і було поцуплено з чужого обігу, — кожен народ очищається від нанесеного в свій дім знадвору так само, як від сміття.

Новою є висловлена в книзі ідея демонополізації освіти, здійснення якої полягає у вивільненні дитячої ініціативи для втілення їхнього права на гуртування, а отже, особисте усамостійнення в громаді, де кожна дитина серед рівних собі випробовує безліч ролей власної значущості і потреби спочатку дитячому гурту, а потім — дорослій спільноті. Важливість переміщення центру ваги до виховання, слушно відзначає Р. Расевич, є тепер більш, ніж очевидним, що дозволить вихованню дітей стати природним, ближчим до життя, а не штучним. Саме цього потребують діти, долучаючись до творення нової української самовиховної системи, ймення якій «Українське дитяче сокільство». До нього можуть увійти всі, хто того забажає. Однак автор має на увазі не тільки дітей, але й старшу молодь, призначенням котрої є опіка і захист менших, а також дорослих, далеко не всі з яких успішно проходять випробування дитячою довірою.

Яку ж головну ідею обстоює третя книга «Сокільської повісті»? «Рідне українське виховання пропонуємо нашим дітям, — відзначає Роман Расевич. — А сокільським виховництвом нині зможуть займатися всі, хто того забажає. Нове до нас уже прийшло: хоч і з трудом добиралося, а таки прийшло — рідне українське виховання», — вказує він.

Розділ «Думки, що просять діла» наводить великий перелік суджень, важливих для розуміння й ненастанного втілення всіма старшими людьми для добра молодших. Серед наведених думок особливе, на наш погляд, значення мають такі визначення й настанови автора щодо українського дитячого сокільства: «Дитяче сокільство — це різновікове гуртування дітей, що діє в понадшкіллі», «Мусимо переходити від казаного до діяного, аби дитяче сокільство поставало в громадах України», «Велике благо для себе й для людей, коли чиниш добро для рідної Вітчизни», «Листок за листком пишеться нова історія Української держави. І в цьому процесі українське дитяче сокільство посідає вагоме місце», «Нарешті доходить і до нашого розуму, що лише сильна Україна й здатна захистити нас від ворогів як внутрішніх, так і зовнішніх», «Біймося нейтральності, вперто борімося за своє, українське; лише так і переможемо, як ми це робимо з дитячим сокільством», «Дитяче сокільство — це не дитяче громадське об'єднання, а дитячий рух — масова практика роботи громад з дітьми на своїх територіях», «Не відбираймо заслуг від пласти, але для тих, хто втрачає пам'ять, нагадуємо: їх завжди було троє — соколи, січі, пласти». «5 травня тепер будемо

відзначати як річницю сокільської конституції — така угода підписана в Києві 5 травня 2021 року», «Нам давно треба було визначитись із вихованням дітей, аби не послуговуватися скомпільованими зразками із чужих систем», «Дитяче сокільство канікул не знає; для нього ж бо літо — гаряча пора; про кожну дитину щоденно подбає: щасливою чується вся дівтора», «Тепер є два види виховання — шкільне словесне та понадшкільне — стосунків, а переможе друге: і за часом дії, і масштабом впливу», «Сокільські лідери в дитячому сокільстві — це нова генерація провідників Української державності, котрі й поведуть за собою», «Направду, понадшкілля — термін професора Сергія Болтівця, легко освоюється із поміччю нашої технології «Дитяче сокільство», «Стрімко летимо в прірву із чисельністю молоді на селі; важливим етапом перелому у цих процесах може стати дитяче сокільство» та інші.

Важливі настанови розкриває Роман Расевич у розділі «Про одновіковість і різновіковість у вихованні молоді»: одновіковість по суті — покласне виховання, що мало досить віддалену мету: формувати авторитарне мислення людей. Так, одновіковість, справедливо відзначає автор, придатна для конкретної мети — навчання дітей, а для виховання, яке завжди потребує діла, аж ніяк не підходить, хіба що для просвітництва учнів.

Оповідь у книзі настільки пов'язана з живим повсякденням, що в ній знайшлося місце навіть молодому котові, який пішов з рідного дому, але на сьомий день повернувся до хати, де народився. Подібне до щасливого котового повернення й повернення дитячого сокільства, що народилося й нині відроджується в Україні, на Монастирищині: «А тому й повертається назад додому дитяче сокільство, на свою рідну Монастирищину, бо тут постало».

У розділах «Расевичева виховна наука» і «А тут вже справжнє виховання: далі буде» автор від власного імені дає тлумачення сучасній системі виховання в практиці школи: «Ось так і дуримо самі себе видимістю виховання, яке фактично відсутнє в українській школі. Адже виховання — це дія, це вправляння. А яка це дія там у залі, коли тобі читають—вправляють, а ти слухняно слухаєш. І нема тут нічиєї вини. Просто треба будувати нову систему виховання — і чим скоріше, тим краще». Персоналізація виховних настановлень — найкращий приклад для кожного виховника, адже виховують не слова, а вчинки людини.

Максимально просто й доступно для будь-кого із здатних до читання Роман Расевич привертає увагу до того загальновідомого, але належно не осмисленого факту, що три четвертих свого часу учень перебуває поза школою, а виховна причетність до цієї сфери життя дітей мала б бути цілісною. Автор книги, враховуючи вихідні, канікулярні дні і післяурочний час учня, справедливо стверджує, що, включаючи самотність під час карантину, дитина взагалі перебуває

поза школою — сама із собою: «А могла б бути зі школою. Могли б і батьки це робити, але їх нема. Добре, якщо діти їх мають. Але тих, що їх мають, а не лише рахуються, що мають, залишилися одиниці. Бо вони як не на сезонах, то ще десь, а все виховання дітей перекладено на дідусів, бабусь, братів та сестер, далеких та близьких родичів, а фактично — вулиці. Тому єдиною виховною інституцією, яка залишилася для дітей, є школа. Але й вона традиційно «вмила руки» від дітей — діє тут стара радянська звичка: такого нас не вчили, і цього нас ніхто не зобов'язав робити. А як бути насправді? Відповідаємо, причому вже не вперше: використовувати нашу виховну сокільську технологію».

Для розв'язання основного питання дитячого сокільства — зростання в постійній цілорічній взаємній опіці старших дітей над молодшими — Роман Расевич приймає пропозицію про необхідність діяльності Сокільської виховної академії, яка по суті вже діє в Україні — у столиці відродження українського сокільства Монастириську. «Побоюватися не дуже треба, — відзначає Р. Расевич, — адже все відбуватиметься на очах батьків».

Із гумором пише він про задвірки виховання: «Грішно й згадувати, що все те, що було поза школою, ставало задвірками — позашкільним вихованням. А задвірки, є задвірки — до них така й увага». Натомість, ідея виховного піднесення над обставинами, над буденністю, над школою, що співмірна з негайною, важливою для динаміки інтересів дитини самореалізацією актуальної щоденної мети навчання — це ідея понадшкільля, яку аргументовано обстоює разом з нами автор. Адже освіта є тільки засобом для досягнення вищої мети людини, а не самодостатньою метою життя, якому вадить вивчена безпорадність. Вища за школу мета, яка реалізується понадшкільлям дитини, є спонукуючою для шкільного навчання так само, як втілюється усвідомлення можливості сягнути бажаного за допомогою вдало підібраних для цього засобів.

Роздуми Р. Расевича привертають увагу до нищення посад соціальних педагогів у школах, внаслідок чого зникає виховання як самоздійснення дитини у соціальному просторі або новітньому терміні — просторі молодіжної політики, яким і є молодіжний соціум: «Тут би й соціальних педагогів здалося і наших сокільських різновікових гуртів — само собою. Але замість того, щоб стати в освіті першими, соціальні педагоги попали під «гострий ніж» скорочень, їх не так просто й повернути тепер ув освіту. Бо все треба починати спочатку, починаючи від довіри до професії, а тоді уже й підготовки кадрів, які й мали би працювати в молодіжному соціумі». Водночас, як дотепно відзначає автор, діти гуртуються і без гуртування дорослих, проте характер цього гуртування — соціальний, а чи асоціальний — має найбільше значення.

До безпосереднього характеру спілкування з читачем третьої книги «Сокільської повісті» заохочують вміщені в ній діалоги в соціальній мережі. Зокрема, учасника діалогу цікавить, чи не набуде таке гуртування дітей напівкримінального характеру, де верховодитимуть старші діти, як це вже було перед розвалом СРСР? Чи не призведе це до такого ж результату? Де взяти ідеальних дітей? Докладні відповіді автора, вміщені в книзі, безперечно, не можуть вичерпати всієї багатовимірності названої проблеми, а тому залишають місце для власної думки читача. Але найголовніше для кожного — знати, які небезпеки чигали на попередні покоління дітей і молоді, щоб не допустити їх рецидивів у майбутньому.

Нищівною іронією пронизаний у книзі денник-образок «Тихої трагедії», що охоплює становище освіти: «Агенти змін» їм потрібні лише на папері, причому, лише власні «агенти», — відзначає Р. Расевич, — «школа живе своїм життям, а діти — своїм.[...] Не інакше, як «тихою трагедією» це не назвеш».

Однак запитання не полишають оповідь, і автор наводить їх для пошуку відповідей від усіх читачів: «Яким бути сокільському товариству на сьогоднішній день? Які ланки в його діяльності є найбільш значимими? Які режими функціонування «Сокола» найбільш прийнятно відповідають потребам та інтересам самої дитини? А хто має організувати життя сокільського гнізда?» Відповіді на ці та інші питання поділяються на однозначні і багатозначні. До однозначних належить тверде переконання автора в тому, що найголовнішим у «Соколі» є сокільське гніздо, а мета, заради якої об'єднуються діти в сокільські гнізда, звучить: «Для діла». Організувати життя сокільського гнізда має сокільський лідер, керманіч сокільського гнізда, його керівник. Відповіді на решту запитань є багатовимірними, як і саме життя, і відгукнутися на них найперше належить дітям. Як зазначає Р. Расевич: «Скільки сокільських гнізд у школі — стільки сокільських турбот про дитину. Ні одна з них не випадає з поля зору сокільського гнізда».

Фундаментальною проблемою, що її увиразнює в третій книзі мислитель Роман Расевич, є погляд на сучасну українську школу неначе в дзеркало: чи впізнаємо ми самі себе? Українське шкільництво, стверджує автор, нарешті мало б набути власного обличчя, якого воно наразі ще не мало. Справді, яким чином нас упізнають й ідентифікуватимуть інші народи, якщо ми самі себе не можемо упізнати? Невже ми здатні лише на паразитарний спосіб тотальних запозичень інших освітніх систем, нічого не створюючи і не даючи взамін?

Щоб відповісти на це та бездіч інших запитань, що випливають з оповіді Романа Расевича у третій книзі «Сокільської повісті», маємо привернути увагу до змісту спілкування з читачем, який кардинально відрізняється як від суцільної

розповіді про обрані за предмет уваги події, так і жанру щоденника. Денник Романа Расевича — це представлення роздуму або ідеї як духовно-інтелектуальної події, важливої для провадження і розквіту українського дитячого сокільства для всіх дітей України. Поряд з таким представленням автор вміщує й власні поетичні рядки, і пошанування співрозмовникам, і вітання, й думки з досвіду лікування травмами, — усе, чим живе сам, і що об'єднує його з героями спілкування: керівниками держави, освітньої, наукової, молодіжної політики, місцевих громад, закладів освіти, вчителями й іншими дорослими подвижниками сокільської ідеї. Перед завершенням книги Р. Расевич вміщує денник «Доходжу до істини», в якому, посилаючись на свій багаторічний досвід дитячого гуртування, розкриває майбутні джерела виховних істин, що виникнуть з появою виховного середовища для розвою дитячого сокільства в школах. Отже, тут стане роботи всім, бо поки тільки певна «сумішка в цьому плані існує».

Завершуючи третю книгу «Сокільської повісті» Роман Расевич звертається до читача з післямовою, правдиво стверджуючи, що «ми ті, що є; і ті, що будемо». Це дійсно так, допоки житиме Український народ, найбільше оберігаючи свій найдорожчий скарб — власних дітей та їхню можливість повноцінно зростати. Важлива роль у цьому суспільному зростанні належить ширенню дитячого сокільства в громадах України, де неодмінно з'являтимуться і нові питання, і нові відповіді, й наступні «Сокільські повісті» послідовників дитячого сокільства.

Але вже нині ми маємо розуміти, що сила українців — у єдності, яка самою природою закладена в їхній здатності стократно і мільйонкратно множити власну незнищенність поєднанням зусиль мужніх, чесних і сміливих одиниць — непереможних, якщо вони діють разом. Така здатність не виникає сама по собі, а заохочується і вправляється в розвинутих нашими славними батьками, дідами, прадідами і прапрадідами, матерями, бабусями, прабабусями і прапрабабусями українських дитячих і молодіжних рухах козацтва, пласту, сокільства, лугу, січі, хорту та багатьох інших об'єднаннях патріотичного спрямування. Цією книгою Роман Расевич закликає до гуртування заради життя усіх [12, с. 5 — 13].

Твердінь українського духу в суцільній боротьбі за своє

Нова книга роздумів відомого орудника і подвижника дитячого сокільства Романа Расевича має назву «Твердінь», бо це головна властивість українського духу, що народив дитяче сокільство, — незламного і непереможного. І якщо педагогіка попередніх часів, а це часи нищення всього українського періоду підросійської колонізації України, — чи не найбільше боялась «впливу вулиці», тобто вільної від тотального придушення свободи місцини, то Роман Расевич вже на

початку книги повертає виховання до цього свого споконвічного лона плекання свободи людини, де живе, діє й цінує дитину у вільних місцинах життя громади дитяче сокільство.

Вулиці в українській традиції завжди ведуть до майданів, де кожна людина може постати перед очима іншої рідної людини віч-на-віч, а отже, творити віче для спілкування на одному полі, бо спілкування передбачає наявність людей з одного поля — спільноти, спілки.

*На обкладинці книги —
Герб України роботи художниці Поліни Скурихіної.*

Українські спільноти народжуються й живуть на власному полі незліченну кількість тисячоліть, які автор пошановує вже на перших книжкових сторінках: і сокільську столицю Монастириську, і з низьким поклоном до рідного села Петрилів.

Українська твердинь втілюється в книзі у незмінній повазі до дитини, до людей, до української землі і до часу, який отримує тверде найменування — «Нові сокільсько-громадівські часи». Жодної розгубленості й непевності — Роман Расевич твердо напучує стояти на своєму й дитяче сокільство постане, бо со-

кільсько-громадівські часи настали не лише на Монастирищині — вся Україна твердо прямує до свого піднесення й розвою.

Варто прислухатися до, здавалось би, простого, але далеко не очевидного для багатьох міркування відомого педагога про те, що «головним пріоритетом освіти є навчання, яким, як щитом, й прикриваються, відсуваючи на маргінеси виховання. Але ж його на завтра не відсунеш — щоденно воно здійснюється, бо маємо справу з дітьми, а це живий організм, з яким треба працювати повсякчас — тут канікул не існує». Перерва у вихованні з цього погляду становить собою пожиттєвий гандж, який неможливо виправити в подальшому і який залишається вадою людини, що її потім намагається зменшити чимала мережа тюрем та їх служителів. Ось чому, справедливо відзначає Роман Расевич, «дитяче сокільство як перспективний педагогічний проект якраз і заповнює ті прогалини, які існували в освіті із вихованням дітей та молоді».

Різновіковий сокільський гурт як з'єднувальна ланка між місцем мешкання дитини і школою зі старшокласником на чолі становить собою суть педагогічної технології «Дитяче сокільство». Відзначимо, що вправління в дорослості, якого набуває старшокласник, так само важливе, як і відчуття захищеності і прикладу дорослішання для менших дітей. Це має особливе значення для родин, в яких татусі, а інколи й матері, на фронті боронять Україну від російських загарбників і вбивць. Власна твердінь характеру, волі й духу виникає, випробовується і постає в якнайширшому різновіковому колі сокільського гнізда, що є проекцією майбутнього громади.

Педагогічне кредо Романа Расевича, якому твердо можна і треба довіряти, полягає в його простому твердженні, яке не повинно залишитися поза увагою педагогів: «дітям у всіх випадках таки можна довіряти». Я підтверджую цю перевірену у віках мудрість, яку висловлює автор книги. Довіра є основою дитячого сокільства, довіра є основою громади, довіра є основою українського суспільства. Довіра — це та твердінь, на якій тримається увесь український світ, на відміну від так званого «русского міра» підступності, обману і вбивств, від якого збройно захищає своє право на життя весь Український народ.

Переживання дитиною життя у всіх його нинішніх проявах, відзначає Р. Расевич, потребує не вчорашньої, а сьогоднішньої педагогіки. Для нинішнього життя не годяться рецепти його проживання, бо кожна дитина неповторна не тільки серед тих мільярдів людей, які живуть нині, але й серед усіх попередніх і майбутніх поколінь. Так само, як у людській популяції відсутні двійники геніїв, не повторюються й будь-які індивідуальні риси інших людей.

Шкільництво і шкідництво в оцінюванні Р. Расевичем розвитку виховних можливостей сучасної освіти йдуть поруч — подвижницьку працю для добра

громади спиняє шалений опір так само, як це було в часи зусиль найвидатніших педагогів світу — Яна Амоса Коменського, Григорія Сковороди, Йоганна Песталоцці, Софії Русової, Григорія Ващенко, Василя Сухомлинського. Проте імена подвижників залишаються в людській пам'яті навіки, а імена й безчинства шкідників зникають у небутті, лишаючи після себе довічний осуд.

Суцільний мовчок, який порушує у книзі Р. Расевич, це нищення «чорною ко-сою» останніх освітніх і культурних острівців українських сіл — їх малочисельних шкіл. Автор книги справедливо закликає: «Треба робити все від нас залежне, аби наповнити школу дітьми, а це — соціальний розвиток села та перспектива в ньому жити. А цифри, які, нібито, б'ють «у ціль», маємо сприймати як нашу біль і нікого не звинувачувати за це, чи «полювати» на такі школи. Може, саме з цієї одної дитини й почнеться поступ школи і села, можливо, вона залишилася єдиним їхнім оберегом. Це наша трагедія, а не пошук винних». Глибока людяність бринить у міркуваннях Романа Расевича, який бачить незмірно глибше будь-якої цифри. Визначний педагог бачить дитину в проєкції майбутнього українського села і збереженій завдяки цій дитині і цьому селу Україні.

Торкаючись питання спадкоємності, Р. Расевич стверджує, що сокільська традиція успадкувала козацьку, «аби разом жити, в парі йти із нею, бо це ті потуги, яким ще довго доведеться трудитись, аби вивести український нарід на рівну дорогу. Це — корені нашого родоводу». І це справді так, бо ширення сокільського руху на чеських, словацьких, польських і українських теренах є свідченням нашої всеслов'янської спорідненості, до якої, як відомо, росіяни не належать. Саме ця спорідненість гуртує європейські народи в протидії російській анти-слов'янській військовій агресії, яка за своєю сутністю є війною монголоїдів проти європеїдів. Тому справедливим є поклик автора виховувати нашу молодь у русі українського сокільства, який має глибоку традицію української визвольної боротьби проти загарбників, єднає українців у цій боротьбі з іншими європейськими, і насамперед слов'янськими, народами.

Книжка «Твердінь» має тверду пам'ять на те, що 11 лютого 1992 року в Монастириську було відновлено діяльність товариства «Сокіл». Це сприяло підготовленню й проведенню в містечку 19 — 20 травня 1993 року Першого сокільського здигу (злету) відродженого товариства «Сокіл» в школах України. Його учасникам було вручено першу книжку Р. Расевича «Товариство «Сокіл».

Оглядаючи пережиті десятиліття, автор відзначає, що українське сокільство — «це технологія не лише XXI, але й наступних століть, не лише українська, а й європейська чи світова, бо будована не на примусі, а самоорганізації молоді. А загалом моїх 50 років творення на ниві дитячо-молодіжного гуртування — це суцільна боротьба за своє. Як тоді, так і тепер».

Описуючи труднощі становлення дитячого сокілства з висоти прожитих останніх трьох десятиліть, Роман Расевич називає дві інертні категорії педагогів — вихователів молоді: «Одним воно ще не дуже зрозуміле, адже нове — треба начитуватись нашого, а другим тому, що не до вподоби: чужинське їм ближче. Але так, як твориться українська система виховання дітей та молоді, то й ці труднощі цілком подоланні. Скажемо лише одне: альтернативи сокілству, як і козацтву в Україні немає, бо це освітні технології, які пройшли випробування часом і мають працювати в українській школі. Українське сокілство за тридцять років свого існування пройшло історичний шлях боротьби і творення, але таки прийшло в Україну».

Безперечно, невихованість вихователів української молоді, як і їхня спорідненість з усім антиукраїнським та ворожість до українського — ключова проблема останніх десятиліть розвитку нашої України, розв'язання якої лягає на плечі покоління нинішньої тридцятилітньої молоді, що є календарною ровесницею юридичного проголошення Незалежності України. Але крім юридичного статусу, Україна має стати українською не тільки за формою, але й за змістом і духом, твердинь якого витримала найжорстокіші випробування тисячоліть.

Тема дитячого гуртування, яку підносить для загальносуспільного усвідомлення Роман Расевич, має свою педагогічну історію. «Раніше гуртування було покласним, — відзначає педагог, — то й не могло бути успішним — діяв примус, а тепер — різновікове, організоване за місцем мешкання дітей та молоді, то його й слід впроваджувати. Діти при цьому опиняються в колі своїх старших друзів — живуть разом із доростаючою молоддю, котра вже має життєвий досвід і готова його зреалізувати. Якраз їй і виконувати зорганізуючі ролі, бо це для неї цілком посилено».

Справедливість цього погляду, на наше переконання, полягає в тому, що жодне вільне для свого розвою суспільство не обмежує власні можливості за критерієм календарного віку. Відкрите суспільство відкрите для людей будь-якого віку, і діти мають право знайомитись із можливістю встановлювати взаємини не тільки на матеріалі казок про вовчика-братика та лисичку-сестричку, але й безпосередньо.

Дитяче сокілство підносить дитячі можливості до взаємин у понадшкіллі, тобто в тих вимірах, до яких саме й має готувати шкільництво. А в понадшкіллі мешкають і молодші, і старші — діти й підлітки, юнки і юнаки, дорослі і зрілі, літні і поважні люди. До цього багатства людських взаємин закликає готувати кожну дитину Роман Расевич. Відтак сама собою зникає невласлива українській виховній культурі, бо штучно привнесена з російських реалій, проблема розриву поколінь, «батьків і дітей».

В нашій Україні дитина є священним оберегом щастя кожної родини, яку бережуть від загроз і небезпек — виховують, пестять і тому — випещують, люблять і тому — викохують. Не меншою, а часом і більшою, є дитяча й молодеча взаємність до старших, адже тата і маму та всіх старших за віком родичів споконвіку молодші називали і називають на «Ви».

Через усю книгу Романа Расевича проходить думка про педагогіку взаємин, виховні технології відносин (стосунків), яким найскладніше, як виявилось, навчити педагогів, а педагогам — позбутися досконало опанованого ними менторства. Водночас перспективним виміром переходу до нових стосунків школи з дітьми і молоддю є їхня стійкість, а це та твердинь, що єднає долі нинішніх маляток на все подальше життя, даючи тверду опору в друзях, товаришах, приятелях, знайомих, випробуваних у сокільській взаємодії.

Стратегічна місія дитячого сокільства в державній молодіжній політиці України полягає в сприянні відновленню балансу державного та громадського. Проблему втраченого балансу педагог вбачає в тому, що довго порожнини у вихованні дітей та молоді не могли залишатися: «пустака є пустка — вона заповнюється, лиш не завжди своїм». Твердинь вихованості української молоді не має містити порожнин, не повинна заповнюватися не своїм, а чужим, — ось засадничі настанови автора цього видання.

Завершальний розділ книги «Думки, що просять діла» замість висновків подає влучні настанови для їх майбутнього втілення читачами. Дуже конкретні напучування водночас підносять загальносуспільне й загальнодержавне значення Монастириської і Пустомитівської сокільських угод, а отже, це дороговказ до невичерпних майбутніх можливостей, які розкриває перед громадами дитяче сокільство.

Захист українського села, на піднесення життєздатності якого Роман Расевич надихає сокільські гурти, поєднується автором у рівнозначущу формулу села-міста, адже кожне місто колись розпочиналося з поселення людей, а отже, села. Відтак місто залишається мощеною місциною спільного мешкання людей, яка вже тепер і в майбутньому за цією прикметою навряд чи розрізнятиметься.

Об'єднуватиме людей не форма тротуарів, а вихованість мешканців, якій рівною мірою громаді села й міста служить дитяче сокільство. Можливо, в майбутньому введений Романом Расевичем термін сокільської рівноваги «село — місто» писатиметься разом, але це справа майбутнього.

Ми солідарні з автором у тому, що з дитячим сокільством повертається до нас рідна українська традиція, основою якої є виховання дітей у багатодітній родині, а твориться дитяче сокільство для того, аби як батьки та діди сильними

і здоровими виростили українські діти. Твердінь духу усіх поколінь українців, гартована змалку й ціложиттєво, така ж вічна, як і Україна [13, с. 4 — 11].

Висновки

Унікальним набутком української педагогічної культури є творчий доробок Романа Расевича, який відзначається багатогранністю засобів і вимірів духовно-інтелектуального розроблення природовідповідного розвитку українського дитячого сокільства. Більш як три десятиліття український педагог Роман Расевич присвятив відродженню й розвитку дитячого та молодіжного руху українських соколів у своїй практичній педагогічній, методичній, організаційній, письменницькій, поетичній, видавничій та інших сферах діяльності, неперехідною метою якої була і є самоорганізація дитячого та молодіжного українського сокільського руху в нерозривній сув'язі дитячого сокільства з пластуномством і козацькими січами. Книга вустами її автора пропонує для школи виховну конструкцію, яка має взяти на себе українське виховання в триєдності ролей: «соколи» + «січі» + «пластуни». Головною методологією невтомної молодіжної праці педагога є настанова: «Сокіл» — це творчість, а творчість — це життя», а відтак традиція української педагогіки в своєму відродженні цілком очевидно набуває тих форм, які обирають самі діти — юні соколята.

У важливому педагогічному принципі Романа Расевича, що полягає в найвищому поцінуванні дитячих бажань, міститься й найвище сяйво довіри до дитини, яка в колі рідної української родини й української громади завжди, в усіх випадках і скрізь, бажає діяти якнайкраще. Молодіжний орудник Роман Расевич висловлює індивідуальні враження та міркування з конкретного приводу або про конкретний предмет, але не зазіхає на роль вичерпного чи визначного судження і цим самим не завершує їх, а розкриває просторинь для творчого мислення читачів. Українське сокільство — це добродійний, культурнопросвітницький, національно-визвольний, спортивно-технічний рух українських осередків і товариств «Сокола» в усьому світі, але, як доводить у цій книзі Роман Расевич, — це насамперед інтелектуально-духовний рух до власної душевної і фізичної досконалості та гармонії, а в цілому — це рух до спільного піднесення незглибимих можливостей всього Українського народу вже з найперших порухів і вияву готовності до поєднання індивідуальних зусиль кожної дитини.

Серед настанов, висловлених у книжці, найпершою є така: ніщо так не зробить із нас нації, як ми самі це зробимо — єдиної і неподільної зі справжнім достатком у рідному домі. Втілення цієї настанови полягає насамперед в умінні самому собі зарадити там, де народився і живеш. Це збереження екологічної чистоти території твого побутування, яка допомагає зберегти твоє здоров'я.

Це збереження і передача від покоління до покоління багатющого народного досвіду, який відкриває для себе кожна людина з раннього дитинства. І нарешті чи не найважливіша думка, яка досі належно не усвідомлюється педагогами, пора пропонувати для української школи щось вагомніше і предметніше, аніж різного роду ігри: як не пластмасові, то справжні, лиш би відсунути теперішнє життя дитини від справжньої його суті. Ідея «суті життя дитини» далеко не еквівалентна грі, якою забавляють педагоги безмір поколінь дітей, всерйоз вважаючи, що це і є дитяча провідна діяльність. Найголовніше в «Соколі», на думку Р. Расевича, — сокільське гніздо. Значущість сокільського гнізда з педагогічної точки зору спонукає зазирнути в таїну стосунків цього дитячого утворення. Все залежить від того, для якої мети об'єдналися діти в сокільське гніздо, а відповідь на це питання однозначна — для діла. Ось цей принцип якнайкраще відповідає потребам самої дитини, адже «діло», яке висновується з природних потреб дитини, відповідає не лише цим, інколи потребам миті, але й потребам духовності всього Українського народу як стану людської душі. А тому потяг до позитивного і бажаного ідеалу — це той шлях, яким мають пройти діти в роботі сокільського гнізда.

Магістральною є думка, що жити треба власним розумом, а будь-які запозичення в інших народів, якими б привабливими вони не були, не приживуться ні за яких зусиль так само, як неможливо позичити чуже життя. Сокільське просвітництво, що його невтомно здійснює Роман Расевич, відображено в його постійній праці й спілкуванні з дитячими та молодіжними орудниками й наставниками українського дитячого сокільства — світового культурологічного молодіжного руху, який упевнено доводить свою самодостатність.

Роман Расевич кличе сучасну українську молодь та її наставників до зміцнення основ Української державності в кожній місцині мешкання найменших українців. А це — творення дитячих і молодіжних осередків спільної наснаги, взаєморозуміння, розвитку й сили, які в своїй сукупності становлять собою загальну могуть усїєї нації. Расевич закликає всіх ставати до рядів відстоювання рідного, українського, послідовно й наполегливо, незважаючи на ті труднощі, які виникають на цьому шляху, адже хтось це мусив би в Україні робити, бо тільки так ми ствердимось як держава. В цьому заклику — нинішня і майбутня сутність будь-якого руху української молоді, бо це рух від власних предковичних джерел до неповторних височин свого ціложиттєвого самоздійснення. Тому, за висновком автора, українське шкільництво нарешті мало би набути власного обличчя, якого воно наразі ще не має. Справді, яким чином нас упізнають й ідентифікують інші народи, якщо ми самі себе не можемо впізнати? Невже ми здатні лише на паразитарний спосіб тотальних запозичень інших освітніх систем, нічого

не створюючи й не даючи взамін? Така упізнаваність не виникає сама по собі, а заохочується і вправляється в розвинутих нашими славними батьками, дідами, прадідами і прапрадідами, матерями, бабусями, прабабусями та прапрабабусями українських дитячих і молодіжних рухах козацтва, пласту, сокільства, лугу, січі, хорту та багатьох інших об'єднаннях патріотичного спрямування.

Педагогічне кредо Романа Расевича, якому твердо можна і треба довіряти, полягає в його простому твердженні, яке не повинно залишитися поза увагою педагогів: дітям у всіх випадках таки можна довіряти. Довіра є основою дитячого сокільства, довіра є основою громади, і довіра є основою українського суспільства. Довіра — це та твердинь, на якій тримається увесь український світ на відміну від так званого «руського міра» підступності, обману і вбивств, від якого збройно захищає своє право на життя весь Український народ. Ширення сокільського руху на чеських, словацьких, польських і українських теренах є свідченням нашої всеслов'янської спорідненості, до якої, як відомо, росіяни не належать. Саме ця спорідненість гуртує європейські народи в протидії російській антислов'янській військовій агресії, яка за своєю сутністю є війною монголоїдів проти європеїдів. Тому справедливим є поклик автора виховувати нашу молодь у русі українського сокільства, який має глибоку традицію української визвольної боротьби проти загарбників, єднає українців у цій боротьбі з іншими європейськими, і насамперед слов'янськими, народами.

Твердинь вихованості української молоді не повинна містити порожнин, не повинна заповнюватися не своїм, а чужим, — ось засадничі настанови автора книги. З дитячим сокільством повертається до нас рідна українська традиція, основою якої є виховання дітей у багатодітній родині, а твориться дитяче сокільство для того, щоб як батьки та діди сильними і здоровими виростили наші діти, бо саме цим твердинь духу всіх поколінь українців, гартована змалку й ціложиттєво, така ж вічна, як і Україна

Список використаних джерел

1. Расевич Р. П. Товариство «Сокіл» (Організація роботи молодіжних дитячих товариств та об'єднань на традиціях українського народу). Тернопіль: Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1993. 76 с.
2. Расевич Р. П. Молодіжне товариство «Сокіл». Тернопіль: Тернопільський ОПО, 2000. 248 с.
3. Расевич Р. П. День прийдешній: Поезії. Спогади. Статті. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 156 с.
4. Расевич Р. П. Полуднева бистринь. Педагогічні есеї, вірші, пісні, рецепти траволікування. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. 136 с.

5. Мельник І. Іван Боберський — батько нашого спорту. Збруч. 2013. <https://zbruc.eu/node/11419>
6. Расевич Р. П. Дорогами долі. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2017. 128 с.
7. Расевич Р. П. Суголося доби: педагогічні денники, мала проза, поезія. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2019. 216 с.
8. Расевич Р. П. Долоні правди: педагогічні денники, мала проза, поезія. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2020. 168 с.
9. Расевич Р. П. Громадівське виховання молоді: педагогічні денники, мала проза, поезія. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2020. 136 с.
10. Расевич Р. П. Сокільська повість: книга перша. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2021. 148 с.
11. Расевич Р. П. Сокільська повість: книга друга. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2021. 148 с.
12. Расевич Р. П. Сокільська повість: книга третя. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2021. 192 с.
13. Расевич Р. П. Твердінь. Сокільська повість. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2022. 152 с.

References

1. Rasevych R. P. (1993). Society Sokil (Organization of the work of youth children's societies and associations based on the traditions of the Ukrainian people). Ternopil: Book and magazine publishing house Ternopil [in Ukrainian].
2. Rasevych R. P. (2000). Youth society Sokil. Ternopil: Ternopil OIPO [in Ukrainian].
3. Rasevych R. P. (2009). The coming day: Poems. Memoirs. Articles. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
4. Rasevych R. P. (2013). Noon quickness. Pedagogical essays, poems, songs, recipes for herbalism. Ternopil: Terno-graf Ltd [in Ukrainian].
5. Melnyk I. (2013). Ivan Bobersky is the father of our sport. *Zbruch*. <https://zbruc.eu/node/11419> [in Ukrainian].
6. Rasevych R. P. (2017). By the roads of fate. Ternopil: Terno-graf Ltd [in Ukrainian].
7. Rasevych R. P. (2019). The consensus of the day: pedagogical diaries, small prose, poetry. Ternopil: Terno-graf Ltd [in Ukrainian].
8. Rasevych R. P. (2020). Palms of truth: pedagogical diaries, small prose, poetry. Ternopil: «Terno-graf» Ltd [in Ukrainian].
9. Rasevych R. P. (2020). Public education of youth: pedagogical diaries, small prose, poetry. Ternopil: Terno-graf Ltd [in Ukrainian].
10. Rasevych R. P. (2021). Sokol story: book one. Ternopil: Terno-graf Ltd [in Ukrainian].

11. Rasevych R. P. (2021). Sokol story: book two. Ternopil: Terno-graf Ltd [in Ukrainian].
12. Rasevych R. P. (2021). Sokol story: book three. Ternopil: Terno-graf Ltd [in Ukrainian].
13. Rasevych R. P. (2022). Assert. Sokol story. Ternopil: Terno-graf Ltd [in Ukrainian].

Sergii BOLTIVETS. Children's Society of Roman Rasevych.

The article highlights the unique heritage of Ukrainian pedagogical culture, which includes the creative output of the youth worker of the Ukrainian Children's Society Roman Rasevich, which is characterized by the versatility of means and dimensions of the spiritual and intellectual development of a child's natural development. Ukrainian pedagogue Roman Rasevich devoted more than three decades to the revival and development of the children's and youth movement of the Ukrainian Sokols in his practical pedagogical, methodical, organizational, literary, poetic, publishing and other spheres of activity, the permanent goal of which was and is the self-organization of the children's and youth Ukrainian Sokol Movement in the inextricable connection of Children's Falconry with Plastunstvo and Cossack Sichs. The author's position of R. Rasevich is presented, who proposes Ukrainian education for the school in the trinity of roles: «Falcons» + «Sichi» + «Plastuns». The main methodology of the teacher's tireless youth work is the instruction: «Falcon is creativity, and creativity is life» and thus the tradition of Ukrainian pedagogy in its revival quite obviously acquires the forms chosen by the children themselves — young Falcons. The pedagogical views and reflections of R. Rasevich are presented, revealed in the books «Sokil Society (Organization of the work of youth children's societies and associations based on the traditions of the Ukrainian people)» (1993), «Sokil Youth Society» (2000), «The Coming Day» (2009), «Midday Insight» (2013), «The Roads of Fate» (2017), «The Consent of the Age» (2019), «The Palms of Truth» (2020), «Social Education of Youth» (2020), «The Sokil Story. The first book» (2021), Sokil story. Book two» (2021), Sokil's story. The third book» (2021), «Certification» (2022). In them, the youth worker R. Rasevich expresses individual impressions and thoughts on a specific occasion or about a specific subject, but does not encroach on the role of an exhaustive or significant judgment and thereby does not complete them, but opens up space for creative thinking of readers. The Ukrainian Falconry is presented as a benevolent, culturally educational, national liberation, sports and technical movement of Ukrainian centers and «Falcon» societies all over the world, but, as Roman Rasevich proves in this book, it is primarily an intellectual and spiritual movement to one's own mental and physical perfection and harmony, and in general, it is a movement towards the joint elevation of the unfathomable possibilities of the entire

Ukrainian people from the very first movements and a manifestation of readiness to combine the individual efforts of each child. The instructions expressed by R. Rasevich are given, among which the first one is this: nothing will make us a nation like we will do it ourselves - one and indivisible with real prosperity in our native home. The implementation of this instruction consists, first of all, in the ability to take care of yourself where you were born and live. This is the preservation of ecological cleanliness of the territory of your residence, which helps to preserve your health. This is the preservation and transmission from generation to generation of the rich folk experience that every person discovers for himself from early childhood. And finally, perhaps the most important idea, which is still not properly understood by teachers: it is time to offer something more weighty and substantive for the Ukrainian school than various kinds of games: if not plastic, then real, if only to move the child's current life away from its true essence. The idea of «the essence of a child's life» is far from equivalent to the game with which teachers entertain countless generations of children, seriously believing that this is the leading activity of children. Attention was drawn to R. Rasevych's magisterial opinion that one should live by one's own mind, and any borrowings from other peoples, no matter how attractive they may be, will not take root without any effort, just as it is impossible to borrow someone else's life. The Sokil education, which is tirelessly carried out by Roman Rasevich in his constant work and communication with children and youth workers and mentors of the Ukrainian Children's Sokilstva — a global cultural youth movement that confidently proves its self-sufficiency — is revealed.

Key words: *pedagogical culture, youth tool, children's society, creative thinking, intellectual and spiritual movement, Sokil enlightenment, permanent work.*

МЕХАНІЗМИ Й ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТВОРЕННЯМ ОСВІТНЬОГО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 330: 378.091.113: 61(477)

DOI 10.58340/2786-6238-2022-4(4)-6

Лариса ГОРЯНА,

докторка філософії, кандидатка педагогічних наук, доцентка, президентка Міжнародної академії культури безпеки, екології та здоров'я

Наталія ВДОВЕНКО,

докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри глобальної економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України

У статті на основі ціннісного підходу до розуміння здоров'я людини і суспільства розглянуто стан, тенденції та перспективи реалізації інструментарію управління створенням освітнього здоров'язбережувального простору, в центрі яких має бути не лише хвора, а й відносно здорова людина. Об'рунтовано положення про побудову оптимальної стратегії змін в освіті, як складній сфері безпекового значення, зважаючи на її специфіку (масштабність, консервативність, інерційність). Проаналізовано наукові визначення і підходи до поняття «здоров'язбереження», на основі яких обумовлено необхідність запровадження його в державний дискурс. Приділено увагу аналізу чинників, які впливають на формування державного управління створенням освітнього здоров'язбережувального простору. Наголошено на запровадженні державних програм здоров'язбережувального характеру як інноваційних

стратегій маркетингового управління та логістичного консультування, прийняття доцільних рішень. Висвітлюється практика державного управління здоров'язбереженням у зарубіжних країнах. Розкрито правові аспекти державно-приватного партнерства в реалізації створення здоров'язбережувального освітнього простору України у воєний час.

Ключові слова: інструменти управління, здоров'язбереження, менеджмент, маркетинг, логістика, управління, хронологія, критичне мислення, освіта.

Актуальність проблеми. Дегуманізація засад співіснування людей у соціумі, амбівалентність (від лат. *ambo* — обидва, водночас і *valentia* — сила, міць) — неузгодженість, суперечливість) культурних пріоритетів, які негативно позначаються на громадському здоров'ї. На сьогодні наявні непоодинокі елементи системи громадського здоров'я, що діють незлагоджено та потребують оптимізації існуючих ресурсів і суттєвого посилення процесуальної сторони державного управління ними. Державні механізми управління освітою у воєнний час мають важливе значення для соціально-економічного розвитку суспільства, наділяючи людей відповідними знаннями та вміннями, які формують здоров'яорієнтовні, здоров'ятворчі та здоров'язбережувальні компетентності для покращення життя всіх суб'єктів сфери освіти (управлінців, педагогічних кадрів, учнів та їх батьків, інших працівників галузі).

У частині першій Конституції України зазначено: «Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом». У Статті 43 наголошується, що кожен має право на безпечне для життя і здорове довкілля та на відшкодування шкоди, завданої порушеннями цього права. У Статті 50 Основного Закону вказується, що кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. А в Законі України «Про освіту» (стаття 26) засвідчується, що забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці та виховання в навчальних закладах покладається на їх власника або на уповноважений ним орган, керівника установи чи навчального закладу. Необхідність збереження людського капіталу в умовах глибоких суперечностей суспільного розвитку та глобальної економічної кризи ставить перед урядами різних країн завдання забезпечити розвиток молоді як здорової та освіченої частини суспільства. Наприклад, Мадридська конференція міністрів охорони здоров'я європейських країн (1981 р.) визнала освітній напрям пріоритетним для збереження та зміцнення здоров'я населення. Згідно з Оттавською Хартією (ООЗ, 1986 р.), положеннями якої керується світове співтовариство, освіта з питань здоров'я і здорового

способу життя — інтегральна частина політики, яка покликана зменшити вплив соціальних, економічних та екологічних нерівностей. Освіту в сучасних умовах визнають одним із найвагоміших чинників зміцнення здоров'я та забезпечення здоров'язбереження (ЗСЖ) молоді поряд із розвитком громад, політикою, законодавством (VII Глобальна конференція зі зміцнення здоров'я, 2009 р.) [1. с. 1–9]. Вказане свідчить про необхідність розв'язання суперечності між поставленим перед освітньою галуззю України завданням створити здоров'язбережувальний простір з урахуванням ефективного міжнародного та вітчизняного історичного досвіду, накопиченого в цій сфері. Виявлений рівень розробленості проблеми, її наукова та соціальна значущість нині стають особливо актуальними.

Мета статті полягає у визначенні напрямів комплексного вирішення важливого завдання підвищення ефективності державного управління в різних сегментах освіти через розроблення та використання інструментарію й механізмів керування великими масивами проблем створення освітнього здоров'язбережувального простору України.

Основний виклад матеріалу. Завдання поставленої мети вимагають постійного моніторингу та оцінювання стану якості системи освіти, основа якої базується на критичному й аналізуючому ставленні до освітніх та педагогічних явищ, необхідних для забезпечення ухвалення обґрунтованих державних механізмів прийняття управлінських рішень. Забезпечення освітньої трансформації здоров'язбереження має сприяти забезпеченню рівного доступу до якісної освіти, справедливості в розподілі ресурсів, підвищення ефективності та якості освітніх послуг за допомогою ефективної системи моніторингу й аналізу даних [2. с. 64–72].

Поняття «управління здоров'язбереження» розкриває як специфіку різних механізмів державного управління, так і їх взаємодію. Як наслідок, ми отримуємо синтезоване знання на міждисциплінарному та міжгалузевому рівнях про процеси створення освітнього здоров'язбережувального простору України. Ідея запровадження терміну «здоров'язбереження» в освітнє поле та в педагогічну науку і формування напрямку державного управління здоров'язбереженням в Україні виникла як реакція на глобальні проблеми та загрози, що постали перед людством. Реалізація цілей сталого розвитку — це своєрідна спроба закликати різні галузеві наукові еліти об'єднати зусилля задля вирішення глобальних проблем, спрогнозувати майбутнє людства, дати адекватні відповіді на виклики глобалізації, поєднати державний і суспільний потенціали, які переживають соціально небезпечний розрив. Таке забезпечення уможливитиме сучасні технології управління системою менеджменту освіти.

Етимологічне пояснення терміну «менеджмент» походить від англійського слова «management» і перекладається буквально як «управління», «завідування», «організація». Менеджмент (Education Management) представляє собою сукупність методів, принципів, засобів і форм управління організаціями з метою підвищення ефективності їх діяльності. Менеджмент як наука виник на Заході більше 70 років тому. Його засновниками є американець Ф. Тейлор і француз А. Файоль. Наприклад, Ф. Тейлор розглядав управління як «мистецтво знати точно, що належить зробити і як зробити це найкращим та дешевшим способом. Для того, щоб цього досягти, на думку Ф. Тейлора, необхідно здійснити чотири управлінські функції: вибір мети; вибір засобів; підготовка засобів; контроль результатів [3, с. 150; 10, с. 1015—1018]. Так, не випадково в нашій країні (як і в усьому світі) інтенсивно розвивається така наукова дисципліна, як теорія управління (менеджмент). Саме вона продукує теоретичні та практичні знання, які застосовуються при вирішенні проблем управління на різних рівнях і різними вертикалями.

Водночас серед дослідників наразі немає однаковості у визначенні поняття «управління». Ми тлумачимо його як особливий вид діяльності в умовах постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища, який забезпечує цілеспрямований вплив на керовану систему для збереження та впорядкування її в межах заданих параметрів на основі закономірностей розвитку та дії механізмів самоуправління. Управління освітою є невід'ємною складовою управління соціальними системами, і з наукової точки зору його можна визначити як цілеспрямовану взаємодію керованої та керуючої підсистем щодо регулювання організації освітнього процесу з метою переведення його на вищий рівень розвитку.

У **таблиці 1** наведено орієнтовні компоненти механізмів державного управління створенням здоров'язбережувального освітнього простору. Професійна кар'єра, як процес поєднання знань, умінь, навичок науково-педагогічного працівника, рухається по лінії спеціалізації (поглиблення в одній, обраній на початку професійного шляху, лінії) або лінії транспрофесіоналізації (оволодіння досвідом, пов'язаним із розширенням інструментарію та особливостями освітньої галузі) [1, с. 1–9]. Перелік управлінських та посадових позицій в освіті віддзеркалює розвиток державного службовця, досягнення ним певного професійного статусу і є структурною кар'єрограмою. Планування внутрішньої організаційної кар'єри державних службовців — один із напрямів планування розвитку кадрового потенціалу як функції освітнього менеджменту, орієнтований на визначення стратегії та етапів розвитку і просування фахівців.

Таблиця 1

**Компоненти механізмів державного управління
створенням здоров'язбережувального освітнього простору**

Функції державного управління здоров'язбережувальним контентом в освіті	Основні сфери здоров'язбережувальної діяльності управлінських кадрів	Перспективність здоров'язбережувальних цілей в освітньому просторі	Сфера застосування здоров'язбережувальних технологій
Інституційна: регулююча, контролююча, моніторинг, менеджмент	Нормативна: державні механізми, закони, декларації	Стратегічна: розвиток кадрового потенціалу як функції освітнього менеджменту, просування фахівців – досвід, знання, вміння	Інноваційна: дистанційні
Планування: маркетинг, вибір логістики	Фінансова: бюджетне, позабюджетні надходження, розподіл коштів на засоби навчання, заробітна плата, розробка кар'єрограми персоналу	Оперативна: прийняття своєчасних і обґрунтованих та доцільних управлінських рішень, володіння управлінським інструментарієм	Інвестиційна: фінансово-бюджетна, маркетингове управління, логістичні консультування
Координація: мотивація, постановка цілей, своєчасне доведення завдань, роз'яснення державних механізмів	Кадрова: формування готовності державних службовців до створення освітнього простору здоров'язбереження	Тактична: вибір технологій управління впровадженням здоров'язбережувального освітнього простору, доведення умов виконання	Інноваційна, соціальна проектна: досвід впровадження проектів, ідей, модернізація програм

Ефективність управлінських рішень цілком залежить від дієвості механізму відстеження, врахування й управління поточними змінами, незалежного визначення задоволеності споживачів і формування запитів. У дослідженнях З. В. Рябової описується технологія здійснення маркетингового управління в освіті. Дається характеристика етапів реалізації маркетингового управління, обґрунтовується доцільність їх здійснення. Розкриваються особливості використання маркетингу в освіті. Автором проаналізовано етапи впровадження технології

маркетингового управління в освіті, надана процесуальна характеристика маркетингової діяльності навчального закладу та поетапного досягнення результату управлінської діяльності. Корисними є поради щодо формулювання місії (мети діяльності) управлінців з урахуванням вимог ринку в освітньому просторі. За результатами проведених SWOT-аналізу, PEST-аналізу ринку освітніх послуг і ринку праці здійснюється формулювання місії державних службовців в освітньому здоров'язбережувальному просторі. Застосування цього механізму в освіті здійснюється на основі отримання суб'єктами управління певної інформації про стан внутрішнього й зовнішнього середовища навчального закладу, яку здобувають у результаті проведення відповідних маркетингово-моніторингових досліджень. Побудова системи управління освітою на їх основі є маркетинговим управлінням. Необхідність володіти маркетинговими комунікаціями (комплексом заходів інформаційної діяльності) та підготовленість керівного складу закладів освіти до їх здійснення.

На думку вчених, логістика відноситься до числа найбільш значущих наук XXI століття. Сьогодні фахівці, які володіють знаннями логістики, затребувані практично в усіх галузях виробництва і сфери послуг. Розумною реакцією на цю зростаючу потребу стало відкриття в освіті спеціальності «Логістика». Дослідження факторів внутрішнього впливу (ресурсів) навчального закладу здійснюється за допомогою SWOT-аналізу [7, С. 15]. У зв'язку з тим, що такий аналіз не містить економічних категорій, він має широкий спектр використання та є універсальним методом, який використовують у стратегічному плануванні діяльності будь-якої організації, зокрема й навчального закладу. Його сутність полягає в розподіленні чинників і явищ, які впливають на функціонування та розвиток навчального закладу, на чотири категорії: strengths (сильні сторони), weaknesses (слабкі сторони), opportunities (можливості) і threats (загрози). Для визначення переваг і слабких сторін зазвичай здійснюють аналіз за такими напрямками: менеджмент організації (організаційна культура, філософія, мета, стратегія, мотивація працівників); маркетинговий аспект (потреби споживачів, пропозиції конкурентів, сегмент ринку, конкурентоспроможність закладу, просування освітніх послуг, комунікації); наукові дослідження та розвиток організації (новий зміст освіти, інноваційні технології, інформатизація); кадровий потенціал (вік, стаж, досвід, освіта, кваліфікація, мотивація, система неперервної освіти); матеріальна база (приміщення, обладнання та оснащення); фінансування (бюджетне, позабюджетні надходження).

Ми висуваємо ще одну парадигму державного управління, зокрема освітою, в перехідному суспільстві (конструктивний погляд, займає місце між другою і третьою парадигмами). Зазначене наголошує пріоритет спільної дії першої

особи і підлеглих. Рушійним фактором зазначеної парадигми розвитку такої управлінської системи є збалансовані державні механізми з урахуванням інтересів всіх її суб'єктів і підструктур. Такий підхід передбачає відмову від застарілого адміністративно-командного альянсу, а вимагає врахування природовідповідної самоорганізації суб'єкта та об'єкта управління. При цьому цільові функції управлінських структур та об'єктів управління сполучаються через процеси діалогічної адаптації, що здійснюються внаслідок регулювання цих функцій у ході полілогічного супровідного освітнього моніторингу. Вказане сприяє поступовій зміні світоглядних позицій як державних службовців, так і керівників інших вертикалей, виконавців, створенню мотиваційної сфери всіх учасників організації, здійснення освітнього процесу, ступеневому переходу до демократичних засад управління створенням здоров'язбережувального освітнього простору [2, с. 64—72].

Таким чином, зазначене є актуальним завданням ефективного модернізованого й осучасненого забезпечення та організації створення здоров'язбережувального освітнього простору для навчання, розвитку та виховання молоді в системі освіти, що трансформується, формуючи нове ментальне ставлення з боку всіх зацікавлених сторін.

Висновки

Таким чином, на основі аналізу та узагальнення досліджень освітнього маркетингу і його становлення в системі можна дати характеристику як державному механізму, що забезпечуватиме конкурентоспроможність національної освіти, й визначити теоретико-методологічні засади його використання на практиці. Завдання щодо збереження здоров'я в освіті відображено в низці вітчизняних документів, які стосуються освіти, насамперед, законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Концепції розвитку післядипломної освіти в Україні, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки та Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я — 2020: український вимір».

Бажано зазначити, що неякісне державне управління освітою може мати далекосяжні негативні наслідки, серед яких ухвалення неправильних управлінських рішень щодо раціональної організації здоров'язбережувального освітнього простору. На нашу думку, це має бути новий, стрижневий напрям, покладений в основу всіх видів державного управління. Адже державні механізми покликані своєчасно виявляти нагальні проблеми в розвитку суспільства, аналізувати їх, встановлювати причини виникнення, труднощі, суперечності та знаходити шляхи їх розв'язання. І однією з таких проблем є стан здоров'я людини і нації. Проте показники цього стану (тривалість життя, фізичні та психічні складові

здоров'я) в Україні надто загрозливі. Зазначене свідчить про нагальну необхідність переосмислення сутнісних засад розвитку суспільства як середовища буття й самореалізації людини, як системи міжособистісних комунікацій задля повноцінного, гармонічного, безпечного життя громадянина і соціуму. Саме таке розуміння цінності життя і здоров'я людини має бути покладене в основу всієї системи соціального управління, гуманістичної політики демократичної держави.

Державне управління створенням здоров'язбережувального освітнього простору стало необхідною передумовою збереження національного здоров'я країни в умовах пандемії COVID-19, туберкульозу, які є довготривалою та планетарною проблемою людства. Перспективою нашого дослідження є впровадження здоров'язбережувальних підходів до суспільного життя. Це завдання на сьогодні суттєво розширюється, оскільки вплив вищезгаданих технологій управління різним вертикалями має системний характер.

Список використаних джерел

1. Вдовенко Н. М., Горяна Л. Г. Забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку системи механізмів управління здоров'язбережувального простору освіти в Україні. Публічне адміністрування та національна безпека. 2022. № 1 (23). DOI: 10.25313/2617-572X-2022-1-8187
2. Горяна Л. Г., Терентьєва Н. О. Здоров'язбережувальний контент формування професійного іміджу педагогічних працівників у вітчизняному освітньому просторі. Професійний успіх у контексті сталого розвитку: освіта, економіка, екологія: колективна монографія. Черкаси. Чабаненко Ю.А. 2018. 286 с.
3. Управління освітою: навч. посібник. К.: 1997. 302 с.
4. Про концепцію державного стандарту загальної середньої освіти та проєкт базового навчального плану загальноосвітньої школи. Інформ. зб. М-ва освіти України. 1996. № 17—18.
5. Про ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.1996 р. № 200.
6. Department of education United Kingdom and Northern Ireland. URL: <https://www.education-ni.gov.uk/topics/statistics-and-research/statistic>.
7. Співак М. В. Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Логос. 2016. 536 с.

References

1. Vdovenko N. M., Horyana L. G. Ensuring competitiveness and sustainable development of the system of mechanisms for managing the health-saving space of

education in Ukraine. Public administration and national security. URL: 2022. № 1 (23). DOI: 10.25313/2617-572X-2022-1-8187.

2. Horyana L. G., Terentyeva N. O. Health-saving content of the formation of the professional image of pedagogical workers in the domestic educational space. Professional success in the context of sustainable development: education, economy, ecology: a collective monograph. Cherkasy Chabanenko Yu.A. 2018. 286 p.

3. Management of education: education. manual. K.: 1997. 302 p.

4. About the concept of the state standard of general secondary education and the project of the basic curriculum of a comprehensive school. Inform. coll. Ministry of Education of Ukraine. 1996. No. 17—18.

5. On licensing, certification and accreditation of educational institutions: Resolution No. 200 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 12, 1996.

6. Department of education United Kingdom and Northern Ireland. URL: <https://www.education-ni.gov.uk/topics/statistics-and-research/statistics>.

7. Spivak M. V. State health care policy: world experience and Ukraine: monograph. Kyiv: Institute of State and Law named after V. M. Koretskyi, National Academy of Sciences of Ukraine. Logos. 2016. 536 p.

Larisa GORJANA, Nataliia VDOVENKO. Mechanisms and tools of the state administration for the creation an educational health care space under the conditions of marital state.

The article analyzes the basis of a value-based approach to understanding the health of a person and society, examines the state, trends and prospects of state mechanisms for health protection, the center of which should be not only a sick person, but also a relatively healthy person. The provision on building an optimal strategy for changes in education, as a complex sphere of security importance, is substantiated, taking into account its specificity (scale, conservatism, inertia). Scientific definitions and approaches to the concept of «health care» are analyzed, based on which the need to introduce it into the state discourse is determined. Attention is paid to the analysis of factors that influence the formation of state administration by creating an educational health-saving space. Emphasis is placed on the introduction of state programs of a health-saving nature, as innovative strategies of marketing management and logistics consulting. The practice of state management of health care in foreign countries is highlighted. The legal aspects of the public-private partnership in the implementation of the creation of a health-saving educational space in Ukraine during the war are disclosed.

Key words: management tools. health care, management, marketing, logistics, management, chronology, critical thinking, education.

ГУМАНІТАРНІ ОСНОВИ ЄДНАННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

УДК 2-6:930.85

DOI 10.58340/2786-6238-2022-4(4)-7

Віта ТИТАРЕНКО,

професорка кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка, докторка філософських наук,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1073-979>

У статті розглядається питання онтології українського соціуму в контексті потенційного його виходу зі стану сингулярності — він (соціум) має шанс перетворитися на щось позитивно інше, або так і залишитися у стані радикального збурення із суттєво зміненим порядком речей, явищ, очікувань, сподівань. Цей процес характеризується наступною контрверсійністю: 1) наявністю високого ризику деструктивних змін, які мають релігійну основу; 2) наявністю потенціалу конструктивних змін, досвіду, накопиченого та апробованого самою історичною присутністю релігії. Авторка пропонує (з філософсько-релігієзнавчих позицій) пошук життєздатних й емпірично дієвих концептів, спроможних об'єднати громадян країни (в їх етнічній, культурній, релігійній тощо багатоманітній ідентичності) у прагненні вивести український соціум зі стану сингулярності в новій якості, з перспективами позитивних змін. У статті аналізуються окремі теоретичні аспекти поняття «Український світ», яке стає актуальним у середовищі релігієзнавців і його співвіднесеність з поняттями «нація», «українська нація», «етнічна нація», «громадянська (політична) нація», «національна ідея», «національна держава» тощо.

У широкому розумінні «Український світ» може розглядатися як простір єднання, співставний із загальнонаціональною ідентичністю, де індивід отожднює себе з певними символами, цінностями, історією, територією, культурою, а також з державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами. Таке розуміння концепту «Український світ» логічно виводить нас на необхідність аналізу практичної його складової. Послуговуючись даними соціологічних опитувань, статистичними даними, інтерв'ю, прикладами діяльності релігійних організацій і об'єднань, автор аналізує місце релігії в цьому просторі єднання, її потенціал, ризику, виклики. Вказується, що «Український світ» як простір єднання може і здатен форму-

ватися за умов: 1) адекватної і зваженої політики з боку, перш за все, Української держави відповідно до Конституції, чинного законодавства, без преференцій для окремих конфесій (особливо на місцях), як шлях формування довіри до органів влади з боку конфесій; 2) розуміння й усвідомлення з боку представників церков і релігійних організацій своєї відповідальності перед українським суспільством, базування на універсальних загальнолюдських цінностях, здатних об'єднати українців, та реалізація цих цінностей через практичну діяльність в суспільстві.

Ключові слова: «Український світ», релігія, ризики, ідентичність, конфесія, нація, цінності.

Постановка проблеми. Розгортання тих чи інших тенденцій у гуманітарній сфері та їхній вплив на розбудову «Українського світу» не є ані одновекторними, ані сталими, що ускладнює аналітику й остаточні висновки. Проте накопичений фактичний матеріал дає можливість об'єктивувати ризики, спричинені гуманітарними чинниками, що мали місце раніше й продовжують впливати на суспільно-політичну ситуацію в країні. Оскільки в Україні різні гуманітарні чинники, зокрема релігійні, тісно переплітаються з політичними, утворюючи загальну канву релігійно-політичної ситуації, то постає необхідність розглядати ці аспекти у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості. Крім того, конфесійність як головна ознака акторів релігійно-політичної ситуації є різновимірною, а відтак варто зосередити увагу саме на тих релігійних «акторах», вплив яких має верифікований характер.

Революція Гідності 2013–2014 років, початок війни росії проти України, окупація й анексія Криму спричинили перехід українського соціуму у той стан, який частина дослідників називає сингулярним. Минаючи широкі астрофізичні та математичні пояснення цього терміну, акцентуємо увагу на тому, що з поняттям сингулярності часто пов'язують ідею про неможливість передбачення майбутнього стану тієї чи іншої системи. Якщо ми говоримо про український соціум, то в поняттях сингулярності він перебуває в стані радикального збурення, із суттєво зміненим порядком речей, явищ, очікувань та сподівань і має шанс як перетворитися на щось позитивно інше, так і залишитися у вимушено знайденому стані чи навіть деградувати. Зважаючи на істотні зовнішні ризики — як військово-політичні та територіально-просторові, так і внутрішні, які з особливою гостротою проявляються у функціонуванні державних інститутів, варто об'єктивно визнати, що ризик деструктивних змін у країні є досить високим. Поза тим важливо наголосити, що Україна не позбавлена й потенціалу конструктивних змін.

Мета статті полягає в прагненні філософсько-релігієзнавчого пошуку життєздатних й емпірично дієвих концептів, спроможних об'єднати громадян

країни і вивести український соціум зі стану сингулярності в новій якості. До завдань статті віднесено; 1) аналізування теоретичних та практичних вимірів «Українського світу» як простору єднання; 2) визначення місця та ролі в ньому гуманітарних чинників, зокрема релігії.

Виклад основного матеріалу. В реаліях України суб'єкти гуманітарної сфери, а особливо церкви та релігійні організації не залишаються на маргінесі, обмежуючись лише приватною сферою, впливають на суспільне і політичне життя, стаючи помітними «акторами» політико-релігійної ситуації. В реаліях України релігія (в її світоглядних й інституційних вимірах) показала, що вона здатна бути як чинником соціальної консолідації та політичної активізації, так і чинником деструкції та гальмування процесів демократизації, в тому числі й євроатлантичної інтеграції українського суспільства.

Українська інтелектуальна еліта усвідомлює (а чи ж змушена усвідомлювати), що суспільство вже не задовольняють логічні пояснення подій, що відбуваються. Час і ситуація сингулярності вимагають життєздатних й емпірично дієвих концептів, спроможних об'єднати громадян країни (в їх етнічній, культурній, релігійній тощо багатоманітній ідентичності) і вивести український соціум зі стану сингулярності в новій якості, що забезпечить йому позитивні зміни з перманентним зростанням якості життя громадян. Звичайно, і це варто підкреслити, в українській гуманітаристиці напрацьовано потужний рівень осмислення фундаментальних питань об'єднаної спрямованості — національна та етнічна ідентичність (В. Лісовий, Я. Верменич, М. Рябчук, М. Степико, Б. Петруньок та ін.), український національний характер, українська ментальність (Ю. Руденко, С. Хрипко та ін.), національна ідея (від М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Липинського — до сучасників: Л. Лук'яненка, А. Свідзинського, О. Забужко, О. Донія, О. Кочеткова та ін.). Окрема тематика співвідношення національного і релігійного в українському соціумі розроблялася С. Здіоруком «Специфіка взаємовпливу етнічного та релігійного (на матеріалах України)» (дис... к. н., 1992 р.), науковцями відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, зокрема в колективних монографіях «Релігія і нація в суспільному житті України і світу» (2006 р.), «Функціональність релігії: український контекст» (2011 р.), «Свобода релігії і національна ідентичність» (2002 р.), «Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: український контекст» (2021 р.).

Практичними кроками, спрямованими на консолідацію українського соціуму, є проведення циклу національний круглих столів «В єдності сила», одним з яких був присвячений напрямку «Віра і релігія». Саме релігійна складова як чинник розбудови українського світу в її можливостях, реаліях, перспективах

і викликах постає об'єктом наших рефлексій. Чи можна погодитися з відомим політичним аналітиком О. Кочетковим у його твердженні, що «відсутність чіткої об'єднувальної функції не дозволяє вважати ані віру, ані мову базисом для виникнення національної ідеї всієї України»? Пригадаймо, коли мова чи релігія не були виразниками основної приналежності до нації: Швейцарія й Канада мають різні мови, США і Німеччина мають різні релігії. Продовжуючи, О. Кочетков засвідчує визнання важливості, хоча й не вичерпності, функціоналу мови й релігії [1, 2]. На підтвердження думки можемо зауважити, що, наприклад, порушення рівноваги між національною і релігійною ідентичністю, коли релігійна виявляється сильнішою — вона здатна стати фактором послаблення держави та суспільства.

Чи є розділеність соціуму кризою? Поза сумнівом. Але чи обов'язково це мусить бути катастрофою — питання відкрите. В сучасному глобалізованому світі на політичній мапі проблематично і навіть утопічно віднайти абсолютно гомогенну у всіх сферах країну. Поділи відбуваються за різними ознаками — політичними, соціальними, в тому числі й релігійними. Але, як зазначає відомий філософ, етнолог, спеціаліст у сфері національної безпеки М. Степико, «у таких суспільствах завдяки політичним і державним компромісам зберігається національна єдність». Як ілюстрація компромісів — Бельгія, Великобританія (з Північною Ірландією), Канада, Мексика, Індія (з її мусульманською складовою), Іспанія (з басками), Італія. Важливим залишається усвідомлення, що об'єднання, консолідація соціуму можуть бути ситуативними — з різним походженням, спрямуванням і тривалістю [3]. Принагідно згадаємо безпрецедентний приклад феномену зародження громадянської церкви в період Революції Гідності 2013–2014 рр., коли конфесійна приналежність відійшла на задній план, важливішим поставало завдання відстоювання громадянських прав і свобод. Але роль релігійного фактору не була однозначно консолідуючою: поряд з процесами організації й самоорганізації відбувалися й процеси дезорганізації і дезінтеграції. В книзі «Майдан і Церква» представлені релігійні документи, звернення, заклики релігійних лідерів до народу і до влади, неофіційні висловлювання й коментарі звичайних віруючих та пасторів, які зафіксували хронологію тих подій та реакцію і місце в них українських церков у їх конфесійній різноманітності.

Розгортаючи розмірковування на означену тему, ми з необхідністю маємо схарактеризувати ще одне ключове поняття — «Український світ». Утримуючи в собі полісемантичність, це поняття означає: 1) в українознавстві — когнітивну метафору, асоціативно пов'язану з українською культурою; 2) в філософії — онтологічну реальність, узагальнену за певними ознаками (соціокультурними, етнонаціональними, суспільно-історичними, геоекономічними, геополітичними)

в цілісність [4]. У працях різних авторів існують дещо відмінні основи «Українського світу»: духовність і держава, українська культура й мова, національна економіка і розвинена соціальна сфера, українська наука та технології тощо (українознавство). Останнім часом це поняття активно обговорюється в середовищі релігієзнавців. Із виступу на методологічному семінарі ми можемо зафіксувати його наступну дефініцію: «Український світ» — це висловлений українською історіографією засобами української мови-ментальності—культури—традицій в українському ціннісно-смысловому універсумі (аксіологічний вимір) подійно-життєвий локус, який сприймається українською нацією (історично-самосвідомим суб'єктом) як освоєний дім буття... «Український світ» і в релігійних вимірах визначатиметься українським світоглядом та формулюватиметься українською мовою, культурою, історіографією, сучасною подійною дійсністю» (О. Горкуша) [5]. Для нас це визначення поєднує цілу низку усталених в українській гуманітаристиці понять, зокрема, нація, українська нація, етнічна нація, громадянська (політична) нація, національна ідея, національна держава тощо. В широкому розумінні «Український світ» може розглядатися як простір єднання, співставний із загальнонаціональною ідентичністю, де індивід ототожнює себе з певними символами, цінностями, історією, територією, культурою, а також, що є важливим і для нашого подальшого викладу — з державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами. Причому прийняття своєї тотожності індивідом відбувається й на емоційному, чуттєвому рівнях, що дозволяє нам розглядати «Український світ» як «гемайншафт» (Фердинанд Тьонніс) — життєвим організмом, здатним, за словами дослідниці ідентичності націй Монтсеррат Гібернау, «створити сентиментальний зв'язок і чуття належності серед своїх членів» [6]. У цьому контексті і в цьому зв'язку ми здатні краще зрозуміти й релігійний «гемайншафт», як певне родинне, домашнє, взаємосолідарне, затишне співіснування.

Ми свідомі того, що розмірковуючи наступним чином, можемо підпасти під дію принципу логіки, відомого як «бритва Оккама», який сформульований як методологічний принцип: «Те, що можна пояснити за допомогою меншого, не варто виражати за допомогою більшого». Це, власне, повторений «принцип достатньої ґрунтовності» Арістотеля. Іншими словами — не варто примножувати сутності.

Існує певною мірою засторога, що «Український світ» ризикує стати калькою концепції «руського міра», який є політичною концепцією, де релігія й культура стають заручниками політичних та геополітичних цілей. Таку думку, зокрема, обстоював в інтерв'ю о. Андрій Зелінський (радник Глави УГКЦ з питань стратегії комунікації, заступник керівника Департаменту військового капеланства) [7].

Однак відповідне пояснення можемо віднайти в працях українського вченого Михайла Степико, який зазначає, що «в російському науковому дискурсі (імперському за всіх часів) актуалізація етнічної проблематики кидає виклик цілісності та єдності російської нації, яка за її етнічної строкатості потребувала саме конструктивістських «скреп» її єдності (самодержавие, православие, народность)», але «для більш-менш моноетнічних націй, таких як українська, важливою є «вкоріненість» нації і пріоритет етнотериторіального устрою державного життя» [8]. Тобто поняття «Український світ» — це й реалізація соціального змісту національної ідеї, і використання об'єднувальної ролі державної мови, спільної історичної пам'яті, демократизація державної влади, культурних цінностей, умовно «ведення спільного господарства» тощо. І наше завдання, як уже зазначалося, — проаналізувати місце релігійних чинників, зокрема релігії, в цьому просторі єднання, її потенціал, ризики функціонування та відповідні виклики.

Україна не раз поставала прикладом поліконфесійного співжиття її громадян. Відомий соціолог Х. Казанова, зазначав: «Україна — єдина європейська країна, яка наближається до американської моделі релігійного деномінаціоналізму» [9]. Ця модель ґрунтувалася як на ліберальній законодавчій базі в сфері релігії, так і виразному плюралізмі основних християнських конфесій, жодна з яких не могла претендувати на гегемонію в загальноукраїнському масштабі. Поза тим, окремий індивід здатен протягом свого життя змінювати релігійні орієнтири, формуючи таким чином свою релігійну приналежність.

За даними Звіту про мережу релігійних організацій в Україні, поданого Державною службою України з етнополітики та свободи совісті, станом на 2021 рік нараховується 37 049 релігійних організацій, які презентують понад 100 релігійних віросповідань і напрямків [10]. Соціологічні опитування Pew Research Center щодо відповіді респондентів низки країн на питання про важливість релігії в їх житті засвідчили, що в Україні важливість релігії в своєму житті підтвердили 22% респондентів. У свою чергу, соціологічний моніторинг стану і тенденцій розвитку релігійності українського суспільства, здійснюваний Центром О. Разумкова, засвідчує досить високий рівень релігійності у 2020 році — 67,9%. Найвищий рівень релігійності був зафіксований у 2014 році і становив 76% [11].

Водночас важливим консолідуючим фактором може слугувати досить високий рівень толерантності до сповідання різних релігій в українському суспільстві. Громадяни в більшості вважають, що «будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування» (57,2%) або «всі релігії мають право на існування як різні шляхи до Бога» (24,5%); і лише 7% опитаних підтримали твердження «істинною є лише та релігія, яку я сповідаю», а 15% опитаних вважають, що «право на

існування мають лише традиційні для нашої країни релігії». Сума цих останніх відповідей практично не мінялася, коливаючись у діапазоні 20—22%. Загалом переважно позитивним залишається ставлення громадян до найпоширеніших в Україні релігій і релігійних течій, до менш поширених і відомих — переважно байдуже; негативне ставлення до жодної з релігій чи релігійних течій не переважає.

Попри такі показники, в контексті релігійної ідентичності українства, мабуть, не варто шукати підвалини консолідування «Українського світу» на засадах конфесійної гомогенності. Але варто визначити позитив у тому, що українське суспільство не відчуває суттєвих перешкод для побудови простору взаємодії, саме з цієї ж причини поліконфесійності, хоча об'єктивність вимагає тримати в пам'яті прецеденти, коли саме поліконфесійність (наприклад, у її православному вимірі) поставала причиною дезінтеграційних процесів в українському суспільстві. На жаль, це напряду пов'язано з іншою проблемою — конфліктом кількох ідеологій управління країною та груп, які їх обстоюють, використовуючи релігійний чинник. Політизація релігійного життя посилює негативні прояви й перешкоджає консолідації українського соціуму. За визначенням українського аналітика з національного Інституту стратегічних досліджень Сергія Здіорука, найчастіше конфліктність міжконфесійних і міжцерковних відносин обумовлюються майновими й територіальними претензіями, атмосферою конкуренції, різновекторними політичними симпатіями суб'єктів конфлікту [12]. Тобто релігія в її інституалізованих формах, не тільки стає віддзеркаленням ситуації в суспільстві, але й сама є втягнутою в ці процеси.

Контент-аналіз інтерв'ю, зустрічей із представниками різних конфесій України, проведених у рамках методологічного семінару «Релігія в особах» [13], засвідчує, що, в першу чергу, релігія орієнтує своїх вірян, які є й громадянами України, на утвердження універсальних загальнолюдських цінностей, центральною серед яких є любов. Таку позицію озвучують, зокрема, представники ПЦУ, УГКЦ, РКЦ, низки протестантських напрямків, ґрунтуючись на біблійній істині, що «Бог є любов». Втілення любові до Бога через любов до людини, конкретизується в конфесійних соціальних наративах в такі цінності, як свобода і гідність, справедливість, соборність. Реалізація цих цінностей в «Українському світі» як просторі єднання відкриває перспективи переходу на інший рівень розвитку українського соціуму — від національної та вузької релігійно-конфесійної ідентичності — до громадянської, державотворчої, що реалізуватиметься в прагненні інтегрувати християнські принципи у будову державності.

У цьому контексті важливим постає взаємоузгодження релігійної і громадянської складової, вихід українського соціуму на ті якісні зміни, які дозволять

формування в межах «Українського світу» сфери самовиявлення й самоорганізації вільних громадян для відстоювання інтересів, прав і свобод людини. Щонайперше, маємо до того історичне підґрунтя, про яке М. Степико говорить, що «українці завжди були здатні на добровільне об'єднання в самоорганізовані та самокеровані структури і братства, артїлі, гуртки, кооперативи, товариства, корпорації. Взагалі українська душа (всупереч трагічному історичному досвіду) демонструє величезну життєлюбність і життєздатність з орієнтацією на сьогодення» [14].

Прикладами таких громадських об'єднань в релігійній сфері є ВРЦРО (Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій), ВРРО (Всеукраїнська рада релігійних об'єднань), Рада Євангельських протестантських церков України, Нарада представників християнських церков України, Всеукраїнська рада християнських церков, Рада представників духовних управлінь і центрів мусульман України, Українське біблійне товариство та інші, які конституюються і сьогодні. Однак у діяльності деяких із названих організацій, попри результативність та позитиви, присутні й такі риси, як узурпування повноважень і «вибірковість» членства, прагнення диктувати «порядок денний», підміняти функції державних органів тощо. Отже, попри наявний потужний потенціал, високу довіру в суспільстві — вплив релігійних організацій на формування громадянської складової в країні не є однорідним і достатньо ефективним. Як ми вже зазначали вище, релігія утримує в собі як потенціал консолідуючого фактора, так і конфліктогенний потенціал. Майдан 2004 року, а потім і Революція Гідності 2013—2014 років продемонстрували здатність релігії як згуртовувати соціум, впливаючи на державну владу у прагненні відстояти громадянські права, так і можливість релігійних організацій виступати суб'єктом опозиції до влади.

Зрозуміло, що консолідаційна роль релігії посилюється в кризових ситуаціях соціальних, політичних потрясінь. Але потенціал конфесій — набагато ширший і здатен опанувати простір єднання в сферах, близьких кожній конфесії і кожному громадянину, незалежно від його віросповідних принципів. В одному з виступів єпископ РКЦ Станіслав Ширококорядюк зазначав, що об'єднуючим, спільним началом для конфесійного гуртування має бути мораль, моральна поведінка — як кліру, так і мирян, що потрібно прищеплювати й чому потрібно вчити.

До простору єднання він відносить і сферу релігійної освіти, підкріплюючи свою позицію прикладами спільних освітніх програм католицьких та православних священників (є приклади співпраці п'ятидесятницької і харизматичної конфесій, православної і мормонської церков). Не полишає своєї актуальності

дієвість спільних соціально-харитативних програм. Великим об'єднавчим потенціалом для католиків, православних і протестантів залишається військове капеланство, особливо запотребоване в умовах російсько-української війни.

Тому, на нашу думку, важливо артикулювати «точки росту» для конфесій України, як основу якісних змін на шляху консолідації українського соціуму. Ці «точки росту» становлять собою прописані цілі, що лягають в основу міжконфесійного діалогу і співпраці: практика військового і медичного капеланства; доопрацювання законодавчих ініціатив щодо військово капеланства, медіа, захисту персональних даних, спрощення механізму оформлення гуманітарної допомоги тощо.

Чи не найголовнішим у процесі формування «Українського світу» як простору єднання громадян України постає усвідомлення його, не як чогось усталеного і назавжди фіксованого. Це, в першу чергу, процес, який вимагає спільних суспільно-громадянських зусиль для підтримки його в тих формах, які постають запотребованими нині українським суспільством. Серед гуманітарних чинників важлива роль у цьому процесі відводиться й релігії в багатоманітні її конфесійних виявів. Впливовість серед українців християнських віросповідань (попри безумовно світський вектор розвитку Української держави) й нині підтверджується соціологічними опитуваннями, статистичними даними, формами активності і дієвості самих конфесій, їх включеністю в суспільні процеси. Але в демократичному українському суспільстві йдеться про ширше коло віросповідань, особливо сучасного українського рідновірства, які є вагомою природньою гуманітарно-культурною складовою українського суспільства.

Висновок

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що важливість цінностей свободи і демократії, гідності й справедливості підтримуються й поділяються практично всіма конфесіями України, що може й має бути використано як підґрунтя згуртування українського соціуму.

«Український світ» як простір єднання може і здатен формуватися за умов: 1) адекватної і зваженої політики з боку, перш за все, Української держави — відповідно до Конституції, чинного законодавства, без преференцій для окремих релігій (особливо на місцях), як спосіб формування довіри до органів влади з боку релігійних організацій; 2) розуміння й усвідомлення з боку представників релігійних організацій своєї відповідальності перед українським суспільством, базування на універсальних загальнолюдських цінностях, здатних об'єднати українців та реалізація означених цінностей через свою практичну діяльність у суспільстві.

Гранично важливою для збереження в Україні релігійного миру та недопущення дестабілізації на релігійному ґрунті як умови розбудови і збереження «Українського світу» є готовність правоохоронних структур країни протидіяти спробам росії зруйнувати релігійно-політичну стабільність в Українській державі. Особливо актуальною стає проблема формування вираженої державної політики щодо стримування й корекції відверто деструктивної та колаборантської діяльності так званої УПЦ (МП), що в умовах російської агресії виглядає вкрай необхідним. Нині в умовах війни росії проти України потрібна політика держави, спрямована не на максимальне невтручання в релігійне життя країни, а на процеси утвердження нової суб'єктності релігійних організацій, що сприятиме консолідації українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Кочетков О. Трансформація національної ідеї: що важливіше — ідея чи саме трансформація? // Трансформація української національної ідеї / упоряд. О. Доній. К. : Наш формат. 2019. 472 с.
2. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування. К. : НІСД, 2011. 336 с.
3. Майдан і Церква: хроніка подій та експертна оцінка. Упорядники Л. Філіпович і О. Горкуша. К.: СаммітКнига. 2014. 654 с.
4. «Український світ». URL: <https://cutt.ly/EXU9nLA>
5. Горкуша О. (2021 р.) Концепт «Український світ» як когнітивний ідентифікатор життєвого простору сучасних українців (філософсько-релігієзнавчий аналіз). Виступ на методологічному семінарі у відділенні релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. URL: <https://cutt.ly/pXU9YBT>
6. Гібернау М. Ідентичність націй. К.: Темпора. 2012. 304 с.
7. Зустріч-інтерв'ю з о. Зелінським (2021 р.). Методологічний семінар «Релігія в особах». URL: <https://cutt.ly/CXU9Avс>
8. Степико М. Українська ідентичність у глобалізованому світі. Х.: Майдан. 2020. 258 с.
9. Казанова Х. Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація / переклад з англ. Р. Скакуна. Львів: Видавництво УКУ. 2019. 348 с.
10. Звіт про мережу релігійних організацій / Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. 2021. URL: <https://dcss.gov.ua/statistics-2020/>
11. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2020рр. (Інформаційні матеріали). Київ. 2020. 110 с.

12. Здіорук С. Релігійні цінності у стратегії демократичного поступу української нації в новітню добу // 20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього: мат-ли XI наук.-практ. конф. К. : НАДУ. 2011. С. 89—107.

13. Семінар проводиться на базі відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України та кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка протягом кінця 2020 — початку 2021 рр. URL: <https://cutt.ly/NXU9XFp>

14. Зустріч-інтерв'ю з єпископом Станіславом Широкоградюком (2021 р.). Методологічний семінар «Релігія в особах». URL: <https://cutt.ly/vXU91dk>

References

1. Kochetkov O. (2019) Transformation of the national idea: what is more important — the idea or the transformation? In Transformation of the Ukrainian national idea / order. O. Doniy. K. : Our format. 472 p.

2. Stepyko M. (2011) Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation. K.: NISD. 336 p.

3. Maidan and Church: Chronicle of Events and Peer Review (2014). Compiled by L. Fylypovych and O. Horkusha. Kyiv: Summit Book. 654 p.

4. «Ukrainian world». URL: <https://cutt.ly/EXU9nLA>

5. Gorkusha O. (2021) The concept of «Ukrainian world» as a cognitive identifier of the living space of modern Ukrainians (philosophical and religious analysis). Speech at the methodological seminar in the department (department) of religious studies of the GS Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: <https://cutt.ly/pXU9YBT>

6. Gibernau, M. (2012) The identity of nations. K. : Tempora. 304 p.

7. Meeting-interview with Fr. Zelinsky (2021). Methodological seminar «Religion in persons». URL: <https://cutt.ly/CXU9Avc>

8. Stepyko M. (2020) Ukrainian identity in the globalized world: Kh.: Maidan. 258 p.

9. Casanova, J. (2019). Religion in the modern world: pluralism, secularization, globalization. English translation by Skakun. Lviv: UCU Publishing House. 348 p.

10. Report on the network of religious organizations (2021) / State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience. URL: <https://dcss.gov.ua/statistics-2020/>

11. Peculiarities of religious and church-religious self-determination of citizens of Ukraine: tendencies of 2000-2020. (Information materials) (2020). Kyiv. 110 p.

12. Zdiouruk S. (2011) Religious values in the strategy of democratic progress of the Ukrainian nation in modern times. In 20 years of independence of Ukraine: gains, losses and strategies of the future: mat-li XI scientific practice. conf. K.: NADU. Pp. 89–107.

13. Seminar provodyt`sia na bazi viddilennia religieznavstva Instytutu filosofii imeni G. S. Skovorody NAN Ukrainy ta kafedry religieznavstva Kyivs`kogo nacional`nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka (2020 – 2021). URL: <https://cutt.ly/NXU9XFp>
14. Meeting-interview with Bishop Stanislav Shirokoradiuk (2021). Methodological seminar «Religion in persons». URL: <https://cutt.ly/vXU91dk>

Vita TYTARENKO. Humanitarian basis of uniting the citizens of Ukraine.

The article considers the issue of ontology of Ukrainian society in the context of its potential exit from the state of singularity. It (society) has a chance to turn into something positively different, or to remain in the state of radical perturbation, with significantly changed order of things, phenomena, expectations and hopes. This process is characterized by the following controversy: 1) the presence of a high risk of destructive changes that have a religious basis; 2) the presence of the potential for constructive changes and the experience accumulated and tested by the very historical presence of religion.

The author proposes search for viable and empirically effective concepts that can unite the citizens of the country in their ethnic, cultural, religious, etc. diverse identity in an effort to bring out Ukrainian society from the state of singularity with prospects for positive changes. The article analyzes some theoretical aspects of the concept of «Ukrainian world», which becomes relevant among religious scholars and its correlation with the concepts of «nation», «Ukrainian nation», «ethnic nation», «civil (political) nation», «national idea», «nation state», etc. In a broad sense, the «Ukrainian world» can be seen as a space of unity, comparable to a national identity, where the individual identifies himself/herself with certain symbols, values, history, territory, culture, as well as with state and legal institutions, political and economic interests. This understanding of the concept of «Ukrainian world» logically leads us to the need to analyze its practical component. Using various data from opinion polls, statistics, interviews, examples of religious organizations and associations activities, the author analyzes the position of religion in this space of unity, its potential, risks, challenges.

It is concluded that the «Ukrainian world» as a space of unity can be formed under the conditions of: 1) adequate and balanced policy pursued, first of all, by the Ukrainian State in accordance with the Constitution, current legislation, without any preferences for individual denominations (especially on the ground), as a way to build trust in the authorities by confessions; 2) understanding and awareness of churches and religious organizations representatives their responsibility to Ukrainian society, based on universal values, that can unite, and the realization of these values through practical activities in society.

Key words: «Ukrainian world», religion, risks, identity, confession, nation, values.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ, ЩО ПОДАВАТИМУТЬСЯ В ЖУРНАЛ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

До опублікування в науковому журналі «Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практики» приймаються наукові праці, які ніколи не друкувалися раніше. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження, новизну та обґрунтування наукових висновків відповідно до її мети статті (поставленого завдання). Публікація статей для авторів – **безоплатна**. Матеріал, поданий без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Рукопис повинен складати 15–20 сторінок (разом із використаними джерелами та анотаціями) формату А-4, набір тексту – через 1,5 інтервала; поля – всі по 2 см, абзац – виступ на 1,27 см, шрифт: Times New Roman, розмір – 14, виконані на комп'ютері в редакторі Word for Windows (*.doc, *.docx). Для набору формул, графіків і таблиць потрібно використовувати спеціальні програми, вмонтовані у Word for Windows. Скановані діаграми і графіки вставляти заборонено. Матеріал потрібно подавати в електронному варіанті (електронною поштою – sana_88@ukr.net). Для публікації в науковому журналі статті подаються українською або англійською мовами, в них не повинно бути переносів слів. Останню сторінку статті обов'язково повинні підписати всі автори. Аспіранти і здобувачі мають подавати ще й рекомендацію наукового керівника. Разом із матеріалом повинен бути наданий і підписаний Ліцензійний договір на використання твору.

Кожна стаття повинна мати коди УДК. На її початку мають бути вказані ПІБ автора (авторів), їхня посада, назва установи, де працюють, науковий ступінь, поштова та електронна адреси, номер ORCID, назва статті, ключові слова – **анотації та ключові слова подаються двома мовами (українською та англійською)**.

Стаття повинна складатися з таких розділів:

- постановка проблеми;
- актуальність обраної теми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- постановка мети і завдань;
- новизна;
- методи дослідження;
- виклад основного матеріалу дослідження й отриманих результатів;
- висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

У її кінці розташовують переліки посилань: використаних джерел, References*.

Обсяг анотації українською та англійською мовами повинен складати понад 1800 знаків без пробілів (наказ МОН України № 32 від 15.01.2018 р.). Кожна публікація не англійською мовою супроводжується ***назвою***, анотацією ***та клю-***

човими словами англійською мовою. Кожна публікація не українською мовою супроводжується **назвою**, анотацією **та ключовими словами** українською мовою (проект – зміни наказу МОН).

Обов'язкові вимоги до анотацій, які повинні бути: інформативними (без загальних слів); структурованими (відображати послідовну логіку опису результатів у статті); змістовними (відображати основний зміст публікації; описувати актуальність теми, основну мету дослідження; новизну, методи дослідження, містити конкретизацію авторського внеску (що *розроблено, запропоновано, обґрунтовано, здійснено, визначено, виявлено, впроваджено* тощо), висновок – підсумувати найбільш значущі результати).

Авторська анотація має містити пояснення, як було проведено дослідження (без методологічних деталей), не використовуючи при цьому посилання й абревіатури. При викладі розділу «Аналіз останніх досліджень і публікацій» автору необхідно додатково коротко описати 3–4 приклади, яким аспектам досліджуваного питання інші науковці (ПІБ мовою статті та англійською) присвячували роботи. Графічний матеріал – таблиці, ілюстрації, схеми, діаграми, усі умовні позначення на них мають бути чіткими та виразними. Під назвою діаграми розміщують джерела посилань.

Таблиці повинні мати назву, їх «шапка» – точно відповідати змістові граф, усі комірки таблиці повинні бути заповнені. Джерела посилань розміщують під таблицею. Здійснюючи посилання на матеріали журналу «Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практики» необхідно використовувати таку транслітеровану назву журналу – *Derzhavna simeina ta molodizhna polityka: zakonodavstvo, metody ta praktyky*, та вказувати doi статті.

Список використаних джерел має складатися з двох блоків: Використані джерела і References (ця вимога діє і для англійських статей):

Використані джерела подаються мовою оригіналу й оформлені відповідно до ДСТУ 7.1:2006 (див. форму 23, затверджену наказом ВАК України від 3 березня 2008 р. № 0147). За допомогою ресурсу VAK.in.ua (<http://vak.in.ua>) можна автоматично, швидко та уніфіковано оформити список використаних джерел;

ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання / Нац. Стандарт України. Вид. офіц. [Уведено вперше ; чинний від 2016-07-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 17 с. Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (zareestrovano v Min'yosti 3 lyutogo 2017 r. № 155/30023) було спрощено вимоги до оформлення списку використаних джерел. Зокрема, на вибір можна використовувати

вати Національний стандарт України «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015» або один зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, які є загальноживаними в зарубіжній практиці оформлення наукових робіт.

1. References – той же список використаних джерел, транслітерований у романському алфавіті (рекомендації за міжнародним бібліографічним стандартом APA-2010, (є варіанти: 6_APA - style, APA-stil_vs_DSTU-2015) правила оформлення транслітерованого списку літератури References на сайті <http://www.dse.org.ua>, розділ для авторів).

Назви періодичних україномовних видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією (правила української транслітерації: постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55, Урядовий кур'єр 10.02. 2010, № 5), а в дужках – англійською мовою. Електронне посилання – <http://www.slovnuk.ua/services/translit.php>. Назви праць у списку використаних джерел розміщуються в порядку цитування в тексті.

Журнал «Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практики» (Derzhavna simeina ta molodizhna polityka: zakonodavstvo, metody ta praktyku) отримує DOI (цифровий ідентифікатор об'єкта) на всі статті з 2022 р. Матеріали, що публікуються у виданні, підлягають конфіденційному рецензуванню, кожна стаття отримує не менше двох рецензій. За потреби може застосовуватися додаткове незалежне, конфіденційне рецензування.

Редакційна колегія журналу залишає за собою право рецензувати, редагувати, скорочувати (без змін позицій авторів) та здійснювати відбір статей. У разі негативної рецензії чи наявності суттєвих зауважень матеріал може бути відхилений або направлений автору (авторам) на доопрацювання. Відхилені рукописи авторам не повертаються. Рецензовані, доопрацьовані статті розглядає Редакційна колегія журналу, рекомендує до друку Вчена рада Інституту.

Матеріали, що публікуються в журналі, віддзеркалюють точку зору авторів, яка не завжди може збігатися з позицією Редакційної колегії. Відповідальність за достовірність інформації, фактів та інших відомостей, посилань на нормативні акти, цитати, власні імена, а також правильність перекладу також несуть автори публікації.

Терміни подання статей для публікації в журналі:

1. До першого номеру – до 25 лютого.
2. До другого номеру – до 25 квітня.
3. До третього номеру – до 25 вересня.
4. До четвертого номеру – до 5 грудня.

До тексту статті обов'язково додається авторська довідка: ПІБ автора (авторів) повністю, місце роботи та посада, науковий ступінь, вчене звання, повна поштова адреса місця роботи (з індексом) чи повна поштова домашня адреса, електронна адреса, контактні номери телефонів авторів.

Правила оформлення списку використаних джерел (References), транслітерованого у романському алфавіті (латиниця)

Для статей рекомендуємо такий варіант структури бібліографічних посилань у References: ПІБ авторів (транслітерація); назва статті у варіанті, що транслітерується, і переклад назви статті англійською мовою в квадратних дужках []; назва джерела (транслітерація) і переклад назви джерела англійською мовою []; вихідні дані з позначеннями англійською мовою або лише цифрові (останнє залежно від вживаного стандарту опису).

На сайті <http://www.slovnyk.ua> можна безоплатно скористатися програмою транслітерації українського тексту в латиницю.

ДЕРЖАВНА

СІМЕЙНА ТА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА:

законодавство, методи та практики

ISSN 2786-6238

4 (4) 2022

Загальнодержавне науково-практичне видання
Засновник: Державна установа
«Державний інститут сімейної
та молодіжної політики»
Видається чотири рази на рік

Видавець:
Державна установа «Державний інститут
сімейної та молодіжної політики»
Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія KB № 25065-15005P від 14.12.2021 року

Над випуском працювали:

Головний редактор: Ф. К. Іллюк

Дизайн та верстка: А. С. Жарий

Адреса редакції:

01001, Україна, м. Київ, вул. Еспланадна, 17, 4 поверх

e-mail: mail@dismp.gov.ua

тел.: (050) 280-98-88

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Державного інституту сімейної та молодіжної політики (протокол № 05/22 від 30.11.2022 року)

Підписано до друку 25.12.2022 р. Формат 70x100/16

Папір офсетний, друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 7,56. Умовн. друк. арк. 10,4.

Тираж 100 прим.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом

ТОВ «Про Формат»

Україна, 04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 86

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 5942 від 11.01.2018 р.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За достовірність викладених фактів відповідає автор.